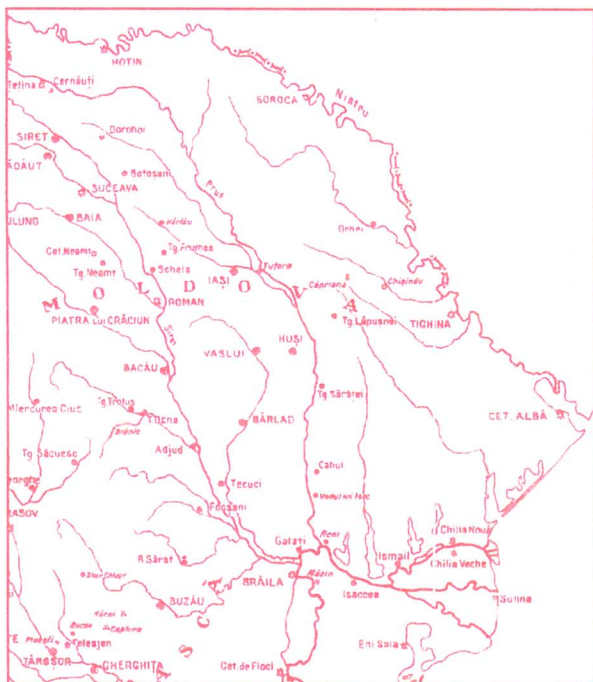

eugen denize

**Basarabia
de la Ștefan cel Mare
la Mihai Viteazul**

eugen denize

Problema Basarabiei,
de la Ștefan cel Mare
la Mihai Viteazul

Editura *DORUL*, Aalborg – Danemarca 2001

eugen denize

**Problema
Basarabiei**

D

Colegiul de redacție

Dan Romașcanu

Pavel Chihaia

Coperta

Rodica-Elvira Romașcanu

Editura DORUL

– noiembrie 2001 –

P.B. 59, 9400 Norresundby

Danemarca

Tlf./fax: +45 98 19 00 58

e-mail: dorul@post6.tele.dk

ISBN: 87-90425-17-0

**Românilor basarabeni,
oriunde s'ar afla!**

CUPRINS

Introducere	9
Începuturile problemei Basarabiei în vremea lui Ștefan cel Mare	13
Basarabia între Polonia și Imperiul otoman în vremea lui Petru Rareș	77
Problema Basarabiei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea	121

INTRODUCERE

După 1990, problema Basarabiei, atât de dureroasă pentru românii de pretutindeni, s'a transformat și într'o problemă esențială, într'o direcție principală de cercetare a istoriografiei române. Problema a fost abordată, aproape exclusiv, în cadrul dimensiunilor sale contemporane, legate de actualitatea imediată, nemijlocită. Au fost scrise lucrări și au fost publicate documente de o valoare, am putea spune, inestimabilă.

Ceea ce înainte de 1990 era cunoscut numai în cercurile restrânse ale unor inițiați, a devenit după această dată un bun al întregului popor român, care și-a câștigat, pe această cale, dreptul său la memorie și la adevăr. Mult mai puțin însă s'a scris despre Basarabia medievală, despre începuturile problemei Basarabiei, începuturi care se situează nu la 1812, cum poate unii ar fi tentați să o creadă, ci cu mult înainte, în anii evului de mijloc. Dintre istoricii români de peste Prut, cel care s'a remarcat în mod deosebit prin studiile sale asupra Basarabiei medievale a fost Ion Chirtoagă. Dincoace de Prut, Basarabia medievală este cunoscută mai ales din lucrările clasice ale lui Nicolae Iorga, Ion Nistor și Alexandru Boldur, multe dintre ele reeditate după 1990. Se simțea astfel nevoia unei noi abordări, pe baza unei bibliografii și a unor izvoare mult îmbogățite, a problemei Basarabiei, ca problemă internațională care-și are începuturile în evul mediu. Tocmai

acest lucru am încercat să-l facem, iar dacă am reușit nu o va putea spune decât cititorul paginilor ce urmează.

Din punctul nostru de vedere, problema Basarabiei apare cu adevărat abia în vremea lui Ștefan cel Mare, atunci când cetățile și pământurile din sud sunt cucerite de turci și nu se mai reîntorc niciodată la Moldova. Evident, putem vorbi de o problemă a Basarabiei și înainte de Ștefan cel Mare, problemă care a implicat pe poloni, unguri, genovezi, tătari și chiar pe turci, dar toate pierderile teritoriale pe care le-a suferit Moldova nu au avut un caracter definitiv. Pământurile și cetățile pierdute au putut fi recuperate. În schimb, ceea ce au cucerit turcii începând cu anul 1484 nu a mai putut fi recuperat. Mai mult decât atât, în anii 1538-1541, după marea expediție a lui Soliman Magnificul împotriva Moldovei, turcii au copleșit întreaga Basarabie, părțile nordice și centrale fiind redată lui Petru Rareș numai ca urmare a presiunilor diplomatice și militare polone și a marilor sume de bani plătite de acesta și de urmașii săi. Dar sudul nu a putut fi recuperat niciodată de Moldova, deoarece turcii puteau de aici să stăpânească zonele nord-pontice și să lanseze, atunci când se iva cazul, expediții militare spre nord, împotriva Poloniei. Această rațiune de a stăpâni sudul Basarabiei a unei puteri, să o numim sudică, cum a fost cazul Imperiului otoman, a fost mai târziu valabilă și invers, din cealaltă direcție, dinspre nord, când Imperiul țarist și apoi cel sovietic aveau nevoie de Basarabia ca rampă de lansare a unui eventual atac spre sud, spre Istanbul și Marea Mediterană.

Lucrarea noastră se oprește la Mihai Viteazul și Aron Vodă Tiranul, deci la sfârșitul secolului al XVI-lea, deoarece acum au avut loc ultimele încercări românești de a recuceri pământurile din sudul Basarabiei, încercări rămase și ele fără rezultat. Cu toate acestea, problema Basarabiei va continua să

rămână în atenția puterilor din zonă și în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, dar aceasta este o altă istorie, care își cere și ea autorul.

CAPITOLUL I

ÎNCEPUTURILE PROBLEMEI BASARABIEI ÎN VREMEA LUI ȘTEFAN CEL MARE

Basarabia ¹⁾, teritoriul românesc cuprins între Prut, Nistru și Marea Neagră ²⁾, ocupând aproape jumătate din suprafața statului feudal al Moldovei, a fost și continuă să rămână una din problemele fundamentale ale poporului român. Ea este un exemplu elocvent al felului în care istoria românească a fost influențată de factorii externi, în special de marile puteri vecine. Acestea, fie că au fost Ungaria sau Polonia, Imperiul otoman, Rusia țaristă sau Imperiul habsburgic, nu au ezitat să ocupe cât mai mult pământ românesc, două fiind, în opinia noastră, cauzele principale care le-au împiedicat să-l ocupe în întregime: rezistența, în forme variate, opusă de români, și rigorile impuse de necesitatea păstrării unui echilibru de putere în zonă. Cu toate acestea, mai bine de jumătate din spațiul românesc (Transilvania, Banat, Bihor, Maramureș, Oltenia, Bucovina, Basarabia, Dobrogea) a fost supus, pentru îndelungate perioade de timp, dominației străine directe. Marele merit istoric al românilor a fost acela că, odată constituit, ei au știut să-și păstreze statul. Chiar în formele cele mai ciuntite și în condițiile cele mai vitrege, statalitatea românească a cunoscut o evoluție neîntreruptă din momentul apariției sale și până în zilele noastre, ceea ce nu s'a întâmplat chiar în cazul unora dintre marii vecini pe care i-am amintit anterior.

Rădăcinile istorice ale problemei Basarabiei se pierd undeva în negura istoriei, cu mult înainte de întemeierea statelor feudale românești, mai ales în privința culoarului din sudul acestei regiuni care permitea trecerea din stepele nord-pontice în sudul Dunării și invers, și din această cauză nu vor face obiectul studiului de față. Ceea ce înțelegem noi prin începuturile problemei Basarabiei este procesul de pierdere parțială și treptată a teritoriului dintre Prut, Nistru și Marea Neagră de către Moldova în fața expansionismului otoman de la sfârșitul secolului al XV-lea și din prima jumătate a secolului al XVI-lea, până la a doua domnie a lui Petru Rareș, cu o posibilă prelungire până în vremea lui Ion Vodă cel Viteaz și Mhai Viteazul, ultimii domnitori români care au încercat să recucerească prin forța armelor teritoriul ocupat de turci în sudul țării și cunoscut sub numele de Bugeac. 3)

Aceste pierderi teritoriale au avut, în marea lor majoritate, un caracter definitiv, recuperările au fost fie parțiale, fie târzii, în secolele al XIX-lea și al XX-lea, și au fost tranzitorii, după perioade de timp relativ scurte statul român fiind obligat să le cedeze din nou. Excepție de la această afirmație o constituie perioada cuprinsă între 1538 și 1541, atunci când turcii au cucerit, practic, întreaga Basarabie, dar, datorită unor cauze multiple asupra cărora ne vom opri pe larg atenția în paginile unui capitol ulterior, vor fi nevoiți să o retrocedeze Moldovei, păstrând doar zona din sud, Bugeacul, până la nord de Tighina.

Important este faptul că turcii, prin politica lor de cuceriri, au deschis problema Basarabiei, conferindu-i o importanță internațională, problemă ce va cunoaște o amplificare majoră în 1812, atunci când întregul teritoriul dintre Prut, Nistru și Mare Neagră va trece în stăpânirea Rusiei, dar aceste evoluții depășesc cu mult limitele prezentului studiu și sunt foarte bine cunoscute în istoriografia noastră.

Înainte de a încheia această scurtă introducere credem că se impune să spunem câteva cuvinte și despre importanța pe care Basarabia a avut-o în istoria poporului român, dar și în istoria continentului nostru în general. Partea de răsărit a Moldovei, teritoriul dintre Prut, Nistru și Marea Neagră, a avut, fără nici o îndoială, o importanță deosebită de-a lungul istoriei, importanță pe care și-o menține și în momentul de față. Dacă această afirmație este valabilă pentru întreg teritoriul, datorită resurselor sale economice, umane, a facilităților de comunicație și a poziției strategice, ea este cu atât mai adevărată pentru partea de sud a Basarabiei. Această zonă, cunoscută și sub numele de Bugeac, prezintă pentru cel care o stăpânește trei avantaje majore: ieșirea la mare, ieșirea la Dunăre și legătura cea mai scurtă pe uscat dintre teritoriile nord-pontice și Peninsula Balcanică, drumul cel mai scurt spre Constantinopol, unde se află atât prestigiul imperial, cât și cheile Mediteranei sau ale Mării Negre, în funcție de punctul din care sunt privite lucrurile. Indiferent din ce parte vin cuceritorii, de la nord sau de la sud, stăpânirea asupra Bugeacului este fundamentală deoarece permite simultan închiderea sau deschiderea porților spre noi cuceriri, spre noi orizonturi de expansiune. Acest teritoriu a constituit întotdeauna o parte integrantă a spațiului românesc, din toate punctele de vedere, dar a reprezentat și un obiect de crâncene dispute între diferitele puteri pe care istoria le-a adus și tot ea le-a luat din acest spațiu geografic. Între momentul întemeierii statului feudal al Moldovei, în 1359, și acela al preluării tronului de către Ștefan cel Mare, în 1457, situația Basarabiei și, mai ales, a zonei sale de sud, a ieșirii la gurile Dunării și la Marea Neagră, se prezintă, așa cum rezultă din documentele ce au străbătut timpul și ne stau astăzi la dispoziție, destul de tulbure și de confuză. Abia spre sfârșitul domniei lui Petru I (1374-1392) sau la începutul domniei lui Roman I (1392-1394), deci puțin după 1390, Moldova atinge

țărmlul Mării Negre, devenind un stat pontic ⁴⁾. Dar încă din anii '80 ai secolului al XIV-lea, pământurile românești din apropierea Mării Negre au fost atrase, treptat, în procesul de unificare politică a spațiului moldovenesc ⁵⁾. Tendințele de unificare inițiate în partea de nord-vest a Moldovei de către Bogdan I și urmașii săi s'au unit cu cele din sud-est, din apropierea Mării Negre. Aici a continuat să existe pentru un timp o formațiune politică în fruntea căreia se afla un oarecare Constantin, menționat în registrul Massariei din Caffa în anul 1386 ⁶⁾. Integrarea treptată a acestei formațiuni politice românești de la țărmul Mării Negre într'o țară unitară a Moldovei și-a găsit reflectarea în titulatura lui Roman I din 30 martie 1392, aceea de "voievod al Țării Moldovei de la munte până la mare" și în omagiul de vasalitate adus de acesta regelui Poloniei, Vladislav al II-lea, în care se numea voievod al Moldovei și moștenitor al întregii țări "valahe" de la munte și până la mare" ⁷⁾. Reminiscente ale autonomiei acestei formațiuni politice față de restul Moldovei au continuat să mai apară pentru o vreme. Astfel, în 1395, alături de noul voievod al Moldovei, Ștefan I, a jurat credință de vasalitate regelui polon și un Costea Viteazul ⁸⁾, sigiliul căruia avea o legendă în limba greacă, limba scrisă la Cetatea Albă, și un vultur pe scut triunghiular ⁹⁾. Însă situația politică a Cetății Albe, a altor pământuri din partea de sud a Moldovei, nu se deosebea cu nimic de aceea a celorlalte teritorii ale țării. Pe la începutul anilor '90 ai secolului al XIV-lea, cronica rusă *Voskresenskaia* menționează Belgorodul (Cetatea Albă) printre localitățile principale ale Moldovei ¹⁰⁾, iar o inscripție grecească de pe peretele unei fortificații de la Cetatea Albă arată că aceasta a fost construită în 1399 pe timpul domniei lui Iuga, de către boierul Costea ¹¹⁾.

Dacă Cetatea Albă și teritoriul românesc de la Marea Neagră au intrat în componența Moldovei treptat și, din câte cunoaștem, în mod pașnic, altfel s'au petrecut lucrurile în ceea ce privește Chilia și zona gurilor Dunării. După înfrângerea, în 1362, a unor emiri mongolo-tătari de către lituanieni, influența Hoardei de Aur asupra Chilieii a fost treptat lichidată ¹²⁾. Locul tătarilor a fost luat de genevezi, care au construit în insula Licostomo a fortificație atestată la 1373 și 1383-1384 ¹³⁾. În continuare, orașul a cunoscut o istorie zbucimată, plină de frământări. Între 1389-1391 ¹⁴⁾ și în 1403 ¹⁵⁾, Chilia a aparținut domnului Țării Românești, Mircea cel Bătrân, care a reușit să întrerupă pentru scurt timp stăpânirea geneveză. Italienii vor reveni însă de fiecare dată, prelungindu-și stăpânirea asupra orașului și a fortificației până în 1411 sau 1412. Între 25 mai 1411, data reînnoirii alianței polono-moldave ¹⁶⁾ și 15 martie 1412, data încheierii tratatului polono-ungar de la Lublau ¹⁷⁾, a încetat prezența geneveză la Chilia și Licostomo, fortăreața fiind cucerită de moldoveni, probabil prin surprindere ¹⁸⁾. Aceștia o vor stăpâni fără întrerupere până în 1420 când ea va fi cucerită, pentru scurt timp, de turci.

Chilia, Cetatea Albă și, în general, regiunea de sud-est a Moldovei cu gurile Dunării și litoralul Mării Negre, formează în această perioadă de la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, o zonă de legătură, prin intermediul drumului moldovenesc ¹⁹⁾, de la Cetatea Albă la Lwow, spre Polonia și Marea Baltică, între cele două mari curente ale traficului maritim medieval: traficul hanseatic, baltic, și cel mediteranean ²⁰⁾.

De asemenea prin Chilia, venind de la Caffa și din Orient, trecea un drum foarte important care străbătea Țara Românească, Transilvania, Ungaria și ajungea în Europa Centrală. Acest lucru a făcut ca pentru controlul asupra

Chiliei, mai ales, să se declanșeze o puternică rivalitate între Moldova și Țara Românească, dar și între Polonia și Ungaria, la care foarte curând se va adăuga și Imperiul otoman ²¹⁾.

Polonia și Ungaria vor încerca o reglementare definitivă a problemei prin încheierea tratatului de Lublau, din 15 martie 1412 ²²⁾. Tratatul prevedea, printre altele, ca Moldova, dacă va refuza să ajute Ungaria în lupta antiotomană, să fie împărțită între aceasta, care urma să ia Chilia și părțile de apus ale țării, și Polonia, care urma să ia Cetatea Albă împreună cu părțile răsăritene ale țării.

Foarte curând însă apare în zonă și un alt competitor, Imperiul otoman. Intenția lui Sigismund de Luxemburg de a-i ataca pe turci manifestată în 1419 și urmată în toamnă de primele ciocniri în zona Severinului ²³⁾, precum și integrarea Moldovei în alianța antiotomană a atras prima ripostă a Porții asupra regiunii gurilor Dunării ²⁴⁾. Dacă Cetatea Albă a fost atacată fără succes ²⁵⁾, în schimb Chilia a fost ocupată, înainte de 25 august 1420 ²⁶⁾, dar după scurt timp a fost cucerită de voievodul Țării Românești, Dan al II-lea ²⁷⁾. În împrejurări rămase neclare, Radu Prasnaglava, fie luând-o de la Dan al II-lea, fie primind-o de la turci, a cedat-o Moldovei ²⁸⁾. Chilia a rămas în posesia acestei țări, după unele păreri, până la 1448 ²⁹⁾, iar după altele, cu o întrerupere între 1439 și 1446, când a fost stăpânită din nou de Țara Românească ³⁰⁾. Pentru a proteja Chilia împotriva unor noi atacuri turcești, Alexandru cel Bun a dispus, în vara anului 1429, să se construiască un baraj la vărsarea Dunării în mare, pentru ca nici o corabie să nu mai poată urca pe acest braț ³¹⁾. În același an, Dan al II-lea, sprijinit de turci, a atacat Moldova, înainte de iunie 1429, dar a fost respins ³²⁾, după care turcii au lansat al doilea atac soldat și acesta cu un insucces ³³⁾.

Moartea lui Alexandru cel Bun a provocat în Moldova o profundă stare de anarhie, urmașii săi, fiii și nepoții, luptând

pe viață și pe moarte pentru tronul țării ³⁴⁾, dar primind fiecare și un puternic sprijin din exterior, fie din Polonia, fie din Ungaria. Anarhia care a cuprins Moldova în intervalul 1432-1457 a fost o expresie a luptelor fracțiunilor interne pentru putere, dar mai ales o expresie a ciocnirii de interese polone și ungare de pe teritoriul Moldovei, în principal în ceea ce privește gurile Dunării și ieșirea la Marea Neagră. Astfel, Moldova a ajuns în pragul dezastrului, al destrămării și al dispariției statului, care nu împlinise încă o sută de ani. Turcii au încercat, bineînțeles, să profite și ei de această situație și, în 1432, la scurt timp după moartea lui Alexandru cel Bun, au atacat zona gurilor Dunării ³⁵⁾, dar au fost respinși ³⁶⁾. În 1448, ca replică la ocuparea Chilie de către Iancu de Hunedoara ³⁷⁾ și după eșecul unui nou asediu al Constantinopolului, turcii au atacat din nou Chilia, dar au fost respinși ³⁸⁾.

Cedarea Chilie de către Petru al II-lea lui Iancu de Hunedoara înainte de 22 august 1448 ³⁹⁾ s'a făcut ca recompensă pentru ajutorul primit la preluarea domniei, cu scopul apărării Moldovei dinspre Dunăre împotriva turcilor și a avut drept consecință înglobarea Moldovei în sistemul militar al guvernatorului Ungariei într'o perioadă premergătoare expediției antiotomane a acestuia din toamna aceluiași an ⁴⁰⁾. În oraș a fost instaurat un sistem de condominium ungaro-muntean. Iancu de Hunedoara, așezând garnizoana sa în cetate, a admis ca vama, pescăriile, târgul și administrația, ba chiar și folosirea militară a cetății să rămână muntenilor ⁴¹⁾. El a transferat, de fapt, Chilia de la Moldova, vasala Poloniei, la Țara Românească, vasala Ungariei ⁴²⁾.

Dar aceste evoluții au provocat profunda nemulțumire și îngrijorare a Poloniei, interesată tot mai mult nu numai de comerțul ce se desfășura prin Cetatea Albă, ci și de cel al Chilie.

În iulie 1448, regele Cazimir al IV-lea îi scria lui Iancu de Hunedoara, afirmându-și calitatea de suzeran al Moldovei și declarând că va pune rânduială în rivalitatea pentru tronul acestei țări. ⁴³⁾ La 1 august 1448, Iancu de Hunedoara, aflând că regele Poloniei se apropie cu oastea de granițele Moldovei, i-a scris din Mediaș, rugându-l ca să nu tulbure domnia lui Petru înainte ca el să se fi întors din expediția împotriva turcilor ⁴⁴⁾. Presiunile polone l-au obligat însă pe Petru al II-lea ca, în actul omagial depus față de regele Cazimir al IV-lea la Hotin, la 22 august 1448, să-și asume obligația de a readuce Chilia în stăpânirea Moldovei ⁴⁵⁾. Această formulă se va repeta în actele omagiale ale lui Petru Aron, din 29 iunie 1456 ⁴⁶⁾, și Ștefan cel Mare, din 2 martie 1462 ⁴⁷⁾, dispărând însă după 1465, anul în care Ștefan va recuceri Chilia. În schimb, Bogdan al II-lea, care a depus omagiu de vasalitate față de Iancu de Hunedoara la 5 iulie 1450, se angaja că nu va ataca Chilia ⁴⁸⁾.

Dacă cetatea Chilia a provocat atâtea dispute în jurul ei, mult mai liniștită a fost situația Cetății Albe, stăpânită cu fermitate de Moldova până la apariția pericolului otoman și după aceasta încă o bună perioadă de timp. Deși nu era amenințată în mod direct de vreo forță din exterior, voievozii Moldovei au avut totuși grijă să-i păstreze intacte fortificațiile și chiar să-i adauge altele noi. Astfel, în 1421, Alexandru cel Bun a refăcut fortificațiile de la Cetatea Albă, fiind ajutat de marele cneaz lituanian Vitold, care i-a trimis meșteri și lucrători cu patru mii de care cu lemn și piatră ⁴⁹⁾. În 1440, deși Moldova era cuprinsă de anarhie și lupte fratricide, Ștefan al II-lea a reușit totuși să mai adauge câte ceva la fortificațiile orașului ⁵⁰⁾. În 1454, după ce Constantinopolul fusese cucerit de turci, Cetatea Albă a fost din nou fortificată pentru eventualitatea unui atac al flotei otomane ⁵¹⁾.

Pericolul cel mare pentru Chilia, Cetatea Albă și zonele din sudul Moldovei cuprinse între Prut, Nistru și Marea Neagră începe însă să se profileze cu toată acuitatea după 1453, după ce turcii cuceresc Constantinopolul și încep să desfășoare o politică energetică de transformare a Mării Negre în lac turcesc ⁵²).

Importanța Chiliei și a Cetății Albe pentru turci după 1453 reiese cu toată claritatea din afirmația pe care ienicerul sârb Constantin Mihailovici din Ostravița i-o atribuie lui Mehmed al II-lea: “Atâta vreme cât Chilia și Cetatea Albă le țin și le stăpânesc românii, iar ungurii Belgradul sârbesc, noi nu vom putea avea nici o biruință” ⁵³). Prin această politică, turcii urmăreau obiective foarte precise. Pe lângă un control politico-militar exercitat asupra întregului bazin al Mării Negre, ei căutau să fie principalii beneficiari al potențialului economic al regiunii și al intensului comerț practicat aici, statul otoman, spre deosebire de statele occidentale ale vremii, aplicând o politică intrevenționistă în domeniul economic ⁵⁴). În cele din urmă, ei își vor atinge obiectivele prin cucerirea Trapezuntului, în 1461, a Cafei și a celorlalte colonii genoveze în 1475, și a Chiliei și Cetății Albe în 1484, Marea Neagră fiind transformată în lac turcesc. Consecințele economice ale acestui proces istoric vor fi negative din toate punctele de vedere, deoarece turcii vor scoate această zonă geografică din marile circuite comerciale internaționale ⁵⁵), importanța Mării Negre decăzând de la rangul internațional la unul local, ceea ce va constitui o frână în calea modernizării societății din zonele limitrofe, unde feudalismul, în loc să se dilueze, se va consolida. Transformarea Mării Negre în lac turcesc a dat lovitura de grație atât comerțului polonez spre această destinație, cât și drumului moldovenesc. Lwowul decade și el spre sfârșitul secolului al XV-lea. Veniturile Poloniei și ale Moldovei scad dramatic, ceea ce contribuie la

consolidarea feudalității nu numai în aceste țări, dar și în această parte a Europei.

Din cauza acestei politici a sultanului Mehmed al II-lea, tensiunile moldo-otomane vor crește simțitor în anii imediat premergători urcării pe tron a lui Ștefan cel Mare. O știre din 10 septembrie 1453 relevă existența unui ultimatum otoman către Moldova, anterior acestei date, în care se cerea plata unui tribut în schimbul păcii ⁵⁶⁾. Tratatările în vederea rezolvării acestei probleme au fost începute de Alexandrel (1449; 1452-1454; 1455) ⁵⁷⁾ și continuate de Petru Aron (1451-1452; 1454-1455; 1455-1457). În paralel însă, ambele părți au adoptat și măsuri militare adecvate, atât defensive cât și ofensive. Astfel, în 1454 fortificațiile de la Cetatea Albă, așa cum am mai spus, au fost consolidate de pârcălabul Stanciu ⁵⁸⁾, ceea ce a făcut ca flota otomană condusă de Temircai, trimisă să atace cetatea în același an, să nu declanșeze atacul, mulțumindu-se doar cu o demonstrație de forță ⁵⁹⁾. În anul următor, în 1455, moldovenii din Cetatea Albă reușesc să cucerească prin surprindere castelul Lerici, de la vărsarea Niprului în Marea Neagră, stăpânit de frații genovezi Senarega ⁶⁰⁾. Evident că această cucerire se înscrie în cadrul evoluțiilor tensionate din relațiile moldo-genoveze, generate atât de rivalități comerciale, cât mai ales de vânzările de sclavi moldoveni pe care le practicau genovezii, dar ea a avut și o semnificație antiotomană, deoarece viza consolidarea pozițiilor Moldovei de-a lungul țărmului nord-pontic în vederea unei mai bune defensive.

Dar presiunile otomane, la care s'a adăugat și schimbarea principalelor direcții de politică externă ale Poloniei din zona Mării Negre în cea a Mării Baltice cu fireasca urmare a menajării reciproce a intereselor polone și otomane din zonă, au obligat Moldova să se încadreze în noua axă politică Imperiul otoman-Polonia. Domnitorul ce va inaugura această

politică, continuată de mulți dintre urmașii săi, a fost Petru Aron. La 10 octombrie 1455 el devenise vasalul regelui polon ⁶¹⁾, după ce în prealabil, la 5 octombrie, sultanul a emis actul de notificare pentru plata tributului de 2000 de galbeni, oferit de solul moldovean Mihail logofot ⁶²⁾. Au urmat așa-zisa "închinare de la Vaslui", din 5 iunie 1456 ⁶³⁾, și actul de privilegiu comercial, din 9 iunie 1456, acordat de sultan negustorilor din Cetatea Albă, la Ieni Derbent, în Bosnia ⁶⁴⁾, act care poate fi considerat ca fiind și primul tratat moldo-otoman ⁶⁵⁾.

În acest fel, Moldova se încadra pe deplin în noua axă politică polono-otomană, dar își salva integritatea teritorială în sud, zona cea mai amenințată în noul context politic din Marea Neagră.

În această situație dificilă pentru Moldova, Ștefan cel Mare a preluat domnia, la 12 aprilie 1457, cu ajutorul vărului său Vlad Țepeș. Două obiective principale stăteau în fața noului domnitor, și anume: readucerea ordinii în țară și scoaterea ei din menhina polono-otomană. Ambele vor fi atinse, integral primul și numai parțial al doilea, dar după ani grei și îndelungați de eforturi continue. Un fapt este cert și anume că, începând din ziua de 12 aprilie 1457, se deschide o epocă nouă în istoria statului românesc de la est de Carpați care, sub conducerea lui Ștefan cel Mare, va deveni un factor determinant în evoluția politicii europene din această parte a continentului în a doua jumătate a secolului al XV-lea ⁶⁶⁾. Trezită din starea de anarhie la care fusese condamnată de lupta pentru putere a urmașilor lui Alexandru cel Bun, a unei clase boierești scăpată de sub controlul autorității domnești și de ingerințele marilor puteri vecine care pândeau slăbiciunile interne ale țării pentru a încerca să-i impună dominația lor, energia creatoare a Moldovei s'a manifestat, în timpul lui Ștefan cel Mare, în cele mai variate domenii, de la

organizarea statului și acțiunea militară și diplomatică, la creația literară și arhitectonică. Sinteza dintre geniul creator al unui popor și una dintre cele mai remarcabile personalități ale evului mediu târziu și ale zorilor epocii moderne a fixat locul Moldovei în istoria politică și spirituală a Europei veacului al XV-lea. Ștefan cel Mare a fost voievodul care a deschis, în istoria Moldovei, un secol de prosperitate și eroism, secol ce se va încheia odată cu marea campanie a lui Soliman Magnificul din 1538.

Doi factori esențiali de putere a avut Moldova în secolul al XV-lea. Existența unei puternice clase militare alcătuită din boieri, a cărei funcție esențială în stat continua să fie cea a mânuirii armelor, și existența unei țărâni libere, numeroasă și îndatorată la serviciul militar, a fost unul din acești factori de putere. Cel de-al doilea a rezultat din situația geo-economică a țării în raport cu marile curențe ale comerțului internațional. În acest sens, renumitul istoric francez Jacques Heers ⁶⁷⁾ consideră că în secolul al XV-lea, cel mai important drum al miropeniilor din Europa Orientală a fost cel care începea la Bursa, trecerea prin Pera și Cetatea Albă, pentru a ajunge la Lwow în Polonia.

Dacă acestea erau condițiile care puteau face ca Moldova să devină un stat puternic și prosper, pentru ca ele să se înlăptuiască mai era nevoie ca țara să găsească acea personalitate politică în stare să le transpună în practică. Ea a fost găsită în persoana lui Ștefan cel Mare ⁶⁸⁾, care și-a iubit neamul și țara ca nimeni altul. El a înțeles că originea puterii, a succeselor politice, militare și economice nu se datorează numai întinderii teritoriului, bogățiilor pământului sau numărului locuitorilor, ci mai ales puterii de muncă, spiritului de organizare, principiilor morale și seriozității cu care poporul privește viața și idealurile alese pentru a le realiza.

Urcarea lui Ștefan cel Mare pe tron a marcat începutul unei epoci noi în istoria Moldovei, fiindcă asupra ei plana o pământă și gravă amenințare din partea tuturor statelor vecine, a Poloniei, a Ungariei, dar, mai ales, a Imperiului Otoman, pe care el a reușit să o îndepărteze cel puțin pentru o vreme. În același timp, el a reușit, pe plan intern, să lichideze un sistem politic periculos, care perpetua instabilitatea, aducea țării sărăcie, masacre și interminabile lupte interne. Ștefan cel Mare însuși era să cadă victimă acestui anarhic și sângeros sistem, în 1451, atunci când la Reuseni, tatăl său și domnul țării, Bogdan al II-lea (1449-1451), a fost asasinat din ordinul lui Petre Aron. De aceea el a luptat împotriva dușmanilor externi, mai ales a turcilor, nu ca un cruciat, deși s'a folosit din plin de propaganda pentru cruciadă, ci ca un apărător al țării sale. El nu era animat de idealul feudal al cruciadelor, ci de tendința monarhică modernă, unificatoare a fărâmițării feudale. Pentru Ștefan, lupta împotriva diferitelor amenințări externe a fost permanent corelată cu cea împotriva eventualelor amenințări interne, a comploturilor boierești, pe care nu a ezitat să le reprime cu cea mai mare hotărîre și asprime.

Mare om politic, gânditor, strateg genial, clarvăzător, om de înaltă cultură, spirit luminat, Ștefan cel Mare s'a manifestat multilateral, devenind în mintea poporului chintesența dreptului judecător și a marelui ostaș. El a descătușat forțele latente ale poporului și a reușit să facă din acesta un element de ordine în haosul tendințelor de asupra și cotropire ale timpului. A avut o judecată profundă, curiozitatea omului inteligent, viziunea cutezătoare și cultul strămoșilor, ale căror fapte a pus să fie consemnate în scris. Ștefan cel Mare a dăruit neamului său tot ceea ce a putut și tot ceea ce a avut mai bun și a răspuns, în același timp, cel mai adecvat tuturor aspirațiilor sale, iar după moarte a luminat

drumul pe care l-au străbătut românii pentru a-și obține dreptul de a trăi liberi și într'un stat independent.

În momentul în care a preluat domnia, la 12 aprilie 1457, Ștefan cel Mare se afla în fața unei situații interne și externe foarte dificile. Dacă pe plan intern anarhia a fost principala caracteristică a sfertului de veac anterior, așa cum am mai spus-o, pe plan extern Moldova avea de făcut față unei triple amenințări majore venite din partea Ungariei, Poloniei și a Imperiului otoman. Primele două reprezentau, dacă putem să ne exprimăm astfel, amenințări devenite deja tradiționale și, de multe ori, se anihilau reciproc. În schimb, cea de-a treia amenințare, reprezentată de Imperiul otoman, era nouă, era amenințarea unei puteri noi aflată în plină expansiune, exponentă a unei religii și a unui sistem de valori total diferite de cele ale românilor. Acest lucru impunea și o atitudine complet diferită a domnului Moldovei față de această nouă putere, aflată într'un proces de transformare într'o adevărată suprapunere a vremii. Polonia și Ungaria ajunseseră, în linii generale, la limitele capacităților lor de expansiune. Evident că ale doreau să continue această expansiune, dar structurile lor interne nu le mai permiteau acest lucru decât într'o măsură limitată și pe o durată de timp limitată. Imperiul otoman, dimpotrivă, se afla la începuturile procesului de maximă expansiune, lucru de care își dădeau seama toate statele vecine cu el din Europa, Asia și Africa, dar nimeni nu putea să știe până unde va merge această expansiune.

Din această cauză Ștefan cel Mare, după părerea noastră, a avut în vedere de-a lungul întregii sale domnii, în primul rând pericolele care puteu decurge pentru țara sa din expansionismul otoman ⁶⁹). Aceasta nu înseamnă că el a neglijat amenințarea ungară sau polonă, ceea ce i-a impus o politică externă de echilibru între cele trei puteri, o politică de

mare flexibilitate și abilitate, o politică pe care el a știut să o promoveze cu un talent deosebit, ca pe o adevărată artă al cărui stăpân absolut era.

Regula de căpetenie a întregii sale politici externe a fost evitarea, cu orice preț, a izolării. Niciodată Ștefan nu s'a aflat în conflict cu mai mult de unul din cei trei potențiali dușmani. Întotdeauna a știut să manevreze cu o mare abilitate politică, astfel încât două din cele trei puteri fie să-l sprijine, fie să-și mențină o neutralitate binevoitoare. A doua regulă a politicii sale externe o putem considera ca fiind aceea a realizării unui front comun românesc de rezistență antiotomană, mai ales prin atragerea Țării Românești în sfera de influență a Moldovei. În fine, o a treia regulă a fost aceea de a căuta aliați oriunde puteau ei fi găsiți. Aceasta explică întinsa rețea de relații externe pe care a pus-o în funcție, relațiile cu genovezii din Marea Neagră, mai ales cu cei din Caffa, și cu metropola lor, relațiile cu marele cnezat al Moscovei, relațiile cu tătarii din Hoarda de Aur de pe Volga și cu tătarii din Hanatul Crimeii, relațiile cu Mangopul, cu șahul turcoman Uzun Hasan, cu viitorul împărat Maximilian I de Habsburg, cu papalitatea și cu Veneția.

Așa cum am arătat, preluând domnia, în aprilie 1457, cu ajutor din partea vărului său Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare s'a înscris, de la început, în axa politică ungaro-munteană care, pe linia tradiției lui Iancu de Hunedoara, avea un caracter pronunțat antiotoman, cu toate că acesta se estompase considerabil după moartea eroului transilvănean. Aceasta ar putea fi una din explicațiile conflictului de aproape doi ani care l-a opus pe Ștefan, Poloniei, conflict încheiat prin tratatul de la Overchelăuți (4 aprilie 1459) ⁷⁰⁾, lângă Hotin. Pe lângă motive de ordin personal și de consolidare internă a domniei, legate de prezența lui Petru Aron, asasinul tatălui său, și domnul pe care-l înlăturase din scaun, pe teritoriul polon,

Ștefan, lovind în Polonia, lovea, de fapt, în axa politică polono-otomană, realizată o dată cu deplasarea centrului de greutate al politicii externe a Poloniei din zona Mării Negre în zona Mării Baltice ⁷¹). Nu trebuie să uităm, de asemenea, că această conjuncție de interese polono-otomane a constituit factorul extern principal care a obligat Moldova să accepte plata tributului către Poartă ⁷²).

Aceste prime acțiuni de politică externă ne demonstrează faptul că, încă de la începutul domniei sale, Ștefan cel Mare a acordat o atenție specială pericolului care se profila tot mai amenințător la granițele de sud ale țării, fără a neglija însă pericolele de la celelalte hotare, care nu aveau, totuși, gradul de intensitate al acestuia. De aceea nu trebuie să ne mire că atacând în nord el avea în vedere și granița din sud.

Linia politică total diferită de cea a lui Iancu de Hunedoara, adoptată de noul rege al Ungariei, Matia Corvin, care și-a îndreptat atenția în principal asupra problemelor Europei Centrale ⁷³), neglijând în mare măsură frontul antiotoman și conflictul dintre Vlad Țepeș și sași l-a lipsit pe Ștefan cel Mare de orice sprijin politic și militar extern pentru politica sa antipolonă și, implicit, antiotomană, obligându-l să accepte statutul internațional al Moldovei stabilit de înaintașul său Petre Aron și să intre, pentru un deceniu, până în 1469-1470, în axa politică polonă-otomană.

Schimbarea de politică nu a schimbat însă și gândurile și intențiile noului domnitor al Moldovei. Conștient de pericolul prezentat de expansiunea otomană pentru țara sa, mai ales pentru zonele din sud, Ștefan cel Mare a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a o elimina sau, cel puțin, pentru a o încetini.

Astfel, în 1462, în timpul mării expediții sultanale îndreptată împotriva lui Vlad Țepeș, el a atacat Chilia, cu

acordul polonilor și al turcilor ⁷⁴⁾, și chiar dacă nu a reușit să o cucerească ⁷⁵⁾, a reușit, cel puțin, să împiedice cucerirea ei de către turci ⁷⁶⁾. Cu toate acestea turcii și-au atins obiectivul pe care și l-au propus în privința Chilieii, acela de scoatere a ei din sistemul ungaro-muntean, prin înscăunarea în Țara Românească a lui Radu cel Frumos, ce le va fi, până la sfârșit, un credincios vasal ⁷⁷⁾.

Pentru turci, Chilia era mai în siguranță în săpânirea Țării Românești decât a Moldovei, Radu cel Frumos fiind mult mai docil decât Ștefan cel Mare, dar acest lucru va genera una din căile de dezvoltare ale antagonismului moldo-otoman.

Peste aproximativ trei ani, la începutul anului 1465, Ștefan a atacat din nou și, de data aceasta, după o scurtă luptă, a reușit să cucerească orașul ⁷⁸⁾. Fapt de o deosebită însemnătate sub raport economic și strategic, revenirea Chilieii la Moldova înfăptuită, probabil, și cu acordul tacit al Poloniei ⁷⁹⁾, prin reacțiile pe care le-a provocat a demonstrat importanța internațională a acestei cetăți, dar și a sudului Basarabiei în general. Cucerirea Chilieii în 1465 s'a aflat la originea principalelor conflicte externe ale Moldovei lui Ștefan cel Mare, acela cu Ungaria, care a reacționat aproape imediat prin campania terminată cu dezastrul de la Baia, din decembrie 1467 ⁸⁰⁾, și acela cu Imperiului otoman, care va fi de mai lungă durată și legat direct de stăpânirea asupra litoralului pontic al Moldovei și Dunării de Jos ⁸¹⁾, ca prelungire economică și militară a Mării Negre. De asemenea, prin cucerirea Chilieii, Ștefan și-a atras și adversitatea tătarilor din Crimeea ⁸²⁾, care se numărau printre principalii beneficiari al drumului comercial ce unea Caffa cu regatul Ungariei, trecând tocmai prin acest oraș.

Ieșirea la mare, stăpânirea asupra Chilieii și a Cetății Albe, căile comerciale care străbăteau țara spre nordul și

centrul continentului au făcut ca Moldova lui Ștefan cel Mare să cunoască o prosperitate economică și o glorie militară fără egal în întregul ev mediu. Acest lucru a făcut din ea un rival de temut pentru Imperiul otoman în zona Mării Negre și explică îndelungatul război moldo-otoman dintre 1473 și 1486. A fost un război inevitabil, care a avut menirea de a clarifica definitiv raportul de forțe dintre cele două părți. Pe de o parte, Moldova căuta să-și mențină independența, în forma feudală a vremii, să-și apere integritatea teritorială și să păstreze raportul de subordonare față de Poartă la un nivel minim, iar pe de altă parte, Imperiul otoman încerca să-și consolideze dominația asupra Moldovei și să-și desăvârșească stăpânirea asupra Mării Negre prin cucerirea țărmului moldovenesc. În aceste condiții Chilia și Cetatea Albă, la fel ca și întreagă zonă pontică a Moldovei sau sudul Basarabiei, au jucat un rol esențial, stăpânirea asupra lor fiind o necesitate de prim ordin pentru ambele tabere.

Astfel, chiar înainte de declanșarea propriu-zisă a războiului moldo-otoman din 1473, în vara anului 1469, o flotă otomană a atacat, fără succes, Cetatea Albă ⁸³). De fapt, în mod nedeclarat, războiul dintre Moldova și Imperiul otoman a început cu aproximativ cinci ani înainte de 1473. Războiul fiind așa cum am mai spus, inevitabil, fiecare dintre părți încerca să obțină cât mai multe avantaje, o poziție cât mai favorabilă înainte de declanșarea lui oficială. Astfel, Ștefan cel Mare căuta să atragă în sfera lui de influență și să realizeze un front unic de luptă antiotoman, cu Țara Românească, de unde trebuia să alunge neapărat pe Radu cel Frumos, credinciosul vasal al turcilor. La rândul lor, turcii căutau să creeze cât mai multe probleme Moldovei, aruncând în lupta împotriva ei un interpus, pe Radu cel Frumos. Un atac direct împotriva Moldovei trebuia amânat pentru moment, deoarece Imperiul otoman era implicat într'un război decisiv

cu Veneția (1463-1479), război care urma să hotărască cine va domina Mediterana Orientală și o bună parte din Peninsula Balcanică.

Înainte însă de atacul flotei otomane împotriva Cetății Albe din vara anului 1469, prima acțiune militară ostilă a turcilor la adresa Moldovei a avut loc, după opinia noastră, în iarna dintre 1468 și 1469 și nu în cea anterioară, așa cum consideră Nicolae Iorga. Este adevărat că documentul care vorbește despre aceste evenimente, o scrisoare expediată din Veneția de către Gerardo de Collis către ducele Milanului, Galeazzo Maria Sforza, este datată la 14 februarie 1468, dar bănuim că este vorba de stilul venețian, deci 1469, deoarece editorii, Nagy Ivan și Njary Albert, o plasează în volum după documentele date în toamna lui 1468 ⁸⁴). Oricum în scrisoarea se arată că sultanul a plecat spre Nicopole, lângă Dunăre, dar că a trimis o grupare armată și spre Cetate Albă, deoarece pe fluviul înghețat trupele de azapi puteau pătrunde spre Transilvania și Moldova ⁸⁵).

În vara anului 1469, probabil că și la îndemnul sultanului Mehmed al II-lea, tătarii de pe Volga întreprind o mare expediție de jaf împotriva Moldovei, dar sunt surprinși și zdrobiți de oastea lui Ștefan cel Mare, la Lipnic, la 20 august ⁸⁶). În timp ce se desfășurau aceste lupte, zvonurile despre o flotă turcă ce urma să vină în Marea Neagră apar din nou. În iulie, socotelile Caffei pomenesc berbecii, puii, pâinea, orzul, lumânările și vinul date solilor trimiși de Ștefan cel Mare pentru transmiterea de noutăți și cererea de ajutor ⁸⁷). Se pare totuși că, așa cum rezultă dintr'o scrisoare adresată la 25 octombrie 1469, de Mengli Ghiray, hanul tătarilor din Crimeea, sultanului Mehmed al II-lea, în acest an, după atacul eșuat împotriva Cetății Albe, flota otomană comandată de un oarecare Iacub, a atacat Caffa și i-a prădat împrejurimile ⁸⁸).

În acești ani relațiile dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos, domnul Țării Românești supus turcilor, devin din ce în ce mai ostile. Astfel, în cursul anului 1468, în Transilvania circula zvonul despre un iminent conflict între Moldova și Țara Românească ⁸⁹⁾. Aici se știa că Radu cel Frumos era sluga plecată a turcilor, că nu ieșea din cuvântul lor și, cu ajutorul Porții, s'ar fi încumetat să atace oricând Moldova. Se pare că acest lucru s'a întâmplat la sfârșitul anului 1469, când o armată munteană, având sprijinul beilor din Dobrogea, a încercat, fără a reuși, să cucerească Chilia ⁹⁰⁾. Replica lui Ștefan cel Mare a fost fulgerătoare. El nici nu dorea și nici nu putea aștepta ca turcii să preia inițiativa strategică și, cunoscând faptul că ei erau prinși în crâncena încheștare cu Veneția, s'a hotărât să facă acest lucru.

Astfel, la 27 februarie 1470, a atacat, prădat și nimicit Brăila ⁹¹⁾, cel mai important port al Țării Românești din acea vreme ⁹²⁾, după care, probabil pe 28 februarie, a distrus și Târgul de Floci ⁹³⁾. Acțiunea a fost deosebit de dură și de sângeroasă pentru a provoca groaza inamicului, a lovit în capacitatea economică și comercială a Țării Românești și a arătat turcilor că Moldova va lupta cu toate mijloacele și cu toată hotărîrea pentru a-și apăra independența și integritatea teritorială. În același timp, această acțiune militară a marcat începutul politicii de atragere a Țării Românești într'un front comun de luptă antiotomană ⁹⁴⁾, politică ce va fi dusă cu tenacitate mai bine de un deceniu, dar și începutul luptei cu Imperiul otoman al cărui prea supus vasal era Radu cel Frumos ⁹⁵⁾. Era încă un conflict nedeclarat ca atare, dar ruptura de turci devenea evidentă, cu toate că Ștefan a continuat, încă pentru câțiva ani, să plătească tributul anual. Turcii nu interveniseră nici ei pentru moment, direct și pe scară mare în conflict, preferând să se lupte prin intermediul vasalului lor din Țara Românească. Putem spune că acțiunea

plină de curaj a lui Ștefan cel Mare din 1470 a încadrat Moldova într'una din cele mai mari încercări de indiguire și respingere a Imperiului otoman, la care au participat puteri europene și asiatice. Încetând de a mai fi un simplu obiect al rivalității polono-ungare, Moldova devenea un factor activ, de importanță considerabilă, al politicii europene a vremii. Deși anii care au urmat au fost plini de lupte crâncene între cele două țări românești de la sud și est de Carpați, abia în 1473 s'a declanșat cu adevărat războiul dintre Moldova și Imperiul otoman. În acest an au avut loc câteva evenimente decisive din acest punct de vedere. În primul rând Ștefan cel Mare a refuzat să mai plătească tribut turcilor. În al doilea rând, turcii obținuseră o victorie categorică împotriva lui Uzun Hasan, astfel încât forțele lor din Asia puteau fi folosite într'un eventual conflict cu Moldova. În al treilea rând, Ștefan cel Mare a declanșat o ofensivă hotărâtoare împotriva lui Radu cel Frumos, a ocupat Bucureștiul și amenința să-l alunge definitiv din domnie pe acesta. Evident că în fața acestei situații turcii nu mai puteau rămâne pasivi și au reacționat. Problema care se pune este însă aceea dacă au fost două grupări otomane trimise în sprijinul lui Radu cel Frumos sau numai una. Toate cronicile, în afară de *Cronica moldo-germană*, afirmă că a fost o singură intervenție otomană la sfârșitul lunii decembrie, turcii reușind să-l îndepărteze pe Laiotă Basarab din scaun și să atace sudul Moldovei, până la Bârlad, după care s'au retras: "Iar Radu voevod a fugit la turci și au luat cu dânsul 15000 de turci și a lovit pe Basărabă, joi, decembrie 23, și a învins pe Basărabă și toată oastea lui. Iar el singur a fugit în Țara Moldovei. Iar turcii au venit pe urmele lui Basărabă și au stat în tabără la Bârlad, decembrie 31, vineri. Și apoi au slobozit năvrapi și au prădat țara și s'au întors" ⁹⁶). *Cronica moldo-germană*, pe lângă menționarea acestei incursiuni, vorbește și despre o a doua reacție otomană, la sfârșitul lui noiembrie, deci mult mai

rapidă, imediat după ce Ștefan cel Mare ocupase Bucureștiul, încheiată însă cu un dezastru: "Și acolo a șezut Ștefan voevod 3 zile, lângă o pădure, până ce și-a rânduit de tot oastea, căci auzise că niște turci veneau, în ajutorul lui Radu voevod. Aceștia au venit în ziua de 29 ale aceleiași luni (noiembrie - n.a.), ca la 13 mii de oameni, cu 6 mii de munteni. Atunci s'a îndreptat Ștefan cu bărbăție împotriva lor și Dumnezeu l-a ajutat, încât i-a nimicit cu desăvârșire, iar pe care i-a prins vii, i-a tras în țeapă prin buric, cruciș, unul peste altul, în număr de 2300. Și a stat acolo în mijlocul lor 2 zile. Și oastea lui s'a desfăcut" ⁹⁷).

Prin urmare, în 1473, s'a declanșat războiul moldo-otoman trecându-se de la forma sa latentă, la forma fățișă, la lupta pentru independența Moldovei sau pentru adâncirea statutului său de vasalitate față de Poarta otomană. Prin declanșarea fățișă a războiului de către Ștefan cel Mare, într'un moment în care coaliția antiotomană condusă de Veneția dădea destule semne de oboseală, tot centrul de greutate al războiului s'a mutat la Dunărea de Jos. Aceasta explică importanța internațională deosebită pe care o va căpăta Moldova lui Ștefan cel Mare și strânsele raporturi stabilite cu puterile membre ale coaliției antiotomane, în primul rând cu Veneția, de unde se așteptau ajutoare financiare, dar și militare.

După o nouă incursiune a lui Ștefan cel Mare în Țara Românească, în octombrie 1474, turcii au hotărât să dea o replică decisivă, sultanul ordonându-i lui Soliman Pașa, care asedia orașul Scutari din Albania, să-și îndrepte toate forțele împotriva Moldovei. A fost o hotărâre pripită determinată, după părerea noastră, de două atitudini diametral opuse ale sultanului Mehmed al II-lea. Pe de o parte, furia în fața acțiunilor militare îndrăznețe ale lui Ștefan cel Mare, domnitorul unei țări mici și slabe în aparență, iar pe altă

parte, orgoliul nemăsurat care-l făcea pe sultan să creadă că o armată obosită de un îndelungat asediu și în toiul iernii, ar putea să-l înfrângă decisiv pe viteazul domn al Moldovei. Cum era de așteptat, această hotărîre pripită nu putea duce decât la un dezastru, Soliman Pașa fiind zdrobit complet, în apropiere de Vaslui, în ziua de 10 ianuarie 1475.

Dar, în timpul acestei campanii de iarnă, turcii au reușit, totuși, să cucerească, pentru scurt timp, atât Chilia cât și Cetatea Albă ⁹⁸).

Înfrângerea de lângă Vaslui, o înfrângere cum nu mai suferiseră turcii de foarte multă vreme, i-a obligat însă să se retragă în grabă și să abandoneze cele două cetăți.

Ajunși aici considerăm necesar să arătăm că Moldova lui Ștefan cel Mare a fost una din primele țări din Europa de răsărit care și-a organizat întregul sistem de apărare în funcție de generalizarea artileriei în lupte și folosirea pe scară largă a acestei noi arme la asediul cetăților ⁹⁹). Numai după cucerirea Chilie, în 1465, când toate cetățile erau iarăși în stăpânirea domnitorului ca în timpul lui Alexandru cel Bun, a început adevărata operă constructivă a lui Ștefan cel Mare în Moldova, în cadrul căruia arhitectura militară de apărare împotriva atacurilor externe a jucat un rol de frunte. După marea victorie de la Vaslui, Ștefan a luat măsuri de întărire a cetăților, printre care și Cetatea Albă, unde a fost construită “marea poartă” ¹⁰⁰). De asemenea, după marea companie sultanală din 1476, Ștefan a continuat fortificarea zonelor de sud ale țării prin ridicarea unei cetăți pe malul stâng al Dunării, Chilia Nouă, construită foarte rapid în vara anului 1479 ¹⁰¹).

Revenind la expediția lui Soliman Pașa, trebuie să spunem că ea nu a însemnat decât începutul marii confunțări moldo-otomane. În luna mai a anului 1475, în timp ce o flotă

otomană impresionantă se îndrepta spre Caffa, care va fi cucerită la 6 iunie, turcii au atacat și Moldova. Niște bei de graniță, cu trupe însumând între 15 și 20000 de soldați, au atacat sudul Moldovei pentru jaf dar și cu scopul de a o împiedica să trimită vreun ajutor genovezilor din Caffa ¹⁰²).

Turcii se temeau de o posibilă coaliție a statelor nord-pontice condusă de domnul Moldovei, statul cel mai puternic din zonă, și aveau motive întemeiate în acest sens. La puțin timp după victoria de la Vaslui, Ștefan cel Mare a trimis un contingent la Teodoro (Mangop), în Crimeea, înlocuindu-l pe prințul Isac, favoritul turcilor, cu fratele său Alexandru ¹⁰³). Prin această acțiune se viza o alianță cu Caffa, cu tătarii și cu celelalte orașe din zonă, precum și consolidarea legăturilor cu Uzun Hasan ¹⁰⁴). Acțiunea combinată, navală și terestră, turco-tătară împotriva Caffei a fost însă fulgerătoare ¹⁰⁵), astfel încât Ștefan nici nu a putut schița vreun gest de ajutorare, mai ales că și relațiile sale cu Caffa erau destul de șubrede ¹⁰⁶), dar, în schimb, el a reușit să lichideze, la fel de fulgerător, incursiunea otomană din Moldova ¹⁰⁷), care vizase, în primul rând, cucerirea Chilieii. Totuși, se pare că în acest an, 1475, el a scăpat de o campanie majoră otomană numai datorită îmbolnăvirii sultanului ¹⁰⁸), care dorea să conducă personal o astfel de campanie de represalii, după dezastrul de la Vaslui, dar nu a scăpat de un atac al flotei otomane, care, după cucerirea Caffei, a încercat să cucerească prin surprindere Cetatea Albă și Chilia, însă a eșuat ¹⁰⁹).

Căderea Caffei și a întregului sistem de colonii genoveze din Mare Neagră, precum și amenințarea crescândă la adresa Moldovei venită din partea turcilor au provocat îngrijorare atât în Ungaria, cât și în Polonia. Regele Ungariei, Matia Corvin, informat de cele petrecute la Caffa de către Ștefan cel Mare și despre pericolul care amenința Moldova

110), a acceptat să încheie un tratat de alianță cu domnul acesteia, pe care l-a semnat la 12 august 1475 ¹¹¹⁾, după ce în prealabil Ștefan însuși îl semnase la 12 iulie la Iași ¹¹²⁾ și, de asemenea, la insistențele lui Ștefan a acceptat să-l elibereze pe Vlad Țepeș cu scopul de a-l instala în scaunul Țării Românești ¹¹³⁾. În toamna lui 1475, Matia Corvin a declanșat chiar o campanie antiotomană la sud de Belgrad, campanie care se va încheia prin cucerirea orașului Sabač, la 16 februarie 1476, și la care o contribuție importantă a avut Vlad Țepeș ¹¹⁴⁾. Dar, bineînțeles că îngrijorarea regelui maghiar nu mergea atât de departe încât el să-și schimbe prioritățile politice, interesul său principal rămânând în continuare îndreptat spre Europa Centrală și spre confruntarea cu împăratul Frederic al III-lea

Ungaria renunțase *de facto* la pretențiile sale asupra Chilie și a sudului Basarabiei.

În ceea ce privește Polonia, deși aceasta își transferase centrul de greutate al politicii externe din zona Mării Negre în cea a Mării Baltice încă de la mijlocul secolului ¹¹⁵⁾, nu putea rămâne, totuși, indiferentă la cuceririle otomane din regiunea litoralului nordic al Marii Negre. Ea căpăta, astfel, un vecin incomod și periculos, care devenea și protectorul tătarilor din Crimeea, tătari ce atacau cu regularitate granițele regatului. Refuzând să acorde ajutor direct lui Ștefan cel Mare, regele Cazimir al IV-lea a ordonat însă punerea în stare de alarmă a trupelor din părțile sudice ale regatului ¹¹⁶⁾, iar în vara anului 1476, atunci când domnul Moldovei devenise un pribeag, nu numai că l-a primit pe teritoriul polon, dar i-a permis să-și refacă și forțele armate în zona Sniatin-Camenita ¹¹⁷⁾, forțe care-i vor alunga pe turci din Moldova și Țara Românească.

Dacă sultanul Mehmed al II-lea nu a reușit să cucerească Cetatea Albă și Chilia, fiind chiar nevoit să

recunoască, implicit, apartenența acestora la Moldova prin tratatul de pace pe care l-a încheiat cu Ștefan cel Mare, între sfârșitul anului 1479 și până la 3 mai 1481 ¹¹⁸⁾, data morții sale, urmașul acestuia, Baiazid al II-lea, presat și de ieniceri, și-a îndreptat prima expediție de cucerire tocmai asupra sudului Moldovei, în zona Basarabiei.

Ștefan cel Mare conștient de pericolul pe care îl reprezentau turcii, mai ales pentru Chilia și Cetatea Albă, a cerut ajutor de la venețieni și de la papă, prin solul și unchiul său Ioan Țamblac.

Acesta, vorbind în senatul venețian, la 8 mai 1477, arăta că cele două cetăți au o mare importanță pentru Moldova, că ele reprezintă un adevărat zid de apărare pentru Polonia și Ungaria, și prin urmare, pentru creștinătate, și, dacă aceste cetăți vor fi păstrate, “turcii ar putea pierde Caffa și întreaga Crimee” ¹¹⁹⁾. Mai mult însă Ștefan cel Mare se baza pe tratatele de ajutor încheiate cu Matia Corvin în 1475, despre care am amintit mai sus, și cu Polonia în 1478. ¹²⁰⁾

Dar expediția condusă de Baiazid al II-lea și având doar un scop limitat, acela de a cucerii cele două cetăți importante din sudul Moldovei, s'a desfășurat fulgerător. Cele două cetăți au fost cucerite foarte repede, la 14 iulie 1484, Chilia și la 5 august, Cetatea Albă ¹²¹⁾, Ștefan cel Mare a fost luat prin surprindere deoarece credea, probabil, că tratatul de pace încheiat în 1483 între Matia Corvin și sultan includea și Moldova cu toate cetățile ei de graniță. ¹²²⁾. Din păcate însă, acest tratat, fie dintr'o omisiune a negociatorului magiar, arhiepiscopul de Kalocsa, fapt pentru care a fost aruncat în temniță ¹²³⁾, fie datorită insistențelor Porții acceptate de Matia Corvin, nu includea cetățile din sudul Moldovei. Acest lucru ar explica și faptul că Matia Corvin, pentru a-l despăgubi, chiar și parțial, pe domnul Moldovei, i-a cedat două cetăți din Transilvania, Ciceul și Cetatea de Baltă. De asemenea, este

foarte probabil ca Ștefan să fi contat și pe ajutorul Poloniei în virtutea tratatului de vasalitate pe care îl încheiase, așa cum am mai spus, cu regele Cazimir al IV-lea, în 1478. Cât despre venețieni și papă, posibilitatea unui ajutor din această direcție era foarte scăzută și nu credem că Ștefan cel Mare și-a făcut prea multă iluzii în acest sens. Oricum, nici una din speranțele domnitorului moldovean nu s'a îndeplinit în anul 1484, el găsimdu-se din nou singur în fața pericolului otoman și fiind obligat să accepte pierderea celor două cetăți cheie din sudul țării.

Turcii nu s'au limitat doar la simpla cucerire a celor două cetăți și la transformarea lor în kazale, dependente de sangeacbeii de Silistra. Ei au anexat și teritoriul lor înconjurător, împreună cu fortificația Iurgheci din apropiere de Cetatea Albă ¹²⁴). Anexarea acestui teritoriu era necesară atât pentru folosința celor două cetăți, cât și pentru asigurarea unui culoar terestru, de legătură cu tătarii din Crimeea. Cazaua Cetății Albe se întindea de la limanul Nistrului spre vest până la apa Cogălnicului și de la mare până la linia care, plecând de la valea Cogălnicului, atingea Nistru la satul Purcari. Hotarul kazalei Chilia pleca de la Cogălnic spre vest și atingea la vest de Cătlăbuga, prin Tașbunar, Dunărea ¹²⁵). Mai mult decât atât, după ce a cucerit cele două cetăți, sultanul a lăsat în sudul Moldovei trupe ale tătarilor de pe Volga, conduse de Murtaza Han, care au pustiit și au jefuit în așa măsură acest teritoriu încât, după cum o recunosc chiar cronicile otomane ¹²⁶), a devenit aproape de nelocuit, ceea ce a obligat pe tătari să ceară permisiunea Porții de a se reîntoarce în țara lor. De asemenea, turcii au început să împingă încet, dar permanent, hotarul Moldovei din apropierea țărmului Mării Negre tot mai departe ¹²⁷), spre nord, silind pă moldovenii să formeze o nouă linie de hotar mai jos de Ciubărciu, pe Nistru, unde s'a instalat vechea pârcălăbie

de Cetatea Albă ¹²⁸). Aici întâlnim menționat, la 8 aprilie 1526, pe Fătul, iar la 22 martie 1535, pe Tomșa ¹²⁹). Probabil că acest hotar a fost stabilit în vara anului 1486, după încheierea păcii moldo-otomane din aprilie același an, în urma unei misiuni conduse de cadiul din Aidos, Mustafa. "Atunci creștinii s'au necăjit..." ¹³⁰) aflăm din documentul otoman referitor la această misiune, dar nu se mai putea face aproape nimic.

În ceea ce privește situația Chiliei și a Cetății Albe după cucerire, informații interesante avem despre prima dintre ele. Astfel, după ce a cucerit Chilia, sultanul considerând-o drept o poziție cheie, ceea ce și era de fapt, a dat ordin comandantului turc nou numit să repare turnurile și zidurile dărâmate în timpul asediului. Baizid a mai ordonat locuitorilor din Chilia, rămași pe loc, să refacă vechea cetate genoveză de la Licostomo, așezată pe o insulă a Dunării ¹³¹). În ceea ce privește administrația otomană, trebuie spus că cetățile erau supravegheate de către dizdari (comandanți). În fruntea administrație se afla un subaș. Cazurile judiciare erau judecate de un cadiu. Pe timpul lui Soliman Magnificul aici s'au format două cadălăcuri, împărțite în circumscripții mai mici cu numele de nahie. Cele două cazale au aparținut până la 1538 de sangeacbeiu de Silistra ¹³²).

Prin ocuparea celor două cetăți din sudul Moldovei, turcii au încheiat procesul de cucerire a Mării Negre. De acum înainte nimeni nu mai putea să o străbată decât cu aprobarea lor și în condițiile impuse de ei. Pentru Moldova, în schimb, pierderea celor două cetăți a însemnat o lovitură economică nimicitoare, deoarece a privat-o de cele mai importante venituri vamale și de ieșirea la Dunăre și mare. Lovită economic a fost însă și Țara Românească prin obstrucționarea comerțului Brăilei. În 1485, nouăzeci de corăbii otomane au venit la Chilia pentru a construi un castel

care să închidă trecerea spre Țara Românească ¹³³). Este vorba, probabil, de cetatea Eski Kili, pe zidurile căreia turcii au amplasat tunuri astfel încât nici o corabie nu putea trece dacă nu avea pașapoarte imperiale ¹³⁴). Din punct de vedere militar, sistemul de fortificații al Moldovei a fost grav dezorganizat, iar țara nu mai putea fi apărată dinspre sud, turcii având drumul deschis pentru pradă și război oricând ar fi dorit să facă acestea. Pierzând cele două cetăți și o importantă fâșie din sudul Basarabiei, Moldova pierdea poate regiunea cea mai importantă sub aspect economic și militar. riscând și o degradare permanentă a statutului ei în relațiile cu Poarta, aflată acum într'o poziție extrem de favorabilă pentru a-și impune condițiile.

În același timp însă, cucerirea Chilie și a Cetății Albe a fost urmată de o creștere a tensiunilor existente în relațiile dintre Moldova și Polonia, pe de o parte, și Imperiul otoman pe de altă parte ¹³⁵). Bineînțeles că Ștefan cel Mare nu a asistat pasiv la pierderea celor două cetăți. Fără a aștepta ajutor de la aliații săi, el a încercat să le recucerească în 1485 tot prin surprindere, printr'un atac fulgerător și cu sprijinul unor forțe din interiorul lor ¹³⁶), dar tentativa a eșuat. În aceste condiții, domnul Moldovei a apelat la aliați, la Ungaria și la Polonia.

De la Ungaria, în ciuda tratatelor existente, nu a reușit să obțină mare lucru. Matia Corvin l-a aruncat în temniță pe arhiepiscopul de Kalocsa, acuzându-l de neglijență nepermisă în negocierea tratatului cu turcii din 1483, a cedat Moldovei cetățile transilvănene Ciceul și Cetatea de Baltă ca un fel de compensație pentru cele două cetăți din sud și a trimis o misiune diplomatică la Poartă care, evident, nu a obținut absolut nimic. Adevărul este că Matia Corvin încheiase tratatul cu turcii deoarece avea nevoie de pace la granița de sud pentru a-și putea îndrepta întreaga atenție asupra Europei

Centrale și nu mai putea, sub nici o formă, să revină asupra prevederilor sale. Nu întâmplător, în vara lui 1484, el a declanșat o campanie, de mare anvergură, împotriva împăratului Frederic al III-lea, campanie care s'a soldat cu ocuparea Vienei, în anul următor, oraș unde regele maghiar va rămâne până la moartea sa, survenită surprinzător în 1490 ¹³⁷).

În concluzie, din partea Ungariei nu se putea aștepta nici un fel de ajutor serios pentru recuperarea celor două cetăți. Mai mult, pacea dintre Ungaria și Imperiul otoman, încheiată la scurt timp după pierderea celor două cetăți pe care o și consfințea ¹³⁸), l-a obligat pe Ștefan cel Mare să caute sprijin la regele polon Cazimir al IV-lea.

Atitudinea Poloniei față de cucerirea celor două cetăți din sudul Moldovei de către turci a fost diferită de cea a Ungariei. Deși, așa cum am mai spus, politica externă a acestei țări era îndreptată, în primul rând, spre problemele baltice, fapt pentru care și ea avea nevoie de liniște la frontierele sudice, regele Cazimir al IV-lea nu putea să asiste pasiv la încercările turcilor de a modifica echilibrul strategic la nord de Marea Neagră. Din această cauză, el s'a oferit să-l ajute pe Ștefan cel Mare cu condiția ca acesta să depună personal jurământul de vasalitate, ceea ce domnul moldovean evitase cu multă abilitate până în acel moment.

Interesul strategic al Poloniei în privința opririi înaintării otomane spre nord după cucerirea Chilie și a Cetății Albe este scos în evidență cu multă claritate de cronicile românești. Astfel, Grigore Ureche spune că turcii: "ar fi vrut apuca și alte cetăți, că Ștefan vodă la gol n'a îndrăznit să iasă, ci numai la strâmtori nevoia de le făcea zmințeală. Că și turcii văzându ajutorul ce venise de la Țara Leșească lui Ștefan vodă, sau însuși craiul, cum scriu unii că au tras de la ruși și de la Litva țara toată, de se strânsese oamenii de treabă mai

mult de 20000 de oameni și trecând Nistrul Craiul cu dâșii suptu Haliciu, au venit la Colomăia...” 139). Mai clar decât Ureche este Axinte Uricariul, care afirmă următoarele: “Iară mai cu de dânsul au intrat în grijă Cazimir, craiul leșăscu, și toți leășii, pentru Ștefan vodă, văzând slăbită Țara Moldovei de turci, să nu să închine Ștefan vodă la turci și să se lase de prieteșugul liașilor. Că nu fiește ce domn era Ștefan vodă, ce vestit între domnii creștinești pentru multe războaie cu noroc ce au făcut asupra tătarilor și a turcilor și a ungurilor. Socotit-au, dar, Cazimir craiul și au trimis ajutor lui Ștefan vodă, mai mult apărând de oști hotarul Țării Leșești, năvălind oștile turcești și tătărăști. Măcar că craiul Cazimir silia nice o pricină să nu aibă despre turci asupra sa, ce socotiia că având încă părete pre Țara Moldovei, totuși are nevoie Podoliia, Țara Rusească și Litva. Iară de odată au socotit craiul să să auză de pogorîrea sa cu oști la marginea Țării Moldovei, pentru că și turcii atunce ar avia grijă de nu ar supăra țara ades. Și adevărat că pre acia vreme avia turcii grijă de crăiile leșăști” 140).

În fața amenințării otomane tot mai grave și cu speranța că polonii îl vor ajuta să recupereze cetățile pierdute, Ștefan cel Mare și-a călcat pe mândrie și s’a dus în Polonia unde, la 15 septembrie 1485, la Colomea, a depus personal jurământul în fața lui Cazimir al IV-lea 141). Este posibil ca Ștefan să fi fost împins la acest gest și de nevoia presantă de a-i scoate pe turci din Moldova, trupele acestora, însoțite de un pretendent la tron pe nume Petru Hronoda sau Hroet, pătrunzând adânc în țară și ajungând până la Suceava, pe care au jefuit-o și au ars-o la 19 septembrie 1485 142).

În aceeași perioadă presiunea otomană se intensifică nu numai asupra Moldovei, ci și asupra Poloniei. În septembrie 1486, Ioan Albert, fiul lui Cazimir al IV-lea, se lupta cu tătarii în părțile de sud ale regatului 143). În martie 1487,

reprezentanții stărilor Prusiei aflau de la Cazimir al IV-lea că turcii "... au întărit câteva orașe și fortărețe și au provocat mari pagube..., și acolo unde ajung, nu numai că iau tot ce găsesc, dar întăresc orașele și fortărețele pe care le cuceresc și le ocupă definitiv" ¹⁴⁴).

După dieta de la Elbina, ținută la 5 septembrie 1487, deputații prusieni au primit știrea că turcii "... în puțin timp au cucerit numeroase orașe în Moldova și în fiecare zi întăresc o nouă cetate. Din Moldova (partea dominată de turci), turcii întreprind incursiuni în Podolia, unde pradă și iau sclavi. Cazimir al IV-lea a trimis trupe comandate de fiul său, Ioan Albert, spre Camenița, cu misiunea de a recuceri o cetate pe care turcii o fortificaseră" ¹⁴⁵). Incursiuni turco-tătare în Podolia și Lituania sunt menționate în mai multe rânduri în anii 1488 și 1489 ¹⁴⁶).

În ciuda acestei situații, Cazimir al IV-lea a înțeles să-l ajute pe Ștefan cel Mare atât cât acesta să se apere pe el și, implicit, regatul polon, dar nu ca să recucerească și cetățile din sud, fapt ce ar fi putut duce la o confruntare majoră polono-otomană, lucru nedorit de rege. În aceste condiții, obiectivele lui Ștefan cel Mare au fost atinse doar parțial, în sensul că a primit din partea regelui polon ajutor suficient ¹⁴⁷) pentru a-i scoate pe turci din Moldova prin bătăliile victorioase de la Cătlăbuga (16 noiembrie 1485) și Șcheia (6 martie 1486), însă nu și pentru a recuceri Chilia și Cetatea Albă. Ureche ne spune că "... cetățile carele le-au luat turcii, Chilia și Cetatea Albă, n'au putut să le dobândească, că ei mai nainte de ce-au ieșitu, le-au grijitu cu oamenii, cu puști și cu bucate de ajunsu și au rămas pre mâna turcilor, până în zioa de astăzi" ¹⁴⁸). Evident că polonii, dorind să oprească ofensiva otomană, nu doreau și, probabil, nici nu puteau să declanșeze un război pe scară largă necesar pentru redobândirea celor două cetăți. Neavând forța necesară pentru a

continua confruntarea cu Imperiul otoman și neprimind sprijin suficient din partea Poloniei pentru cucerirea celor două cetăți din sud, Ștefan cel Mare nu putea face altceva decât să încheie pace cu sultanul în primăvara lui 1486 ¹⁴⁹), pace care consfințea pierderea definitivă a Chilie și Cetății Albe.

Domnul Moldovei nu s'a împăcat însă cu această situație și a continuat să aspire la redobândirea celor două cetăți. Pacea polono-otomană din 1489 l-a obligat să se apropie iarăși de Ungaria, interesată, totuși, de lupta antiotomană, turcii reprezentând un pericol real la granițele sale de sud. Dar apropierea Moldovei de Ungaria însemna, din nou, o distanțare de axa Polonia-Imperiul otoman, putea duce la o ciocnire cu Polonia datorită anulării închinării vasalice de la Colomea și prelungea starea conflictuală cu Poarta, în ciuda tratatului încheiat de Ștefan cu aceasta în 1486.

Constatăm prin urmare că, în ultima instanță, problema pericolului otoman și cea a recuperării celor două cetăți din sudul Basarabiei, care aveau o pondere foarte mare tocmai în relațiile cu Poarta, au constituit factorul hotărâtor care a determinat politica externă și alianțele lui Ștefan cel Mare în ultima parte a domniei sale. Încheierea tratatului de pace cu Imperiul otoman și apropierea de Ungaria au fost evenimente care s'au desfășurat, practic, în același timp și dacă primul dintre ele îi era impus lui Ștefan de situația politică generală a momentului, cel de-al doilea îi deschidea perspectiva unei eventuale contestări a stării de fapt creată ca urmare a primului.

Încă din 1488 apar semne clare ale apropierii lui Ștefan cel Mare de Ungaria lui Matia Corvin ¹⁵⁰), apropiere care se intensifică în anul următor, anul păcii polono-otomane, când între cele două țări este reluată o strânsă colaborare ¹⁵¹).

Această apropiere convenea intereselor ambelor țări, punând Moldova la adăpost de eventualele atacuri din partea Imperiului otoman și a Poloniei și oferind Ungariei importantul sprijin militar pe care-l constituia Moldova. Trebuie remarcat și faptul că relațiile dintre cele două țări erau reluate, practic, în condiții de deplină egalitate, pretențiile de suzeranitate ale coroanei maghiare rămânând doar la un nivel pur teoretic, regele de la Buda dându-și seama că era imposibilă o subordonare strictă a Moldovei, ci doar o colaborare care să fie în interesul ambelor părți.

Ștefan cel Mare a știut să profite de noua încordare din relațiile ungaro-polone, cauzată de pretențiile jagellone la coroana Sfântului Ștefan, pentru a încheia în 1489, o alianță feudo-vasalică cu Matia Corvin ¹⁵²). Noul act anula pe cel de la Colomea și aducea Moldovei ca feude Ciceul și Cetatea de Baltă, care vor constitui pentru Ștefan și urmașii săi principalul punct de sprijin pentru exercitarea influenței în Transilvania. Totodată noua orientare a politicii lui Ștefan cel Mare a integrat Moldova într'un sistem de alianțe menit să îngrădească tendințele hegemonice ale Poloniei și să bareze dezvoltarea expansiunii otomane în Europa.

Încercând să profite de situația grea a Ungariei după moartea lui Matia Corvin ¹⁵³), survenită în 1490, sultanul a căutat să cucerească o parte din teritoriile sudice ale regatului, lupte grele având loc, în toamna lui 1490, în zona Srem ¹⁵⁴) și în Bosnia ¹⁵⁵), în 1491 în zona Belgradului, în Banat și în apropiere de Oradea ¹⁵⁶), iar în ianuarie 1492 din nou în Bosnia ¹⁵⁷).

Această stare conflictuală a afectat într-o oarecare măsură și situația Moldovei. Bineînțeles că în acești ani relațiile dintre Moldova și Poartă nu puteau fi decât de neîncredere și încordare și, în ciuda existenței unui tratat de

pace, puteau degenera ușor în ciocniri armate, de amploare mai mică sau mai mare, așa cum s'a și întâmplat de altfel. Astfel, dintr'o scrisoare trimisă de hanul Crimeii, Mengli Ghiray, lui Ivan al III-lea, în mai 1491, aflăm că sultanul deplasase în zona Cetății Albe, deci în sudul Moldovei, trupe însumând între 40000 și 70000 de soldați ¹⁵⁸) și chiar dacă acest număr ni se pare destul de exagerat, totuși el dovedește importanța strategică a Moldovei în raporturile de putere din sud-estul Europei și atenția pe care Imperiul otoman o acorda țării românești de la răsărit de Carpați.

Semnificativ în acest sens este faptul că în vara anului 1492, sultanul Baiazid al II-lea a adunat o mare armată pe care a concentrat-o la Sofia cu gândul de a cuceri Belgradul și a da, astfel, o puternică lovitură Ungariei ¹⁵⁹). În fața acestei situații deosebit de periculoase, care le putea amenința direct, țările române nu au ezitat să acționeze în comun, Ștefan cel Mare, Vlad Călugărul și Ștefan Báthory, voievodul Transilvaniei, promițând lui Vladislav al II-lea al Ungariei un ajutor de 20000 de oameni ¹⁶⁰). Mai mult decât atât, cum reiese dintr'un raport al bailului venețian de la Constantinopol, Geronimo Marcello, din 15 iunie 1492, Ștefan a refuzat să acorde liberă trecere prin Moldova hoardelor tătare pe care sultanul dorea să la arunce asupra Transilvaniei și Ungariei ¹⁶¹). Poate tocmai din această cauză Baiazid al II-lea, după ce a renunțat la intenția de a ataca Ungaria și și-a licențiat armata, a trimis trei grupări armate să atace Moldova, Albania și cetatea Severinului, expediția din Moldova terminându-se cu un dezastru ¹⁶²). Este sigur că armatele otomane care au atacat Moldova au fost zdrobite undeva în sudul țării, dar este greu de spus, în actuala fază a cercetării, dacă acest lucru s'a produs la est sau la vest de Prut. Informații despre o năvală otomană în Moldova există și pentru anul 1493 ¹⁶³), dar lipsesc orice fel de detalii.

Spre sfârșitul anului 1496 s'a răspândit vestea că regele Ungariei, Vladislav al II-lea, va trimite o armată pentru a recuceri Chilia, în timp ce Baiazid al II-lea a trimis deja în zonă 1000 de ieniceri și pregătește și el o mare armată, veste consemnată de cronicarii venețieni contemporani Marino Sanuto și Domenico Malipiero ¹⁶⁴). Deși această știre era falsă, ea avea totuși un sâmbure de adevăr prin faptul că relațiile ungaro-otomane continuau să fie încordate, iar problema celor două cetăți din sudul Moldovei nu fusese încă definitiv rezolvată, dorința lui Ștefan cel Mare de a le redobândi fiind, probabil, cunoscută și în cetatea lagunelor.

Această dorință a lui Ștefan cel Mare s'a manifestat și în 1497, atunci când Moldova era pe punctul să devină teren de confruntare între turci și poloni. Intenția declarată a regelui polon Ioan Albert de a organiza o expediție împotriva turcilor pentru a elibera Chilia, Cetatea Albă și Caffa a fost îmbrățișată și de Ștefan cel Mare. El a fost de accord cu această expediție și s'a pregătit militar în acest sens, dar nefiind întrutotul convins de intențiile lui Ioan Albert i-a arătat că se va angaja în luptă numai atunci când armatele polone vor fi ajuns la Chilia și Cetatea Albă și i-a cerut ca armatele sale să ocolească Moldova prin stânga Nistrului până la atingerea obiectivelor propuse ¹⁶⁵). Odată însă cu demascarea adevăratelor intenții ale lui Ioan Albert, care dorea să lupte împotriva otomanilor cucerind mai întâi Moldova, Ștefan cel Mare nu a ezitat să se alieze cu necredincioșii și să-l zdrobească pe regele polon în Codrii Cosminului.

Profitând de această situație, turcii și-au lărgit teritoriile stăpânite în sudul Basarabiei consolidând, pe această cale, poziția Chilie și a Cetății Albe. O știre interesantă în acest sens, deși greu de clarificat pe deplin, este aceea consemnată, pentru luna iunie, atât de Sanuto, cât și de Malipiero. Ei arată că, la 19 iunie 1497, a venit la Veneția un sol al sultanului,

care a informat că turcii au obținut o importantă victorie în Persia și un pașă de-al lor a cucerit mai multe locuri "în Valahia" ¹⁶⁶).

Este adevărat că la sfârșitul secolului al XV-lea sau la începutul secolului al XVI-lea pașalele turcești de la graniță au cotropit câteva părți din teritoriul Țării Românești ¹⁶⁷), de fapt niște rășluri de-a lungul Dunării, dar probabil că acest lucru nu s'a întâmplat în 1497, pentru că altfel Radu cel Mare nu ar fi scris, în vara aceluiași an, brașovenilor, liniștindu-i cu privire la intențiile otomanilor ¹⁶⁸), iar pe de altă parte, în cele două cronici venețiene pe care le avem în vedere, termenul de Valahia este folosit pentru Moldova și numai cel de Transalpina pentru Țara Românească. Deci, cu titlu de ipoteză, considerăm că aceste rășluri, dacă au avut loc cu adevărat în prima parte a anului 1497, nu s'au putut face decât în dauna Moldovei, și chiar dacă am admite că ele nu s'au făcut, informația denotă, totuși, puternica stare de încordare de la Dunărea de Jos și chiar existența unor eventuale ciocniri între moldoveni și turci. Marino Sanuto consemnase de asemenea, în repetate rânduri, în lunile septembrie și decembrie 1497, pregătirile militare ale turcilor la Dunărea de Jos și în zona orașelor Chilia și Cetatea Albă, arătând că sultanul a trimis aici trupe numeroase și chiar nave de luptă ¹⁶⁹).

Starea de neîncredere și ostilitate dintre Ștefan și turci, care s'a făcut simțită în cursul anului 1497, rezultă și din cererea pe care el a făcut-o principalului său aliat din aceea vreme, lui Vladislav al II-lea, de a înainta, la dieta imperială care trebuia să aibă loc la Freiburg, un memoriu în vederea trimerii unor ajutoare țărilor române, amenințate în continuare, în modul cel mai grav, de Imperiul otoman. Satisfăcând această cerere a domnului Moldovei, Vladislav a dat instrucțiuni solilor săi, trimiși la împăratul Maximilian I și la

electorii imperiali întruniți în dietă, să arate pericolele la care sunt supuse țările române din partea turcilor și, mai ales, paguba suferită de Moldova prin pierderea Chilie și Cetății Albe ¹⁷⁰).

Starea conflictuală dintre Moldova și Polonia nu a durat mult timp, în a doua jumătate a anului 1498 Ștefan cel Mare aderând *de facto* ¹⁷¹), la tratatul polono-ungar încheiat la 13 iulie la Cracovia, tratat care prevedea formarea unei ligi antiotomane ¹⁷²).

Mai mult decât atât, Ștefan a trecut la executarea unor acțiuni militare concrete, la începutul anului 1499 zdrobind resturile unei armate otomane care se retrăgea din Polonia sub conducerea lui Beli beg ¹⁷³), iar la puțin timp după aceasta nimicind și o grupare tătară de 6000 de călăreți care încercase să treacă prin Moldova ¹⁷⁴). Ca răspuns la aceste acțiuni sultanul a ordonat, la sfârșitul primăverii sau începutul verii lui 1499, câteva atacuri, de mică amploare împotriva Moldovei, și a trimis chiar o flotă în această direcție ¹⁷⁵), probabil pentru a întări Chilia și Cetatea Albă pe care le credea amenințate. În fața acestei noi amenințări otomane, Ștefan cel Mare s'a hotărât să adere *de jure* la alianța jagellonă prin încheierea unui tratat de pace cu Polonia. Solii săi, Hărman pârcălabul și Ivanco pitarul, au primit la 16 aprilie 1499, la Cracovia, condițiile tratatului de pace cu Polonia, condiții ratificate de Ștefan, la 12 iulie același an, la Hârlău. Tratatul scris de Ștefan era în același timp, un tratat de pace și de alianță, sau după expresia deosebit de reușită a lui Nicolae Iorga un "... act de eliberare din vasalitate și de reîncepere a cruciadei" ¹⁷⁶).

Moldova de o parte, Polonia și Lituania de altă parte, se angajau să pună capăt ostilităților, să se abțină de la orice acțiuni dușmănoase și să-și dea concursul reciproc împotriva

tuturor adversarilor. Sensul acestei ultime clauze este lămurit de referirile actului la o acțiune comună moldo-ungaro-polonă împotriva Imperiului otoman, la care Ștefan se angaja să participe cu toate forțele țării sale. Dar, prevăzător, el își rezerva dreptul de a aproba itinerariul pe care avea să-l urmeze oastea polonă în cazul unei mari expediții antiotomane pentru a împiedica repetarea situației din 1497 ¹⁷⁷).

Având acest tratat de alianță și profitând de declanșarea unui nou război turco-venețian (1499-1503) ¹⁷⁸), Ștefan cel Mare a încercat, pentru ultima oară, să cucerească cetățile din sud, Chilia și Cetatea Albă și să-i alunge pe turci de pe teritoriul Moldovei. Coaliția antiotomană a puterilor creștine, care trebuia să cuprindă pe lângă Veneția, pe papă, Franța, Spania, Ungaria, Polonia, Lituania și chiar pe marele cneaz al Moscovei, dacă ar fi fost posibil, a funcționat parțial și cu mari greutăți, cauza principală fiind diferența destul de apreciabilă dintre suportul ei ideologic și realitatea politică concretă de care trebuia să țină seama fiecare țară. Indiferent însă de acest lucru, Ștefan cel Mare a sesizat, încă înainte de declanșarea războiului turco-venețian, faptul că se putea crea o situație favorabilă pentru o posibilă recuperare a celor două cetăți, foarte importante, din sudul Moldovei, Chilia și Cetatea Albă. De aceea el nu a ezitat, așa cum am mai arătat, să adere, de facto la tratatul ungaro-polon din 1498 și să încheie în anul următor tratate de pace și colaborare antiotomană cu Polonia și Lituania. Tot pe această linie, Ștefan a încercat, probabil la sfârșitul anului 1499, dar fără succes, să-l determine pe Ivan al III-lea să se alăture și el coaliției antiotomane ¹⁷⁹).

După acțiunile militare antiotomane ale lui Ștefan și replica limitată a sultanului din 1499, despre care am amintit mai sus, domnul Moldovei a încercat să obțină sprijin, pe cale diplomatică, de la puterile creștine, dar toate încercările lui

s'au soldat cu un eșec. Singurul lucru pe care l-a obținut a fost reîntărirea din partea lui Vladislav al II-lea al Ungariei a stăpânirii sale asupra celor două cetăți transilvane, Ciceul și Cetatea de Baltă ¹⁸⁰).

Dar, cu toate că nu avea nici un fel de promisiuni din partea Ungariei, Veneției sau a altor state care își declaraseră intențiile de a lupta împotriva turcilor, Ștefan cel Mare s'a hotărât să treacă la acțiune împotriva acestora, considerând că un moment mai favorabil nu se putea ivi pentru dorința sa de a recuceri Chilia și Cetatea Albă, împreună cu celelalte teritorii din sudul Basarabiei ocupate de otomani. În acest sens el se baza pe conjunctura internațională din acel moment, care obliga forțele Imperiului otoman să acționeze dispersat pe mai multe fronturi: împotriva forțelor venețiene din Modon, Coron și Navarino, împotriva venețienilor și a spaniolilor în insulele Corfu și Cefalonia, precum și împotriva unui corp de oaste maghiar, de vreo 9000 de oameni, care, în august 1500, trecuse Dunărea și atacase în Serbia și Bulgaria ¹⁸¹).

De aceea, probabil la începutul anului 1500 ¹⁸²), el refuză să mai plătească tribut Porții, ordonă mutilarea solului turc ce venise în acest scop și-l trimite pe vornicul Boldur să atace Chila și Cetatea Albă, care sunt incendiate cu această ocazie. ¹⁸³).

Ceva mai târziu este posibil să fi avut loc o nouă ciocnire între turci și moldoveni, consemnată de M. Sanuto la 31 august, acesta arătând că și turcii se pregăteau de luptă ¹⁸⁴).

Simultan cu aceste acțiuni, Ștefan a mobilizat importante forțe militare în regiunea Iașiului ¹⁸⁵), pentru a putea acționa pe direcții interioare atât împotriva unui eventual atac al turcilor dinspre sud, cât și împotriva unui atac al tătarilor,

care prădau deja părțile sud-estice ale regatului polon. Aceste concentrări de trupe, din primăvara și vara anului 1500, erau cunoscute și în Italia. Astfel, în mai, mai multe scrisori trimise din Buda de solii venețieni Saranzo și Giustiniani, arătau că Ștefan avea armata pregătită ¹⁸⁶⁾, iar la 27 iulie, florentinul Octaviano Gucci scria, din Cracovia, că Ștefan cel Mare stă gata la hotar cu toată oștirea sa și că, în orice caz trebuie să se aștepte de la el ceva însemnat, fiind renumit prin înțelepciune ¹⁸⁷⁾. Pregătirile militare ale domnului Moldovei nu se limitau numai la aceste concentrări de forțe, ci aveau în vedere și înzestrarea lor cu armament. Acest lucru este demonstrat de scrisoarea pe care Ștefan o expediază, la 13 septembrie 1500 brașovenilor, în care-l recomandă pe spătarul Troțușan, trimis de el pentru a cumpăra scări de șa, arme, frâie etc. ¹⁸⁸⁾.

De fapt, toate aceste preparative întreprinse de Ștefan vizau, prin recucerirea Chilie și Cetății Albe, crearea unei breșe în monopolul otoman înstaurat asupra Dunării de Jos și a Mării Negre, breșă care ar fi putut duce la schimbarea raporturilor de putere în această zonă, dar celelalte state europene interesate într-o astfel de evoluție, mai ales Veneția și Ungaria, nu aveau capacitatea necesară pentru a acorda ajutoarele de trebuință.

Ștefan cel Mare intrase în luptă fără a avea nici o promisiune concretă din partea Veneției și Ungariei și, deși spera că aceste țări l-ar putea ajuta, în propriul lor interes, el era hotărât să-și încerce șansele chiar și fără un ajutor direct, bazându-se numai pe propriile forțe și pe situația politică generală care-i obliga pe turci să-și împartă forțele pe mai multe fronturi în același timp. Astfel, deși Sanuto a consemnat informația că regii Ungariei și Poloniei, împreună cu Ștefan, se vor uni la Bács, de unde vor trece Dunărea pentru a ataca Semendria ¹⁸⁹⁾, tot el arăta că în septembrie

numai Ștefan i-a atacat pe turci, reușind să le smulgă trei teritorii ¹⁹⁰⁾, probabil capete de pod cucerite la nord de Dunăre sau în zona Cetății Albe, așa cum am arătat mai sus. Peste puțin timp, probabil în cursul lunii octombrie 1500, Ștefan cel Mare a înfrânt o nouă armată otomană, de data aceasta bănuim, mult mai numeroasă decât celelalte, deoarece era condusă de un fiu al sultanului și de doi sangeacbei, care au murit în luptă ¹⁹¹⁾. În ansamblu, rezultatele campaniei militare duse de Ștefan în anul 1500 ¹⁹²⁾ au fost favorabile, turcii au suferit mai multe înfrângeri, unele ținuturi, probabil capete de pod otomane nord-dunărene din partea de sud-est a Moldovei și din hinterlandul Cetății Albe, au fost eliberate de trupele moldovene.

Cu toate acestea, Ștefan, în ciuda dorinței sale arzătoare de a cuceri Chilia și Cetatea Albă, își dădea seamă că a continua și intensifica luptele cu turcii fără a primi nici un ajutor din partea Veneției, Ungariei sau a altor puteri creștine, însemna să-și asume riscul unei confruntări majore, de unul singur, cu marea putere otomană, ceea ce trebuia evitat cu orice preț. Din această cauză anul 1501 nu a mai fost un an al confruntărilor militare, în ciuda menținerii stării de ostilitate acută dintre moldoveni și turci, ci al tatonărilor diplomatice în vederea unei coordonări generale a acțiunilor antiotomane.

Dar toate încercările diplomatice făcute de Ștefan cel Mare în 1501, pe lângă regele Ungariei, pe lângă papă, venețieni, poloni, lituanieni, moscoviți și chiar pe lângă tătarii din Crimeea, în vederea realizării unei coaliții antiotomane eficiente au eșuat. În aceste condiții evident că Ștefan cel Mare nu se mai putea gândi decât la pace, la o pace care să se încheie fără a consemna noi pierderi teritoriale pentru Moldova.

Dar până la încheierea unei păci mai era o cale destul de lungă. În vara anului 1502, amenințarea tătarilor asupra

Moldovei era tot mai acută, mai ales în situația în care sultanul a invitat și pe tătarii hoardei mari de pe Volga să vină și să se instaleze în sudul Moldovei, în zona cetăților Chilia și Cetatea Albă. El arăta hanului că, dacă tătarii vor reuși să țină în frâu Moldova, atunci drumul oștilor otomane va fi deschis în toată lumea ¹⁹³). Această chemare însă nu a fost foarte inspirată deoarece a provocat nemulțumirea profundă a tătarilor din Crimeea care, de multă vreme, se aflau în conflict cu cei de pe Volga. Ștefan a știut să profite imediat de această situație și a trimis un puternic detașament care, sprijinindu-i pe tătarii din Crimeea, a contribuit decisiv la zdrobirea hoardei mari în luptele din 8 și 12 iulie 1502, desfășurate undeva în stepele nord-pontice, la răsărit de granițele Moldovei ¹⁹⁴).

Pe lângă această acțiune militară importantă, care a dus la prăbușirea unuia dintre planurile sultanului Baiazid al II-lea, Ștefan cel Mare a mai participat, este adevărat că numai cu un contingent de 7000 de oameni, la o nouă ofensivă declanșată de regele Ungariei, Vladislav al II-lea, în sudul Dunării, în toamna lui 1502 ¹⁹⁵). Se pare, așa cum rezultă din însemnările lui Sanuto, că trupele moldovene au luptat alături de cele ale lui Josza Somi, comite de Timișoara, care îi atacase pe turci în zona Serbiei ¹⁹⁶).

Dar coaliția antiotomană a puterilor creștine nu mai funcționa aproape deloc. Veneția a încheiat pace cu turcii, la 20 mai 1503 ¹⁹⁷), ceea ce l-a obligat și pe Vladislav al II-lea al Ungarie să încheie pace, pace mediată de domnul Țării Românești, Radu cel Mare ¹⁹⁸). Tratatul încheiat la 22 februarie 1503 și confirmat de Vladislav la 20 august același an, a însemnat pentru Ștefan cel Mare renunțarea definitivă la speranța de a putea recuceri Chilia și Cetatea Albă ¹⁹⁹). El nu va mai putea să facă nimic care să-i împiedice pe turci să se instaleze solid în sudul Moldovei. Pierderea celor două cetăți

era definitivă și odată cu ea se deschidea și problema Basarabiei, turcii manifestând de la început tendința de a-și extinde dominația cât mai spre nord.

Acest lucru a făcut ca problema Basarabiei să fie chiar de la început o problemă internațională, ea implicând nu numai interesele Imperiului otoman și ale Moldovei, dar și pe acelea ale tătarilor din Crimeea, ale Ungariei și ale Poloniei. Și cu toate că de-a lungul timpului unele dintre aceste puteri vor dispărea sau se vor transforma, caracterul internațional al problemei Basarabiei nu va dispărea niciodată.

NOTE

1. Numele de Basarabia provine de la dinastia munteană a Basarabilor, care, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, și-a întins stăpânirea până la gurile Dunării și la țărmurile Mării Negre, și se va păstra și sub stăpânirea Moldovei (**Gh.I. Brătianu**, *La Bessarabie. Droits nationaux et historiques*, Bucarest, 1943, pp. 17-26). În secolul al XVI-lea numele se aplică teritoriului cucerit de turci în sudul Moldovei, incluzând Chilia, Cetatea Albă, Tighina, Ismail, Căușani (**Ch. de Peyssonnel**, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, vol. I, Paris, 1787, p. 304). Denumirea de Bugeac apare abia la 1666 (**I. Chirtoagă**, *Apariția tătarilor (nogailor) pe teritoriul Moldovei și semnificația noțiunii Bugeac*, în vol. *Originea tătarilor, Locul lor în România și în lumea turcă*, coordonator Tahsin Gemil, București, 1997, p. 169) desemnând numai o parte din sud-estul Moldovei, deși în 1670 un raport venețian indentifică Bugeacul cu Basarabia (**Nicolae Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p.75). Pentru numele de Basarabia a se vedea și **C.**

Diaconescu, *Accepțiunile istorice ale Basarabiei*, în "Cuget moldovenesc", XII, 1943. Cele mai vechi noțiuni documentare despre Basarabia se întâlnesc în două hrisoave sârbești din 1349 și 1357 (**I. Nistor**, *Localizarea numelui Basarabia în Moldova transpruteană* în "Analele Academiei Române". *Memoriile Secțiunii Istorice*, s.III, t.XXVI, 1943-1944, p.2).

2. **Ioan C. Băcilă**, *Schiță istorică asupra hotarelor Basarabiei*, extras din "Arhivele Basarabiei", an I, nr.3, Chișinău, 1926, p.1.

3. Pentru denumirea de Bugeac a se vedea printre altele, **Ion I. Nistor**, *art.cit.*, p.14; **Ion Chirtoagă**, *art.cit.*, p.169; **idem**, *Din istoria Moldovei de sud-est și diferitele semnificații ale noțiunii Bugeac*, în "Revista istorică", S.N., tom 6, nr.7-8, 1995, p.65.

4. **N. Grigoraș**, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359-1457)*, Iași, 1978, pp. 51,56; **Șerban Papacostea**, *Relațiile internaționale în răsăritul și sud-estul Europei în secolele XIV-XV*, în "Revista de istorie", tom 34, nr.5, 1981, p.907.

5. **Ion Chirtoagă**, *Din istoria Moldovei de sud-est. Până în anii '30 ai sec. al XIX-lea*, Chișinău, 1999, p.71.
6. În mai 1386, Caffa a hotărât să trimită în solie la acest Constantin, pe Ullarius de Duria și Corollo de Arto, care își vor îndeplini misiunea în luna august a aceluiași an (**Ibidem**, p.71; **Ș. Papacostea**; *La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut*, în *Studii și materiale de istorie medie*, VI, București, 1975, p.45.)
7. *Documenta Romaniae Historica*, A, *Moldova*, vol. I, București, 1975, p.3; **M. Costăchescu**, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași 1932, p.607.
8. **M. Costăchescu**, *op.cit.*, p. 612.
9. **I. Chirtoagă**, *Din istoria Moldovei de sud-est. Până în anii '30...*, p.72.
10. **Leon Șimanschi**, *Cele mai vechi sigilii domnești și boierești din Moldova (1387-1421)*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A.D. Xenopol", XVII, 1980, pp. 151 și 153.
11. **Ș. Papacostea**, *La începuturile statului moldovenesc...*, p. 45
12. **I. Chirtoagă**, *Din istoria Moldovei de sud-est. Până în anii '30...*, p. 73.
13. **Ioan Bogdan**, *Inscripțiile de la Cetatea Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice", s.II, t.XXX, 1907-1908, p.319.
14. **I. Chirtoagă**, *Din istoria Moldovei de sud-est. Până în anii '30...*, p.74; **idem**, *Cetatea Chilia*, în "Destin Românesc", nr. 2, 1994, p. 137.
15. **N. Iorga**, *op.cit.*, p.60.
16. **M. Costăchescu**, *op.cit.*, pp, 637-639.
17. **F. Constantiniu, Ș. Papacostea**, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în "Studii. Revistă de istorie". tom 17, nr.5,1964, p. 1135.
18. **Ș. Papacostea**, *La fin de la domination génoise à Licostomo*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol", tom. XXII/1, 1985, p. 34.
19. **Mihnea Berindei**, *L'Empire ottoman et la "route moldave" avant la conquête de Chilia et de Cetatea Albă (1484)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XXX, no.3-4, 1991, pp. 161-188.
20. **P.P. Panaitescu**, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în evul mediu*, în "Interpretări românești", București, 1947, p.122.
21. Pentru rivalitatea drumurilor comerciale care străbăteau țările române și pentru concurența puterilor central și sud-est europene pentru controlul gurilor

Dunării a se vedea, printre altele. **O. Górka**, *Zagadnienie czarnomorskie w polityce polskiego srednowieczu*, I, 1359-1459, Warszawa, 1953 (extras din "Przegląd historyczny", I, 2). **P.P. Panaitescu**, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Âge*, în "Revista Istorică Română", III, 1933, pp.172-193; **idem**, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră...*, p.122; **idem**, *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chilie*, în "Romanoslavica", 3, București 1958, pp. 95-115; **Ș. Papacostea**, *Kilia et la politique orientale de Sigismund de Luxembourg*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XV, Nr.3, 1976, pp.421-436; **idem**, *Relațiile internaționale...*, p. 905; **Virgil Ciocîltan**, *Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea*, în "Revista de Istorie", tom 34, nr.11, 1981, pp. 2091-2096; **Ștefan Andreescu**, *Une ville disputée; Kilia pendant le première moitié du XV-ème siècle*, în "Revue Roumaine d'Histoire", XXIV, no.3, 1985, pp. 217-320.

22. **Fl. Constantiniu**, **Ș. Papacostea**, *art.cit.*, pp. 1129-1140.

23. **Viorica Pervain**, *Lupta antiotomană a țărilor române în anii 1419-1420*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie, Cluj-Napoca", tom 19, 1976, p. 68; **V. Ciocîltan**, *Poarta otomană și gurile Dunării în secolul al XV-lea*, în "Revista de istorie", tom 38, nr. 11, 1985, p. 1062.

24. **V. Ciocîltan**, *Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412-1420)*, II, în *ibidem*, tom 35, nr. 11, 1982, pp. 1198-1201.

25. **N. Iorga**, *op.cit.*, p.81; **N. Grigoraș**, *op.cit.*, p.103; **idem**, *Relațiile Moldovei cu Imperiul otoman până la domnia lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 28, nr.1, 1975, p.37.

26. **F. Constantiniu**, **Ș. Papacostea**, *art.cit.*, p. 1139; **V. Ciocîltan**, *Chilia în primul sfert...*, p. 2093; **N. Grigoraș**, *Țara Românească a Moldovei...*, p. 105; **idem** *Relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman...*, p. 38 .

27. Scrisoarea lui Vladislav al II-lea al Poloniei către Sigismund de Luxemburg la **J. Caro**, *Liber Cancellarieae Stanislas Ciolek*, vol. II, Viena, 1874, pp. 160-161, apud **F.Constantiniu**, **Ș.Papacostea**, *art.cit.*, p. 1140.

28. **N. Grigoraș**, *Țara Românească a Moldovei...*, p.105.

29. **V. Ciocîltan**, *Chilia în primul sfert...*, p. 2094.

30. **Șt. Andreescu**, *art.cit.*, pp. 221-222.

31. **N. Iorga**, *op.cit.*, p. 86

32. **N. Grigoraș**, *Relațiile Moldovei cu Imperiul otoman...*, p. 39.

33. *Ibidem*; **Ilie Minea**, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 196.

34. Pentru anarhia din Țara Moldova a se vedea, **N. Grigoraș**, *Țara Românească a Moldovei...*, pp. 125-199 și **idem**, *Din istoria diplomației românești*, Iași, 1948.

35. **Idem**, *Relațiile Moldovei cu Imperiul otoman...*, p. 40; **V. Ciocîltan**, *Poarta otomană și gurile Dunării...*, p. 1062.
36. **Hurmuzaki**, *Documente*, XV, I, p. 16; **I. Minea**, *op.cit.*, p. 220; **N. Iorga**, *Istoria românilor*, IV, București, 1937, pp. 40-41.
37. **Francisc Pall**, *Stăpânirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chilie și problema ajutorării Bizanțului*, în "Studii, Revistă de Istorie", tom 18, nr.3, 1965, p. 620.
38. **M. Cazacu**, **Pierre Ș. Năsturel**, *Une démonstration naval des Turc devant Constantinople et la bataille de Kilia (1448)*, în "Journal des Savants", septembre-octobre 1978, pp. 197-210.
39. **Grigore Ureche**, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu. Ediția a II-a revizuită, București, 1958, p. 84; **N. Iorga**, *Istoria românilor*, IV, p. 95; **P.P. Panaitescu**, *Legăturile moldo-polone în secolul XV...*, p. 103; **N. Grigoraș**, *Relațiile Moldovei cu Imperiul otoman...*, p. 45.
40. Iată cum prezintă Grigore Ureche cedarea Chilie de către Petru al II-lea în favoarea lui Iancu de Hunedoara: "Acestu Petru vodă au pribegitu în Țara Ungurească de nevoia vărui-său, lui Roman vodă, la leatul 6957 n'au făcut zăbavă multă, ci au dat cetatea Chilia unguirilor și curându vreme ajutoriu de Ion Huniad ȋitorul țării Ungurești, au venitu cu oaste și au împinsu pre Roman vodă din țară, după ce au domnitu Roman un an. Și s'au apucatu Pătru vodă de domnie" (**Gr. Ureche**, *op.cit.*, p.84).
41. *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. I, p. 372; **I. Chirtoagă**, *O palancă și un sat la gura Nistrului*, în "Revista de istorie a Moldovei", nr.4. 1991, p. 35.
42. **P.P. Panaitescu**, *Legăturile moldo-polone în secolul XV...*, pp. 106-107.
43. *Monumenta Medii Aevi Poloniae*, XIV, 3, pp. 33-34.
44. *Ibidem*, II, 2, pp. 40-41.
45. **M. Costăchescu**, *op.cit.*, II, pp. 733-737.
46. *Ibidem*, pp. 780, 784.
47. **Ioan Bogdan**, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol.II, București, 1913, pp. 284, 287.
48. **M. Costăchescu**, *op.cit.*, II, pp. 756-757.
49. **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 83; **N. Grigoraș**, *Țara Românească a Moldovei...*, p. 104.
50. **N. Iorga**, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XXIII, București, 1913, pp. 302-303; **I. Chirtoagă**, *Din istoria Moldovei de sud-est. Până în anii '30...*, p. 85.

51. **I. Chirtoagă**, *Din istoria Moldovei de sud-est. Până în anii '30*, p. 86.
52. **Ș. Papacostea**, *Caffa et la Moldavie face à l'expansion ottomane (1453-1484)*, în "Colocviul româno-italian Genovezii de la Marea Neagră în secolele XIII-XV, București, 27-28 martie 1975", București, 1977, pp. 133-138.
53. *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 128.
54. **A. Afetinan**, *Aperçu général sur l'histoire économique de l'Empire turco-ottoman*, Ankara, 1976, p. 12.
55. **Gh.I. Brătianu**, *La Mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Âge*, în "Revue Historique du Sud-Est Européen", XXI, 1944, pp. 36-69; **idem**, *La Mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, Monachii, 1969, pp. 327-328.
56. **Matei Cazacu**, *L'impact ottoman sur les pays roumaines et ses incidences monétaires (1452-1504)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", XII, no. 1, 1973, p. 180.
57. **Ștefan S.Gorovei**, *Moldova în "Casa Păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D.Xenopol". XVII, 1980, p. 634.
58. **I. Chirtoagă**, *Cetatea Albă*, în "Destin românesc", nr.1, 1994, p. 113.
59. **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pp. 113-114 și 327.
60. **Idem**, *Acte și fragmente privind istoria românilor*, vol. III, București, 1897, p. 32; **Sergiu Columbeanu**, *Acțiuni navale în Marea Neagră în timpul lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 28, nr.1, 1975, p. 75.
61. **M. Costăchescu**, *op.cit.*, II, pp. 773-776.
62. **Mustafa A.Mehmet**, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pp. 1-2.
63. *Documenta Romaniae Historica*, A, *Moldova*, vol.II, 1449-1486, București, 1976, pp.85-87; **Ș. Papacostea**, *La Moldavie état tributaire de l'Empire ottoman au XV-e siècle; le cadre international des rapports établis en 1455-1456*, în "Révue Roumaine d'Histoire, tome XIII, no. 3, 1974, pp. 445-461; **Leon Șimanschi**, *"Închinarea" de la Vaslui (5 iunie 1456)*, în Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A.D.Xenopol", tom XVIII, 1981, pp. 613-637.
64. **Mustafa A.Mehmed**, *op.cit.*, I, pp.2-3; **Tuhsin Gemil**, *Romanii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 138.
65. **Fr. Kraelitz**, *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache*, Viena. 1922, pp. 44-46; **Mustafa A.Mehmed**, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman*

în a doua jumătate a veacului al XV-lea în "Studii. Revistă de istorie", tom 13, nr. 5, 1960, p. 167.

66. **Ș. Papacostea**, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei, 1457-1504*, București, 1990, pp.6, 14.

67. **Jacques Heers**, *Gênes au XV-e siècle*, Paris, 1971, p. 272.

68. Pentru personalitatea lui Ștefan cel Mare a se vedea, printre altele, **Nicolae Iorga**, *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, București, 1904, passim; **P.P. Panaitescu**, *Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din țările vecine*, în "Studii și cercetări științifice. Istorie", XI, Fasc. 2, Iași, 1960, pp. 199-226; **Leon Șimanschi**, *Formarea personalității lui Ștefan cel Mare* în "Revista arhivelor", an LII, 1975, nr. 1, pp. 31-35.

69. Aceasta nu este numai părerea noastră. Ea aparține și altor istorici, dintre care ne rezumăm să-l cităm aici doar pe **Alexandru Lapedatu**: "Într'adevăr, urmărind cineva cu luare aminte întreaga istorie a luptelor și faptelor marelui voievod, în cursul celor 47 de ani de îndelungată și fascinantă stăpânire, ușor se va încredința cum că cu adevărat Ștefan toate le-a făcut după o aleasă socoteală și în vederea unui înalt scop. Toată politica sa a avut în vedere confruntarea cu otomanii (subl.n.)" (**Alex. Lapedatu**, *Ștefan cel Mare*, București, 1904, pp. 25-26).

70. **I. Bogdan**, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 266-268; **N. Iorga**, *Istoria românilor*, IV, p. 127; **I. Ursu**, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 15; **Ș. Papacostea**, *Ștefan cel Mare și războiul Poloniei cu Ordinul teutonic (1454-1466)*, în "Revista de istorie", tom 31, 1978, pp. 477 și urm.

71. **Ș. Papacostea**, *La Moldavie état tributaire de L'Empire ottoman*, pp. 448-449; **idem**, *Ștefan cel Mare și războiul Poloniei cu Orientul teutonic*, p. 477

72. **Ș. Papacostea**, *La Moldavie état tributaire...*, pp. 460-461.

73. Politica externă a regelui Matia Corvin a fost puternic influențată, pe tot parcursul ei, de luptele dinastice cu Habsburgii și Jagelonii, fiecare dintre aceștia căutând să-și lărgască cât mai mult influența și puterea în Europa Centrală (**Lajos Elekes**, *La politica estera di re Mattia e gli stati italiani nella seconda metà del secolo XV*, în vol. "Rapporti veneto- ungheresi all'epoca del Rinascimento", a cura di Tibor Klaniczay", Budapest, 1975, p.246.)

74. Acest acord este foarte clar exprimat de **L. Chalcocondylas** în *Expuneri istorice*, traducerea de V. Grecu, București, 1958, p. 286. De asemenea, trebuie să avem în vedere și faptul că atacul s'a produs după ce, la 2 martie 1462, Ștefan încheiasse un nou angajament vasal cu Polonia prin care se obliga să recucerească cetatea Chilie. (**I. Bogdan**, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 282-294). Politica Poloniei spre Marea Neagră în acest an, 1462, este dovedită și de faptul că orașul Caffa a devenit vasalul regelui Cazimir al IV-lea, la 2 aprilie (**Amedeo Vigna**, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell'ufficio di S.Giorgio* (MCCCCIII-

MCCCCLXXV), tomo III, Genova, 1879, pp. 469-470; **P.P. Panaitescu**, *Legăturile moldo-polone XV...*, p. 109; **V. Ciocîltan**, *Poarta otomană și gurile Dunării în secolul al XV-lea*, p. 1065).

75. Iată cum descrie Grigore Ureche eșecul lui Ștefan cel Mare în fața Chilie, de la 1462: "În al șaselea an al domniei lui Ștefan Vodă, în anii 6970 iulie 22 loviri pre Ștefan Vodă cu o pușcă în gleznă la cetatea Chilie" **(Gr. Ureche, op.cit., p.91)**.

76. **N. Iorga**, *Istoria românilor*, IV, p. 138; **Sergiu Iosipescu**, *Conjectura și condiționarea internațională politico-militară a celei de a doua domnii a lui Vlad Tepeș (1456-1462)*, în "Studii și materiale de muzeografie și istorie militară", 11/1978, București, 1978, p. 183.

77. În legătură cu poziția lui Radu cel Frumos, Jan Dlugosz spune că: "... Alungându-i pe unguri (...) Radu cel Frumos ținea Chilia pentru turci" **(Jan Dlugosz, Historiae Polonicae Libri, vol. II, Lipsiae, 1712, Col. 344: "... oppidumque Kilia, cum arce super ripam Danubii sitamquod Graeci Lycostomos appellant, natura situ et arte munitum, Hungaris exclusis, ipse Radul occupaverat pro Turca tenebat"**.

78. **A. Boldur**, *Istoria Basarabiei*, București, 1992, p. 166. Iată cum descrie Grigore Ureche acest eveniment: "Vă leatul 6973 meseța ghenarie 23, aducându Ștefan vodă multă oaste de țară, vrându să rescumpere cetățile care le luase păgânii de la alți domni, pogorît-au cu toată puterea sa spre cetatea Chilie. Și sosindu la cetate miercuri spre joi, miazănoapte, au înconjurat cetatea. Însă joi nu s'au apucat de harțu, iară vineri dis de dimineață au început a bate cetatea și așa toată ziua s'au hărțuit până în seară. Iară sâmbătă se închinară cei din cetate și intră Ștefan vodă în Cetatea Chilie. Și acolo petrecând trei zile veselindu-să, lăudându pre Dumnezeu, îmblinzia oamenii în cetate" **(Gr. Ureche, op.cit., p.92)**.

79. **P.P. Panaitescu**, *Legăturile moldo-polone în secolul XV...*, p. 111.

80. **Al. Gonța**, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 20, nr. 6, 1967, pp. 1127-1144; **Ș. Papacostea**, *Un épisode de la rivalité polono-hongroise au XV- e siècle; la campagne de Mathias Corvin en Moldavie (1467) à la lumière d'une source inédite*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome VIII, no. 6, 1969, pp. 967-979. La 16 martie 1468 solii poloni au cerut lui Matia Corvin să nu mai atace Moldova (*Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, I, ed. A. Sokolowski, J.Szujki, în *Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustratia*, II, Cracoviae, 1876, pp. 241-242), dar acesta a răspuns prin a-și reafirma pretențiile asupra Moldovei (**A. Veres, Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valahia**, vol. I. 1468-1540, Budapest, 1914, pp. 5-6) niciodată însă realizate.

81. **Ș. Papacostea**, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 35, nr. 5-6, 1982, p. 610.

82. Acest lucru reiese limpede din tratatul încheiat de Ștefan cel Mare cu

Cazimir al IV-lea, la 28 iulie 1468, prin care regele polon își asumă obligația de a-l apăra de turci, de tătari și de unguri, prin solii, cu armele și cu oștile sale. (**I. Bogdan** *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 300-304; **Ioan Petrică**, *Relațiile politico-economice între Moldova și Polonia în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în "Romanoslavica", X, București, 1964, p. 346).

83. **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pp. 131-132; **S. Columbeanu**, *art.cit.*, p. 80.

84. *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V. Budapeșt., 1877, p. 95; **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 131.

85. "Lo Turcho era mosso da la Sofia et ito in Bulgaria a Nichopoli, et Moncastro presso al Danubio si extima l'abia facto, perche in questi giorni gele lo Danubio et sopra lo giazio fa passare turchi coradori et spoglia quella Transilvania et Valachia de anime..." (*Monumenta Hungariae Historica. Acta extra*, V, p. 95; **A. Vigna**, *op.cit.*, II, Genova, 1871, pp. 589 și 592; **N. Iorga**, *Acte și fragmente*, III, pp. 45-46; *idem*, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 131).

86. **J. Dlugosz**, *op.cit.*, II, col. 449-451; **N. Iorga**, *Acte și fragmente*, III, pp. 50-51; *idem*, *Istoria lui Ștefan cel Mare...*, p. 122; **Dimitrie Urzică**, *Bătălia din Dumbrava de la Lipniți*, Iași, 1937, pp. 21-23; **N. Grigoraș**, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982, pp. 92-94.

87. **N. Iorga**, *Acte și fragmente*, III, p. 46; *idem*, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pp. 131-132.

88. **B.D. Grecov**, **A.I. Iacubovschi**, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953, p. 394.

89. **I. Bogdan**, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II. pp. 303-304.

90. *Istoria României în date*, sub conducerea lui Constantin C. Giurescu, București, 1971, p. 102; **Ș. Papacostea**, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei 1457-1504*, pp. 40-41.

91. "În anul 6978 (1470-n.a.), luna februarie 27, marțea brânzei, a fost prădarea și nimicirea Brăilei de către Ștefan voievod" (*Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Cronicile Slavo-române sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, ediția revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București, 1959, p. 16). "6978 (1470-n.n.). În luna februarie ziua de 27, a pornit Ștefan voievod asupra Brăilei, în Muntenia și a vărsat mult sânge și a ars târgul cu totul și nu a lăsat în viață nici copiii din mame și a despicat sânul mamelor și a scos pe copii din el". (*Cronica moldo-germană*, în *ibidem*, p. 30; a se vedea și **Olgierd Górka**, *Cronica epocii lui Ștefan cel Mare (1457-1499)*, traducere de Em. Biedrzucki, în "Revista Istorică Română", V- VI, 1935-1936, p. 78; **Ion Const. Chițimia**, *Cronica lui Ștefan cel Mare (Versiunea germană a lui Schedel)*, București, 1942, pp. 61-62). În termeni asemănători ne vorbesc și alte cronici cum ar fi *Letopisețul de la Putna nr.1*, în *Cronicile slavo-române...*, ed.cit., p. 50.

Letopisețul de la Putna nr. 2. în ibidem, p. 71. Un element în plus este adus de *Cronica moldo-polonă* care arată că în acest an Ștefan cel Mare "... s'a certat cu Radul voievodul muntenesc și i-a ars Brăila și alte ținuturi" (*în ibidem*, p. 179). Nu se specifică însă despre ce ținuturi este vorba.

92. Despre importanța economică a Brăilei în secolul al XV-lea elocvent este un pasaj din Laonic Chalcocondylas care spune: "Brăila, oraș al dacilor, în care fac un comerț mai mare decât în toate orașele țării". (L. Chalcocondylas, *op.cit.*, p. 285). A se vedea și **Constantin C. Giurescu**, *Istoricul orașului Brăila. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1968, p. 49.

93. *Cronica moldo-polonă în Cronicile slavo-române...*, ed.cit., p.179; **M. Costăchescu**, *Arderea Târgului Floci și a Ialomiței în 1470. Un fapt necunoscut din luptele lui Ștefan cel Mare cu muntenii*, Iași, 1935, pp. 151-152; **C.C. Giurescu**, *op.cit.* p. 65.

94. **P.P. Panaiteșcu**, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 12, nr. 5, 1959, pp. 20-21.

95. **Constantin C. Giurescu**, *Istoria românilor*, II, 1. ed. a III-a, București, 1940, p. 58; **T. Gemil**, *op.cit.*, p. 147; **Ș. Papacostea**, *Ștefan cel Mare...*, p. 42. Inexplicabilă apare pentru noi interpretarea pe care o dă evenimentelor din 1470 marele cronicar Grigore Ureche. Pentru el războiul a fost doar consecința ambițiilor și firii războinice a lui Ștefan cel Mare: "Deci Ștefan vodă gândindu-să de mari lucruri să facă, nu cerca să așeze țara ci de războaie se gătiia, că au împărțitu oștirii sale steaguri și au pus hotnagi și căpitani, carile toate cu noroc i-au venit" și iarăși "... Într'aceia vreme intră zavistia între Ștefan vodă și între Radu vodă, domnul muntenesc, pre obiceiul firei omenеști de ce are, de aceea poftеște mai mult, de nu-i ajunsese lui Ștefan vodă ale sale să le ție și să le sprijinească, ci de lăcomie ce nu era a lui, încă vrea să coprinză (**Grigore Ureche**, *op.cit.*, pp. 91 și 96.)

96. *Lepopisețul anonim al Moldovei*, în *Cronicile slavo-române*, ed.cit., p. 17; *Cronica moldo-germană*, în *ibidem*, p. 30-32; *Letopisețul de la Putna Nr.1*, în *ibidem*, p. 50; *Letopisețul de la Putna Nr.2*, în *ibidem*, p. 63; *Traducerea românească a letopisețului de la Putna*, în *ibidem*, pp. 71-72; *Cronica moldo-polonă*, în *ibidem*, p. 179-180; **Grigore Ureche**, *op.cit.*, pp. 98-99

97. *Cronica moldo germană*, în *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 31; **O. Górkа**, *op.cit.*, pp.79-80; **Ion Const. Chițimia**, *op.cit.*, p. 63.

98. **A. Vigna**, *op.cit.*, III, pp. 196-199; **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p.140.

99. Pentru acest subiect a se vedea **Lucian Chițescu**, *Cu privire la cetățile Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 28, nr. 10, 1975, pp. 1533-1546.

100. **I. Bogdan**, *Inscripțiile de la Cetatea Albă...* p. 324.

101. *Ibidem*, p. 338; **L. Chițescu**, *art.cit.*, p. 1452. A se vedea și **N. Iorga**,

Studii Istorice asupra Chiliei și Cetății Albe, p. 141 și 144. **I. Chirtoagă**, *Din istoria Moldovei de sud-est...*, pp. 88-89.

102. **N. Iorga**, *Acte și fragmente*, III, pp. 88-89; *idem*, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 143.

103. **Virginia Vasiliu**, *Sur la seigneurie de "Teodoro" en Crimée au XVe siècle, à l'occasion d'un nouveau document*, în "Mélanges de l'Ecole roumaine en France", Paris, 1929, p. 333; **Marian Molowist**, *Kaffa colonia genueńska na Krymei i problem wschodni w Latach 1453-1475* (Caffa colonie geneveză în Crimeea și problemele Orientului în anii 1453-1457), Warszawa, 1947, pp. 99, 328-329.

104. **Ș. Papacostea**, *Venise et les Pays Roumaine au Moyen Âge*, Firenze, 1973, estratto da *Venezia e il Levante fino al sec. XV*, pp. 614-615; **T. Gemil**, *op.cit.*, p. 148.

105. Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Microfilme Italia*, rola 53, cadrele 371-376; **A. Vigna**, *op.cit.*, III, pp. 53-68; **Roberto S. Lopez**, *Storia delle colonie genovesi nel Mediterraneo*, Bologna, 1938, pp. 440-444; *Histoire de l'Empire otoman*, sous la direction de Robert Mantran, Paris, 1988, p. 101.

106. **Ș. Papacostea**, *Caffa et la Moldavie...*, pp. 131-153.

107. La 4 iunie 1475 niște informații venețiene provenite din Corfu arătau că: "Dicono ancora, come il Signor Turco haveua madata essi Flamburi ala Valachia in loco dicto Cheli per pigliari certo passo dove die andar la sua armada, fo sapudo per Cara Bogdan, ando et assalto quelle in modo che non scapo la Turco de quelli" (*Monumenta Hungariae Historica. Acta extra*, V, Budapest, 1877, p. 265; **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 143)

108. *Monumenta Hungariae Historica. Acta extra*, V, pp. 226-267.

109. *Ibidem*, p. 168 și urm.; **A. Vigna**, *op.cit.*, III, pp. 480-481; **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 143; *idem*, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, pp. 163-164 și 167-168; **V. Ciocîltan**, *Poarta osmană și gurile Dunării în secolul al XV-lea*, p. 1067; **I. Chirtoagă**, *Cetatea Albă*, pp. 113-114.

La Axinte Uricariul întâlnim chiar informația că flota otomană a reușit, pentru scurt timp, să cucerească Cetatea Albă: "Iară sultanul Mehmet, împăratul turcesc, după ce au dobândit Chefe au luat cetățile din lungu, împregiurul Crâmului stând. Și au luat și Cetatea Albă". (*Axinte Uricariul, Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. I. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1993, p. 71).

110. **A. Veress**, *op.cit.*, pp.10-11. "Et de Turcis ita sciatis, quod ita...dixerunt, quod venit per mare Axemat bassa cum galeis et curavit (obsidere) Caffam et pugnauerunt contra Caffam per tres dies, die vero quarto... ipsi Turci praevaluerunt et expugnauerunt Caffam et habetur (nunc) in manibus Turcorum. Aliter non est. Et fuerat in manibus Turcorum. Aliter non est. Et

fuerat imperator in Ordam, cum mille tartaris, quae cum omnibus suis, se subiecerunt Turcis et uniti sunt Tartari cum Turcis. Ista (nova) percipimus ab inimicis christianitatis, ab infidelissimis(Turcis), quod veniunt contra nos; et de novo advenit fama per firmo, quod Turcis veniunt ad nos, contra nos et contra terram nostram, et per aquam et per terram; et ita dicunt, quod valida classis praecedit cum maximis munitionibus bombardarum magnarum expugnare Albam et Chiliam, et sunt in itinere imprope; et per terram veniet solus imperator contra nos expugnare terram nostram personaliter, cum tota sua potentia et cum omni suo exercitu et cum tota potentia terrae Valachie...".

111. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, I, pp. 8-10; **I. Bogdan**, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 334-336.

112. **Ioan Bogdan**, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 331-333; *Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustratia*, tom XIV, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, ed. A. Lewicki, Cracoviae, 1894, pp. 219-220.

113. **I. Bogdan**, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 328; **A. Verres**, *op.cit.*, p. 3; **Nicolae Stoicescu**, *Vlad Țepeș*, București, 1976, p. 150.

114. **N. Stoicescu**, *op.cit.*, p. 155; **Ștefan Andreescu**, *Vlad Țepeș (Dracula) între legendă și adevăr istoric*, București 1976, p. 136.

115. **Ș. Papacostea**, *La Moldavie état tributaire...*, pp. 448-449; **idem**, *Ștefan cel Mare și războiul Poloniei cu Ordinul teutonic...*, pp. 460-461.

116. Iată ce ne spune Axinte Uricariul despre atitudinea Poloniei și relațiile moldo-polone din vara anului 1475: "Scrie cronicarul Ieșescu că răpedziia Ștefan vodă soli după soli la craiul Cazimir pentru ajutoriu, arătându-i precum toți moldovenii văzându-să acoperiți de atâta mulțime de turci cineși de sine să socotește și pre Ștefan vodă singur îl lasă. Iară de vor videa agiutoriu crăiescu, toți vor sta pe lângă dânsu. Le arăta și aceasta prin soli, că dobândind turcii Moldova, deodată vor alerga și în părțile Crăiei Leșăști, arzând și prădând. Acestea toate înțelegându-le Cazimir craiul, de sârgu toată Țara Rusească, Podolia și Țara Belzului rădică; care cu Pavel Iasinoschie podscrabi și cu starostele Belzului și a Helmului au poruncit să stea de strajă la marginea țării. Iară agiutor lui Ștefan vodă nu i-au dat" (**Axinte Uricariul**, *op.cit.*, I, p. 72).

117. **C. Esarcu**, *O relație contemporană inedită despre Ștefan cel Mare. 1476*. *Din Biblioteca Marciană din Veneția*, în "Columna lui Traian", serie nouă, VII, tom 1, București, 1876, pp. 376-380; **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 150.

118. În tratat se spunea, printr altele:" Deoarece Ștefan cel Mare s'a apropiat și s'a legat cu adevărat, conform condițiilor acestora amintite, de pragul acoperișului sultanului meu, el și averea și țara lui nu vor mai suferi nici un atac din partea mea și a beilor sangeacurilor și din partea celorlalți robi ai mei". (**Aurel Decei**, *Tratatul de pace - sulh-nâme - încheiat între sultanul Mehmet II și Ștefan cel Mare, la 1479*, în "Revista Istorică Română", XV, fasc. IV, 1945, p. 246; **Mustafa Ali Mehmet**, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul*

otoman..., pp. 173-176; **idem**, *Documente turcești...*, I, pp. 5-6; **Bogdan Murgescu**, *O nouă reglementare de pace moldo-otomană la 1481?* în "Studii și articole istorice", 51-52, 1985, pp. 268-274.) Dorința lui Mehmed al II-lea de a cucerii Chilia și Cetatea Albă a fost mare deoarece ele reprezentau poziții strategice și economice cheie atât pentru Moldova, cât și pentru turci, cărora, dacă le-ar fi stăpânit, le-ar fi permis să desăvârșească procesul de cucerire al întregului litoral pontic. În acest sens Axinte Uricariul este foarte clar atunci când se referă la cauzele expediției sultanale din 1476: "Văzând sultan Mehmet, împăratul turcescu, atâta pagubă ce-i făcură Ștefan vodă și cetățile Chilia și Cetatea Albă, nerăscumpărate fiind încă supt stăpânirea lui Ștefan vodă, gândi singur cu capul său să meargă să intre cu oștile sale în țară să o cotopească și să o prade" (**Axinte Uricariul**, *op.cit.*, I, p. 72) Cele două cetăți au constituit unul dintre obiectivele principale ale campaniei sultanale din 1476, dar toate atacurile îndreptate împotriva lor au eșuat (Cronicarul Ibn Kemal în **M.Guboglu**, *Izvoare turco-persane privind relațiile lui Ștefan cel Mare cu Imperiul otoman*, în "Revista arhivelor", 44, 1982, p. 144; **V. Ciocîltan**, *Poarta otomană și gurile Dunării în secolul al XV-lea*, p. 1067; **S. Columbeanu**, *art.cit.*, p. 84; **I. Chirtoagă**, *Cetatea Albă*, p. 114). Acest fapt explică lucrările de consolidare pe care Ștefan la va face la Cetatea Albă în 1479, precum și construirea, între 22 iunie și 16 iulie același an, a cetății Chilia Nouă pe malul stâng al Dunării (**I. Bogdan**, *Inscripțiile de la Cetatea Albă...*, p. 338; **L. Chițescu**, *art.cit.*, p. 1542; **S. Columbeanu**, *art.cit.* p. 85; **I. Chirtoagă**, *Cetatea Albă*, p. 114). Despre campania lui Mehmed al II-lea împotriva Moldovei și importanța cetăților din sud credem că merită să cităm două mărturii contemporane. Prima se află într-o scrisoare pe care Lucas Lupus, consilier al principelui milanez Galeazzo Maria Sforza, i-a trimis-o acestui din Buda, la 3 iulie 1476. Aici se spunea printre altele: "Terziamente, che'l dicto Sefano era certificato dicto Turco volere per ogni modo dirizzare suo navilio contro doi castelli del dicto Stefano, l'uno chiamato Chilia, l'altro castro Mauro fortissimi (quello castro Mauro, in nostra lingua se chiamo Moncastro) et voleva dicto turco mandare uno exercito per terra in Transalpina, feudo d'un altro, pur subiecto alla corona d'Ungheria, potente come e dicto Stefano et questo faceva al Turco cosi per damificare Transalpina, como per impedire che dal canto non se potesse soccorrere dicti castelli..." (**A. Veress**, *op.cit.*, p. 20). A doua mărturie aparține unui oarecare Ladislau, apropiat a lui Vlad Țepeș, și datează din 7 august 1476, tot din Buda: "... Et avanti che e dicto Turcho passasse sendo venuti circa Tartari 10000 in favor de quello, li fu al incontro le zente del vaivoda circa Moncastro, et quelli ruppe et liberano circa persone 5 milla, che havevano preso di subditi suoi. Essendo venuta parte dell'armata marittima del Turcho per fermare uno ponte sotto Moncastro, sono rebattuti per quelli del dicto luogo et etiam per quelli de Chilia. Erano sta prexi circa 500 Janizeri, che verso quella erano corsi, ne contra alcuno dei dicti era facta obsessione alcuna et per quanto se divulgava, non se credeva dicto Turco mandasse ab obsieder i loghi perdicti, fino non si ritornasse alle mano cum vaivoda Stefano, perche, se quello vincessse haveria dicti loci senza difficulta" (*Ibidem*, pp. 21-22).

119. "... Oltra de questo la Excelentia Vostra fara cossa molto honorifica a sovegnir uno signor christiano. Quello io al presente domando, e questo perche

io tengo et Turcho item vignera contra di mi in questa sazón, per le do terre, soe Chieli et Monchastro, le quale li sono molto moleste. Perho in questo volgi esser ajutato per el presente, perche et tempo non ne da de par altra provision general. Et la Excellentia Vostra puol considerar che queste do terre sono tuta la Valachia, et la Valachia cum queste do terre sono un muro del Hungaria et Polonia, Oltra de zo io dico piu, che se questi castelli se conserveranno, i Turchi poranno perder e Caffa e Chiersonesso. Et sara facil cossa..." (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 346).

120. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 2, pp. 709-710; **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 155.

121. **Nicoară Beldiceanu**, *La campagne ottomane de 1484: ses préparatifs militaires et sa chronologie*, în "Revue des Etudes Roumaines", V-VII, Paris, 1960, pp. 67-77; **idem**, *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayezid II*, în "Südost-Forschungen". XXIII, München, 1964, pp. 36-90.

122. **Vilmos Fraknói**, *Mátyas király levelei*, vol. II, Budapest, 1894 pp. 273-275; **Szeremi György**, *Chronicon*, în *Monumenta Hungariae Historica. Scriptores*, tom I, Budapest, 1857, p. 19.

123. **N. Iorga**, *Acte și fragmente*, II, pp. 63-65; **idem**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 166.

124. **T. Gemil**, *Queques observations concernant la conclusion de la paix entre la Moldavie et l'Empire ottoman (1486) et la délimitation de leur frontière*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XXII, nr. 3, 1983, pp. 236-238.

125. **I. Nistor**, *art.cit.*, pp. 11-12; **idem**, *Basarabia, pivotul politic al Moldovei voievodale*, în "Analele Academiei Române". *Memoriile Secțiunii Istorice*, s. III. t. XXVI, 1943-1944, pp. 237-239; **idem**, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, pp. 89-90; **V. Veliman**, *Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în "Revista arhivelor", 1984, nr. 2, p. 211.

126. Iată ce ne spune în acest sens o cronică anonimă a sultanului Baiazid al II-lea: "...lasă acolo oaste tătarască împreună cu hanul lor numit Murtaza, pentru ca aceștia, ca unii ce hălăduiră între aceste două cetăți, să le păzească și să împiedice apropierea ghiaurului. Acești tătari, în răstimp de trei sau patru ani cât au petrecut aici, în această țară, au pustiit-o și au jefuit-o în așa măsură, încât a devenit aproape de nelocuit. În cele din urmă, când nu mai găsiră nimic de prădat, cerură sultanului Baiazid învoire pentru a se întoarce în țara lor. O obținură și plecară, după ce pustiiră cu desăvârșire această țară". (*Menakib-i sultan Bayazid-han Muhammed-han* (Cronica sultanului Baiazid fiul lui Mehmed), în *Cronici turcești privind țările române. Extrase*, vol. I, sec. XV - mijlocul sec. XVII, volum întocmit de Mihail Goboglu și Mustafa Mehmed, București, 1966, p. 137. Informații asemănătoare întâlnim și la **Orudji bin Adil** în *Tevarih-i al-i Osman* (Cronicile dinastiei otomane), în *ibidem*, p. 63.

127. În perioada care a urmat după cucerirea cetăților Chilia și Cetatea Albă (1484), Poarta, împreună cu hanul din Crimeea, au rupt treptat noi teritorii din trupul Moldovei, astfel încât spre sfârșitul anilor '60 al secolului al XVIII-lea, potrivit anumitor calcule țineau sub administrația lor directă 25495 kmp, adică 27,2% din teritoriul întregii țări și 55,5% din spațiul din stânga Prutului. Deci, peste jumătate din suprafața Basarabiei (P.P. Dimitriev, *Norodnaselenie Moldavii*, Chișinău, 1973, p. 33 apud I. Chirtoagă, *Sud-estul țării Moldovei și stânga Nistrului în anii 1484-1699 (Expansiunea și stăpânirea turco-tătară)*, Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, 1999, p. 3). Ion Chirtoagă consideră că după 1484 hotarele kazalei Cetatea Albă erau la nord puțin mai sus de Palanca, iar la apus pe cursul râului Alcalia, în timp ce hotarele kazalei Chilia erau pe frontiere naturale: Valul lui Traian de Sus, la nord, lacurile Sasăc, la est și Ialpug, la vest (*Ibidem*, p. 22). De asemenea cercetătorul de la Chișinău consideră că, după ce tătarii lui Murtaza Han s'au retras din sudul Basarabiei, acest teritoriu a fost stăpânit și în continuare de Moldova, deoarece turcii și tătarii nu dispunea încă de forțe suficiente pentru a-l controla (*Ibidem*)

128. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, pp. 90-94.

129. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 18.

130. Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești...* I, pp. 10-11. Editorul plasează misiunea cadului din Aidos în perioada domniei lui Ștefăniță (1517-1527), dar Thsin Gemil demonstrează cu toată claritatea că ea s'a desfășurat în vara lui 1486 (T. Gemil, *Quelques observations...* pp. 225-226 și 235).

131. N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p.85.

132. I. Chirtoagă, *Din istoria Moldovei de sud-est. Până în anii '30....* p. 94.

133. N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 86.

134. Maria Mathilda Alexandrescu Dersca Bulgaru, *Date asupra cetății și orașului Chilia sub stăpânirea otomană (sec.XV-XVII)*, în "Peuce", VI, Tulcea, 1977, p. 249. Importanța Chiliei și Cetății Albe, din toate punctele de vedere, pentru turci, rezultă cu toată claritatea din scrisoarea pe care sultanul Baiazid al II -lea a trimis-o raguzanilor, după ce le-a cucerit, în a doua jumătate a lunii august, 1484. Despre Chilia el spune: "... la qual e chiave et poarta ad tutto lo paese de Moldavie et Ongaria, et in quel del Danubio..." (A. Veresse, *op.cit.*, p. 38), iar despre Cetatea Albă: "... la qual a chiave et porta al tutto il paese de Polonia, Russia, Tartaria, da tutta el mare maiore..." (*Ibidem*, p. 39).

135. Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, pp. 627-629.

136. *Tevarih-i al-i Osman* (Cronicile dinastiei osmane), în *Cronici turcești*, I, pp. 100-101; Mehmed Neşri, *Tarih-i al-i Osman* (Istoria dinastiei otomane), în *ibidem*, I, pp. 132-133; S. Columbeanu, *op.cit.*, p. 87.

137. Pentru acest conflict major între Matia Corvin și Frederic al III-lea a se vedea, printre altele, **V. Fraknői**, *Mathias Corvinus köning von Ungarn, 1458-1490*, Freiburg im Breisgau, 1891, pp. 208-212; **Peter Rassow**, *Histoire de l'Allemagne des origines à nos jours*, vol. I, Lyon, 1969, p. 285; **L. Elekes**, *art.cit.*, p. 249; **I. Barta, T. Berend, P. Hanak**, *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*, publié sous la direction de E. Pamlenyi, Budapest, 1974, p. 130; **Karl Nehring**, *Mathias Corvinus, Kaiser Frederich III und das Reich. Zum hunyadisch habsburgischen Gegeasaz um Donauraum*, München, 1975, pp. 163-168.
138. *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*. ed. Nagy Iván, B. Nyáry Albert, vol. VI, Budapest, 1877, p. 123; **Vasile Păvan**, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, în "Convorbiri literare", XXXIX, nr.11 și 12, 1905, p. 1043.
139. **Gr. Ureche**, *op. cit.*, pp. 106-107.
140. **Axinte Uricariul**, *op.cit.*, p. 76.
141. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 2, pp. 288-289; **Ș. Papacostea**, *De la Colomea la Codrul Cocminului. Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea*, în "Romanoslavica", XVII, Bucuresti, 1970, pp. 534-535; **Victor Eskenasy**, *Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomea (1485). Note pe marginea unui ceremonial medieval*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A.D.Xenopol", XX, Iași, 1983, p. 257-267.
142. *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Cronicile slavo-române...*, p. 19; *Cronica moldo-germană*, în *ibidem*, p. 35; *Letopisețul de la Putna Nr.1*, în *ibidem*, p. 51; *Letopisetul de la Putna Nr.2*, în *ibidem*, p. 64; *Traducerea românească a Letopisetului de la Putna*, în *ibidem*, p. 72; **Tursun-bei, Tarihi-i Ebu-l Feth-i Sultan Mehmed-han** (Istoria sultanului Mehmed han, părintele cuceritor), în *Cronici turcești*, I, p. 77.
143. **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pp. 169-170; *idem* *Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quelle dargestellt*, II, Gotha, 1909, p. 271; **Nicoară Beldiceanu, Jean Louis Baqué-Grammont, Matei Cazacu**, *Recherches sur les ottomans et la Moldavie ponto-danubienne entre 1489 et 1520* în "Bulletin of the School of Oriental and African Studies", University of London, vol. XLV, part 1, 1982, p. 52,
144. *Akta Stanów Prus Królewskich (Acta Statutum Terrarum Prussiae Regalis)*, ed. K. Gorski, M.M. Piskup, Torun, vol. I, 1955, p. 425.
145. *Ibidem*, p.466.
146. *Ibidem*, vol.II, Torun, 1957, pp. 15, 31,37, 135, 137.
147. Este vorba de trupe însumând 3000 de oameni (**G. Ureche**, *op.cit.*, p. 107; *Cronica moldo-germană*, p. 35.)
148. **Gr. Ureche**, *op.cit.*, p. 107; a se vedea și **Axinte Uricariul**, *op.cit.*, p. 77.

149. *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), în *Cronici turcesti*, I, p. 187; Ștefan S. Gorovei, *Pacea moldo-otomană din 1486. Observații pe marginea unor texte*, în "Revista de istorie", tom 35, nr. 7, 1982, pp. 807-821; T. Gemil, *Queques observations...*, pp. 225-238. După încheierea păcii moldo-otomane, diplomația polonă a încercat în continuare să-i scoată pe turci din sudul Moldovei, condiționând semnarea unui armistițiu cu Baiazid al II-lea de restituirea Chilieii și Cetății Albe, cetăți pe care turcii "... le-au dobândit prin violențe". (Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 306-308; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, p. 126) Până la urmă, după mai multe ciocniri cu turcii și tătarii (*Akta Stanow Prus*, I, pp. 425, 466; Nicoară Beldiceanu, Jean-Louis Baqué-Grammont, Matei Cazacu, *art.cit.*, p. 52), Cazimir al IV-lea a încheiat și el pace cu turcii, în martie 1489, sancționând pe această cale, și *de jure*, pierderea celor două cetăți (Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 313-316; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, p. 297).

150. În acest, an Matia Corvin aprobă vânzarea de arme către Ștefan cel Mare (Hurmuzaki, *Documente*, XV, I, p. 130; V. Pârvan, *op.cit.*, p. 1046; N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, p. 224) și acordă brașovenilor privilegiul de a nu mai efectua serviciul militar în alte țări, cu excepția Moldovei și Țării Românești.

151. Semnificativ în acest sens este și faptul că la 29 iunie 1489, Matia Corvin trimite 500 de ducați ca dar de nuntă unui fiu al lui Ștefan (A. Veress, *op.cit.*, pp. 41-42).

152. T. Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, p. 154.

153. După moartea lui Matia Corvin, în Ungaria s'a declanșat o criză dinastică, principalii pretendenți la tron fiind Maximilian de Habsburg, viitorul împărat, Ioan Albert, viitorul rege al Poloniei, și Vladislav al II-lea, regele Boemiei, cel care va fi agreat de nobilimea maghiară și va ajunge, în 1490, rege al Ungariei.

154. Antonius Bofinius, *Rerum Hungaricarum decades libri XLV comprehensae ab origine gentis ad annum MCCCCXCX*, Lipsiae, 1771, p. 690; - Ioan Hațegan, Pavel Chinezu - un conducător al luptei antiotomane, în "Revista de istorie", tom 32, nr. 10, 1979, pp. 1905-1906.

155. V. Fraknói, *A Hunyadiak és a Jegellók kora (1440-1526)* (Epoca Huniazilor și a Jegellonilor), în *A Magyar nemzet története* (Istoria națiunii maghiare), vol. IV, Budapeșt, 1896, p. 355.

156. I. Hațegan, *art.cit.*, p. 1096; A. Bofinius, *op.cit.*, pp. 696-697; V. Fraknói, *Hunyadiak...*, p. 355; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, p. 143.

157. Stephano Katona, *Historia critica Regum Hungariae Stirpis mixtae*, tomus X, ordine XVII, Buda, 1793, p. 279; I. Thallóczy, *Jaycza (Banság vár és városa). 1450-1527 (Codex Diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum(Banatus, castrum et oppidum Sajca)*, în *Monumenta Hungariae Historica*, vol. XL, Budapeșt, 1915, p. 157; I. Hațegan, *art.cit.*, pp. 1906-1907.

158. *Pamiatniki diplomatsieskihe snošenií arevnei Rosii s derjavami* tom I, 1474-1504, ed. T.Th. Karpov, Sank Petersburg, 1889, în *Sbornik Imperatorskago istoriceskogo obsteštva*, vol. XLI, pp. 110-114.

159. *Ibidem*, p. 112; **Lajos Thállóczy, Antal Aldásy**, *Magyarország mellek tartományainak okléveltára*, vol.II, *A magyarország és Szerbia közti osszerötetések okléveltára* (Arhiva statelor anexe ale Ungariei), vol.II, (Arhiva legăturilor dintre unguri și sârbi), în *Monumente Hungariae Historica*.

Diplomataria, XXXIII, Budapest, 1907, pp. 288-289: **Donado da Lezze**, *Historia turchesca (1300-1514)*, publicată, adnotată, împreună cu o traducere de I. Ursu, București, 1909, pp. 190-191; **J. de Hamer**, *Histoire de l'Empire ottoman*, traduit par J.J. Hellert, tome IV, Paris, 1836, pp. 33-34; **Sydney Nettleton Fisher**, *The Foreign Relations of Turkey. 1481-1512*, University of Illinois Press, Urbana, 1948, pp. 33-34; **I. Hațegan**, *art.cit.*, p. 1907.

160. "Nam Bathoreus et Stephanus Valachorum regulus, cum transalpino, viginti millia pollicebantur..." (**A. Bonifinius**, *op.cit.*, p. 723). A se vedea și **S. Katona**, *op.cit.*, pp. 485-486; *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, traduceri de N. Orghidan, Craiova, 1913, p.77; **Al. Lapedatu, Vlad Vodă Călugărul 1482-1495. Monografie istorică**, București, 1905, p. 431.

161. **Hurmuzaki**, *Documente*, VIII, p. 28; **V. Pârvan**, *op.cit.*, p. 1052

162. **A. Bonfinius**, *op.cit.*, p. 723; *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, p. 77; **S. Katona**, *op.cit.*, p. 486.

163. **V. Pârvan**, *op.cit.*, p.1052.

164. "... il re di Hungaria e Bosnia feva exercito per mandar a Licostomo. Pe la qual novita, el signor Bayzeto havia mandato a quelli confini 1000 janizari, e facto proclamar in besastan a Constantinopoli che tutti li diputati andar in campo, debiano star preparati per andarvi" (**Marino Sanuto**, *I Diarii*, tomo I, Venezia, 1879, col. 295). Vestea este consemnată aproape identic și de **Domenico Malipiero**, *Annali veneti dall'anno 1475 al 1500*, în "Archivio Storico Italiano", tomo VII, parte I, Firenze, 1843, p. 152.

165. **Gr. Ureche**, *op.cit.*, p. 109; **Martin Cromer**, *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Coloniae Agripinae, 1589, pp. 440 și urm.

166. **M. Sanuto**, *op.cit.*, col. 844-846; "Vene a Venetia uno schiavo dil Signor turco con lettere di la viitora dil fiol contro quelli in Persia di Ussun Cassan(se referă, evident, la descendentii lui Uzun Hasan.n.n.), e aquistato l'imperio e di la vittoria dil bassa, e prender lochi in la Valachia...". **D. Malipierp**, *op.cit.*, p. 154: "A 19 de Zugno, e giunto a la Signoria un scliavo del Signor Turco, con lettere de credenza; e dise che l'e vegnudo a dar conto d'una vittoria d'importantia che ha habundo'l fio del Turco in Persia, e dell'acquisto che ha fatto un so Bassa della Valachia".

167. *Istoria României*, vol. II, Bucuresti, 1962, p. 619.

168. "... Și să știe domnia voastră de lucrul turcilor, că sunt multe oști la

Dârstor și în toate părțile, dar n'au de gând să vie asupra domniei voastre, ci s'au adunat să meargă în ajutorul lui Ștefan Voievod". (**Ioan Bogdan**, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902, p. 131; **Gr.C. Tocilescu**, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346-1603*, București, 1931, pp. 178-180; **Alex. Lapedatu**, *Politica lui Radu cel Mare*, în vol. *Lui Ion Bianu amintire*, București, 1916, p. 197).

169. **M. Sanuto**, *op.cit.*, I, col 800, 809, 846.

170. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 2, pp. 389-391.

171. **I. Ursu**, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, p. 162; **Ion Sabău**, *Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 255; **Veniamin Ciobanu**, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, pp. 90-91.

172. Prin acest tratat regele polon declara că acordă pace lui Ștefan cel Mare și se obligă să-l ajute dacă va fi atacat de turci. Ștefan, la rândul său, de îndată ce va afla că turcii voiesc să atace Ungaria sau Polonia trebuia să înștiințeze pe regii acestor țări și să împiedice cât va putea, ca turcii să nu treacă prin țara sa și nici să le dea ajutor sau provizii (**Mathias Dogiel**, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae*, vol. I, Vilnae, 1758, pp. 86-89; **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 2, pp. 406-409; **S. Katona**, *op.cit.*, tom XVIII, 1793, Buda, p. 163; **Joseph Garbacik**, *Materiały do dziejów dyplomacji Polskiej z lat 1486-1516 (Kodeks Zagrebski)* (Materialele pentru istoria diplomației Poloniei în anii 1486-1516). (Codicele din Zagreb), Wrocław-Warszawa-Krakow, 1966, pp. 49-55).

173. **M. Sanuto**, *op.cit.*, II, Veneția, 1879, col. 394-395 și 562; **D. Malipiero**, *op.cit.*, p. 263; **Matei de Miechowski**, *Chronicae Polonorum*, în *Scriptores Rerum Polonicarum*, tomus II, Cracoviae, 1874, p. 263; **Bernard Wapowski**, *Chronicarum Bernadi Vapovii partem posteriorem 1480-1555*, în *Scriptes Rerum Polonicarum*, tomus II, Cracoviae, 1874, p. 36; **Johannes de Komorowo** *Tractatus chronicae fratrum minorum observanciae a tempore Constantiensis concilii et specialiter de provincia Poloniae*, ed. Heinrich Zeissberg, în "Archiv für österreichische Geschichte", XLIX, 1872, nr.2, pp. 471-472; **J. Leunclavius**, *Histoire Musulmanicae libri XVIII*, Francofurti, 1595, p. 30; **N. Iorga**, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, pp. 245-246.

174. Această ciocnire este amintită de Andrea Gritti într-o scrisoare trimisă guvernului venețian, din Constantinopol, la 26 martie 1499: "... Il Tartaro di Caffa par siano tornati et abuto rota maxime de Stefano Carabogdan qual non havendo voluto lassarli passar per che li habi dato rota di 6000 persone, tamen quelli Turchi non lo dicono". (**Hurmuzaki**, *Documente*, VIII, p. 30).

175. **M. Sanuto**, *op.cit.*, II, col. 871 și 929.

176. **N. Iorga**, *Istoria românilor*, IV, p. 239.

177. **I. Ursu**, *Relațiile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț, 1900, p. 166; **V. Ciobanu**, *op.cit.*, p.92.

178. **Caetano Cogo**, *La guerra di Venezia contro i Turchi (1499-1501)* în "Nuovo Archivio Veneto", anno IX, num. 35, tomo XVIII, parte I, Venezia, pp. 5-76; anno IX, num. 36, tomo XVIII, parte II, pp. 348-421; tomo XIX, parte I, 1900, pp. 97-138.

179. *Arhiva istorică a României*, tom I, partea I, nr. 11, București, 24 octombrie 1864, p. 81; **I. Bogdan**, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 409-415.

180. **Hurmuzachi**, *Documente*, II, I, pp. 18-19.

181. **M. Sanuto**, *op.cit.*, III, Venezia, 1880, col. 669-670.

182. **Radu Rosetti**, *O mică întregire la istoria lui Ștefan cel Mare*, în "Academia Română. Memoriile secțiunii istorice", s. III, t. XVI, București, 1934-1935, pp. 45-58.

183. **M. Sanuto**, *op.cit.*, III, col. 288, 567, 635, 684, 714, 879, 1628; **N. Iorga**, *Istoria românilor*, IV, p. 240; *idem*, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 241; *Istoria României*, II, pp. 547-548; **A. Boldur**, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare într-o nouă lumină*, în "Studii și cercetări istorice", vol. XVIII, Iași, 1943, p. 62. și *idem* *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504). Studii de istorie socială și politică*, Madrid, 1970, pp. 308-309.

184. **M. Sanuto**, *op.cit.*, III, col 713 ("...Item, che'e voyvoda maldavio a corso su quel di turchi, etian hungari si preparano").

185. **Hurmuzaki**, *Documente*, VIII, p. 31; **R. Rosetti**, *art.cit.*, p. 51

186. **M. Sanuto**, *op.cit.*, III, col. 288 ("et che il signor Stefano, valacho, vayvoda de Moldavia era venuto con exercito in campagna").

187. **Hurmuzaki**, *Documente*, VIII, pp. 30-31.

188. **I. Bogdan**, *Documente moldovenești din sec. XV și XVI din arhivul Brașovului*, în "Convorbiri literare", XXXIX, nr. 9-10, 1905, p. 853; *idem*, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 467-468; **Gr.G. Tocilescu**, *op.cit.*, p. 515. Ambii editori plasează scrisoare între 1500 și 1504, dar noi credem că este vorba de primul dintre acești ani, legat de declanșarea ostilităților dintre Ștefan și otomani.

189. **M. Sanuto**, *op.cit.*, III, col. 917; **I. Ursu**, *Ștefan cel Mare*, p.263.

190. **M. Sanuto**, *op.cit.*, III, col. 927.

191. "...Item, el carabodan, signor di Moldavia, vlacho, haver roto uno fiol dil turcho, era a quella impresa con do sanzachi, e a morti li dicti do sanzachi e il forzo di le gente, e a pena il fioli dil signor scampo". (*Ibidem*, col 1240).

192. Starea de război în care se afla Moldova în anii 1500 și 1501 este dovedită, printre altele, și de puținătatea documentelor emise de cancelaria domnească, doar trei, la 5 aprilie 1500, la 25 aprilie 1501 și la 14 decembrie 1501 (*Documenta Romaniae Historica*, A, *Moldova*, vol. III (1487-1504), București, 1980, pp. 463-470). Abia în februarie-martie 1502 numărul de documente revine la normal.
193. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 2, p. 493; **P. Georgian**, *Tătarii în țările românești*. III. *Invaziunile tătare în veacul al XV-lea și în prima jumătate a veacului al XVI-lea*, în "Convorbiri literare", an 58, iulie-august 1926, p. 598.
194. *Monumenta Medii Aevi historica res gestuas Poloniae illustratia*, tom XIX, pp. 105-107; *Sbornik*, vol. XLI, p. 41; **K.V. Bazilevici**, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București, 1955, pp. 410-411; **B.P. Grecov**, **A.I. Iacubovschi**, *op.cit.*, p. 399; **Alan Fisher**, *The Crimean Tatars*, Stanford, 1978, p. 15.
195. **Frenc Szakály**, *Phases of Turco -Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365-1526)*, în "Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae", tomus XXXIII, fasciculus 1, 1979, pp. 98-103.
196. *Ibidem*, p. 102; ... E di nova, il magnifico Josa con 7000 cavali a tra il Danubio, ed il Valacho con 7 milia persone". (**M. Sanuto**, *op.cit.*, IV, col.333).
197. *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia. Regesti*, tomo VI, Venezia, 1903, pp. 65-66, nr. 12; **M. Sanuto**, *op.cit.*, V, col 42-47.
198. **A. Lapedatu**, *Politica lui Radu cel Mare...*, p.201.
199. **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, pp. 176-177.

CAPITOLUL II

BASARABIA

ÎNTRE POLONIA ȘI IMPERIUL OTOMAN

ÎN VREMEA LUI PETRU RAREȘ

La moartea sa (2 iulie 1504), Ștefan cel Mare a lăsat urmașilor o Moldovă puternică și înfloritoare, bogată pe plan economic și strălucitoare din punct de vedere cultural. În planul relațiilor internaționale, Moldova devenise unul din factorii de cea mai mare importanță în ceea ce privește relațiile dintre statele creștine și Imperiul otoman. Toate proiectele de cruciadă elaborate acum luau în considerare poziția sa geografică, potențialul său militar și economic, faptul că orice expediție antiotomană nu ar fi avut șanse de succes fără o participare directă și masivă a Moldovei.

Un singur lucru credem că-l îngrijora pe Ștefan cel Mare în momentul trecerii sale în lumea celor drepți: situația de la granițele de sud ale Moldovei, de la Dunăre și Marea Neagră.

Pierderea cetăților Chilia și Cetatea Albă, cucerite de sultanul Baiazid al II-lea prin surprindere, în vara anului 1484, și nerecuperate de Ștefan cel Mare, puneau Moldova într-o situație dificilă atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere politico-militar. Pe plan economic, Moldova pierdea odată cu cele două cetăți, importante surse

de venituri pentru vistieria țării rezultate din încasările vamale, iar pe plan militar ea era supusă la o constantă presiune din partea garnizaoanelor otomane, ce puteau oricând ataca și jefui țara fără a se teme de o replică imediată. Această conjunctură îngreuna și situația țării în raporturile sale cu Poarta otomană, raporturi care vor cunoaște o evoluție treptată, dar sigură, în defavoarea Moldovei, alterând statutul său internațional.

Cucerind cele două cetăți din sudul Moldovei împreună cu alte câteva teritorii adiacente, Baiazid al II-lea desăvârșea transformarea Mării Negre într'un lac interior turcesc, închis pentru marele comerț internațional aproape trei secole, dar deschidea și o problemă, care își păstrează actualitatea până în zilele noastre, anume aceea a Basarabiei sau a Moldovei dintre Prut și Nistru. Considerăm că problema Basarabiei, în special ca problemă teritorială, își are începuturile acum, în vremea lui Baiazid al II-lea și a lui Ștefan cel Mare, deoarece teritoriile pe care sultanul le-a desprins din trupul Moldovei nu vor mai putea fi recuperate de români decât târziu, în secolele al XIX-lea și al XX-lea și pentru perioade scurte de timp, teritoriul dintre Prut și Nistru, la început parțial și apoi total, fiind pierdut, dacă nu definitiv, cel puțin până în clipa de față. De asemenea, trebuie să mai spunem că în secolul al XVI-lea denumirea de Basarabia acoperea din punct de vedere geografic doar părțile de sud ale Moldovei dintre Prut și Nistru, mult mai târziu, la începutul secolului al XIX-lea, ea extinzându-se asupra întregului teritoriu al Moldovei din stânga Prutului. Cu toate acestea, noi vom folosi noțiunea extinsă și pentru secolul al XVI-lea, deoarece credem că ea a pătruns în acest fel și persistă în conștiința românilor de pretutindeni din vremea noastră. Vrem să demonstrăm și pe această cale că Basarabia, în ciuda diviziunilor teritoriale pe care le-a cunoscut de-a lungul vremii a fost un teritoriu unitar

din toate punctele de vedere și a făcut organic parte din Moldova, din întregul spațiu etnic românesc.

În deceniile următoare morții lui Ștefan cel Mare, până la căderea lui Petru Rareș din 1538, și, mai ales, în cei câțiva ani care au urmat, problema Basarabiei a devenit un punct important al relațiilor dintre Polonia și Imperiul otoman, Moldova fiind prinsă tot mai mult, ca într'o adevărată menghină, între cele două puteri. Tot în această perioadă, celelalte puteri care puteau reprezenta o amenințare la adresa acestui teritoriu, mai ales a părților sale sudice, fie dispar ca state, fie își diminuează considerabil importanța. Astfel Ungaria se dezinteresează aproape total de zona Mării Negre și a Dunării de Jos, fiind cuprinsă de o accentuată anarhie feudală, care va fi principala cauză a dispariției sale ca stat, parțial după bătălia de la Mohács din 1526 și total după ocuparea Budei de către Soliman Magnificul în 1541 ¹⁾. Tătarii de pe Volga, cei care alcătuiau Hoarda de Aur, sunt definitiv zdrobiți în luptele desfășurate între 8 și 12 iulie 1502 undeva în stepele nord-pontice de tătarii din Crimeea, ajutați și de câteva contingente moldovenești ²⁾, iar tătarii din Crimeea, datorită subordonării lor față de Poartă încă din 1475 ³⁾, nu mai reprezentau un pericol pentru Moldova, ci doar o permanentă sursă de incursiuni de pradă și jaf ⁴⁾, un canal de scurgere a resurselor materiale și umane ale țării.

Până la urcarea pe tron a lui Petru Rareș, în anul 1527, problema Basarabiei a cunoscut un singur moment mai important, cel din 1512, când turcii au mai adăugat câteva teritorii la cuceririle lor din sudul Moldovei, iar raportul de putere dintre Moldova și Imperiul otoman s'a mai înclinat puțin în favoarea ultimului. Evenimentele, care au cunoscut o evoluție nefavorabilă pentru Moldova, s'au desfășurat în 1510, atunci când Selim, fiul sultanului Baizid al II-lea și sangeacbei de Trapezunt, nemulțumit de faptul că acesta îl

prefera pe fratele său Ahmed ca urmaș la tron, s'a răsculat. El s'a aliat cu hanul tătarilor din Crimeea, Mangli Ghiray, și a plănuit să cucerească Chilia și Cetatea Albă ⁵⁾. Cucerirea acestor cetăți avea o dublă importanță pentru Selim: crearea unei solide baze pentru viitoarele operațiuni militare, cetățile fiind un loc prielnic pentru concentrarea oștilor, pentru iernarea lor și adunarea de provizii, iar în al doilea rând, Selim avea posibilitatea de a ataca oricând de aici și, în același timp, de a se refugia în cazul în care ar fi fost înfrânt. ⁶⁾ Perspectiva sumbră de transformare a sudului țării în câmp de bătălie între Selim și tatăl său a provocat o adâncă neliniște lui Bogdan al III-lea ⁷⁾, fiul și urmașul lui Ștefan cel Mare, care a început să desfășoare o intensă activitate diplomatică de prevenire a unui astfel de conflict, în paralel cu intense pregătiri militare, oastea țării trebuind să fie oricând gata pentru orice eventualitate ⁸⁾.

Dar domnul Moldovei nu a scăpat de pericol și, în luna mai a anului 1511, Selim a cucerit Chilia și Cetatea Albă, ceea ce a provocat o mare îngrijorare nu numai în Moldova, direct amenințată, dar și în Polonia, care a încercat să-și concerteze eforturile militare cu cele ale țării românești de la răsărit de Carpați ⁹⁾. Relațiile moldo-polone au cunoscut în această perioadă o îmbunătățire considerabilă ¹⁰⁾, dar Selim nu a rămas mult timp în sudul Moldovei, la începutul lunii iunie trecând la sud de Dunăre, în Rumelia, unde va fi înfrânt de oștile lui Baiazid al II-lea ¹¹⁾ și obligat să se retragă la Varna, de unde va pleca pe o corabie spre Cafa ¹²⁾. La începutul anului 1512, Selim a ocupat însă din nou Chilia și Cetatea Albă, răspândind și zvonul că plănuia să-l alunge din domnie pe Bogdan al III-lea ¹³⁾. Dar în martie 1512, Selim s'a împăcat cu Baiazid al II-lea, care i-a cedat toate cetățile de pe litoralul nordic al Mării Negre și de-a lungul Dunării, de la Cafa până la Nicopole ¹⁴⁾, înțelegere care a atras după sine o

alta, în aprilie, între Selim și Bogdan al III-lea ¹⁵⁾. Fără să constituie o cotitură decisivă în relațiile moldo-otomane, înțelegerea dintre Bogdan al III-lea și Selim a reprezentat însă o verigă importantă în procesul de degradare a situației Moldovei față de Imperiul otoman. În același an, trecând cu forțe tătare prin câmpia nord-pontică, îndreptându-se spre Constantinopol pentru a deveni sultan, Selim a ocupat noi pământuri. El a introdus în kazaua Cetății Albe teritoriul de la gura râurilor Cogâlnic și Sărata, precum și regiunea Tatarbunar. Hotarul kazalei Cetatea Albă, care trecea puțin mai sus de Palanca, a fost prelungit până la malul de nord al lacului Tiligul. Tot acum turcii au anexat întregul teritoriu care unea Cetatea Albă de Chilia, creând la gura râului Sărata un vacâf cunoscut ulterior cu numele de "vacâfului răposatului sultan Selim ¹⁶⁾. Toate acestea erau pierderi teritoriale dureroase pentru Molova și domnitorul ei, o făceau din ce în ce mai vulnerabilă la eventualele atacuri ale turcilor, o slăbeau din punct de vedere economic și politic.

În aceste condiții, momentul în care Petru Rareș, fiul bastard a lui Ștefan cel Mare, a preluat tronul Moldovei era deosebit de dificil sub aspectul situației externe a țării, iar împrejurările înscăunării sale au facilitat ingeranța otomană în problema succesiunii voievodale din țara românească de la răsărit de Carpați, ceea ce, chiar dacă nu a afectat încă, în modul vădit, suveranitatea ei în fapt, a marcat totuși începutul procesului de instaurare graduală a controlului Porții asupra țării ¹⁷⁾.

De aceea, străduințele pe care le-a depus Rareș, încă de la început, pentru pregătirea luptei amtiotomane au fost determinate de dorința de a apăra suveranitatea Moldovei și de a elimina noul element de alterare intervenit în raporturile moldo-otomane cu prilejul înscăunării sale. Din păcate însă, schimbarea raporturilor de forțe din Europa Centrală și de

Sud-Est, determinat de prăbușirea Ungariei, a împiedicat realizarea acestor obiective, în ciuda intensei activități politico-diplomatice și militare a domnului Moldovei. La aceasta s'au adăugat și greșelile de politică externă pe care Rareș le-a comis, greșeli care l-au sancționat necruțător. Odată urcat pe tron, Petru Rareș v'a declanșa o politică externă nehibzuită, cu mult peste puterile țării, care v'a avea drept consecințe alterarea gravă a statutului Moldovei în relațiile cu Poarta și importante pierderi teritoriale, care vor afecta tocmai teritoriul dintre Prut și Nistru și care nu vor putea fi recuperate decât parțial.

În ceea ce privește greșelile de politică externă comise de Petru Rareș, prima dintre acestea și, poate cea mai gravă, a fost conflictul pe care l-a declanșat cu Polonia pentru Pocuția. Fiind prins, în lipsa Ungariei, în axa de interese polono-otomană, care funcționa, cu scurte întreruperi, de aproape un secol, Rareș a atacat inițial Polonia, încercând să acrediteze și ideea că primise aprobarea sultanului ¹⁸⁾, iar peste toate, suferind și o zdrobitoare înfrângere militară ¹⁹⁾. Acest lucru a făcut ca încă din primăvara anului 1531 să apară la Constantinopol ideea înlocuirii sale din domnie ²⁰⁾.

A doua greșală gravă de politică externă a fost uciderea lui Aloisio Gritti, la 28 septembrie 1534. Acesta fusese trimis de sultan, care se afla în răsărit, în război cu perșii, ca să stabilească hotarele în urma încheierii tratatului turco-austriac din 23 iunie 1533 ²¹⁾. În ciuda discuțiilor care s'au purtat în istoriografia noastră, considerăm că Gritti nu putea să reprezinte, în acel moment, vreo primejdie pentru țările române. Reacția lui Petru Rareș a fost deci disproporționată față de posibila amenințare și el și-a dat seama de acest lucru, de faptul că l-a provocat grav pe sultan. Încercând să repare ce se mai putea, a trimis o solie în orient, la Bagdad, pentru a explica sultanului rolul jucat de el în suprimarea lui Gritti ²²⁾.

Dar explicațiile fiind inutile, asasinarea lui Gritti a contribuit în mod hotărâtor la cea de-a treia greșeală gravă de politică externă, adică la trecerea hotărâtă a lui Rares în tabăra habsburgică ²³⁾. La 4 aprilie 1535, la Iași, Rares a încheiat un tratat de alianță cu Ferdinand de Austria ²⁴⁾. Odată cu aceasta el s'a angajat, cu toată fermitatea, pe cale luptei antiotomane, pe calea luptei armatei, dar, doar pentru a constata în final, că aliații creștini, mai ales Habsburgii, nu au putut să-l ajute cu nimic, iar forțele interne, marile grupări boierești ale Găneștilor și Arbureștilor ²⁵⁾, l-au părăsit exact în momentul supremei confruntări cu sultanul din 1538. Convins de șansele de succes ale politicii sale, Rares a refuzat propunerea lui Soliman Magnificul din 1536 de a-l ajuta pe Zápolya cu 6000 de oameni în schimbul acordării iertării ²⁶⁾.

Nu este mai puțin adevărat că domnul Moldovei, atunci când a adoptat și s'a menținut cu atâta consecvență pe o linie politică deschis antiotomană, s'a bizuit și pe câteva elemente ale relațiilor politice internaționale care lăsau să se întrevadă posibilitatea formării unei noi coaliții antiotomane a puterilor creștine. Veneția începuse încă din 1529 să-și orienteze politica tot mai mult către Habsburgi ²⁷⁾, Soliman Magnificul suferise două eșecuri în Europa Centrală, în 1529 ²⁸⁾, când nu a putut cuceri Viena, și în 1532, când a fost oprit în fața fortăreței Güns (Köszeg) ²⁹⁾. În același an, 1532, flota lui Andrea Doria, aflată în serviciul lui Carol Quintul, regele Spaniei și împăratul Germaniei, a atacat prin surprindere coastele Moreii și a cucerit Coron și Patras ³⁰⁾, iar în 1535, Carol Quintul în persoană a atacat și cucerit Tunisul ³¹⁾.

Un alt element important al situației internaționale îl constituia tensiunea crescândă din relațiile veneto-otomane, tensiune alimentată și de diplomația franceză, care credea că pe această cale, prin amenințări venite din partea Porții, v'a reuși să îndepărteze Veneția de o eventuală alianță cu

Habsburgii ³²⁾. Solului otoman Iunus bey, trimis la Veneția, la instigarea ambasadorului Franței de la Costantinopol, La Foret, ca să ceară Republicii să devină dușmana dușmanilor sultanului, Senatul i-a răspuns însă cu un refuz politicos. Soliman, jignit, a ordonat capturarea câtorva nave venețiene, arestarea negustorilor venețieni din Costantinopol și a amenințat că atacă personal Republica. Dar aceste amenințări departe de a înspăimânta Veneția, au avut darul de a provoca o contrareacție puternică. Papa Paul al III-lea a început întărirea fortificațiilor de coastă ³³⁾, Carol Quintul a trimis trupe spaniole în Sicilia și sudul Italiei, în Toscana și la Genova au început pregătirile de apărare ³⁴⁾. Veneția a început și ea să se pregătească, ambasadorul său de la Roma primind dispoziții să înceapă tratative cu papa și cu cardinalii spanioli ³⁵⁾. În același timp, în iarna dintre 1536-1537, ea a pus pe picioare o impunătoare flotă, o parte a ei, sub conducerea lui Giovanni Vettori, urmând să rămână în Adriatică, iar alta, comandată de Gerolamo Pésaro, trebuia să fie gata pentru a intra în luptă cu turcii ³⁶⁾. Totuși, Veneția avea mari îndoieli cu privire la o posibilă alianță cu împăratul Carol Quintul și cu comandantul flotei acestuia din Mediterană, Andrea Doria, dându-și seama că amândoi urmăreau interese personale și puteau s'o abandoneze în momentele cele mai grele ³⁷⁾.

Liga Sfântă antiotomană, încheiată la 8 februarie 1538, la Roma, cu participarea Veneției, a împăratului Carol Quintul și a papei Paul al III-lea ³⁸⁾, urmată, la 24 februarie, de tratatul de la Oradea, de pace și colaborare între Ferdinand de Austria și Ioan Zápolya ³⁹⁾, tratat care-l includea automat și pe Petru Rareș, în virtutea alianței sale cu primul dintre aceștia ⁴⁰⁾, nu a funcționat însă. Exemplul cel mai elocvent îl constituie bătălia de la Prevesa, din 27 septembrie 1538 ⁴¹⁾, care, deși încheiată nedecis, prin consecințele sale a furnizat

turcilor un mare avantaj moral și a făcut ca ei să domine Mediterana până la bătălia de la Lepanto, din 1571. A fost, se poate spune, o victorie morală pentru turci și o înfrângere morală pentru creștini.

În aceste condiții, prin politica sa externă destul de riscantă, Petru Rareș a intrat în conflict cu puternicii săi vecini din nord și din sud, având în schimb aliați îndepărtați, precum Habsburgii și Veneția ⁴²⁾, aliați care aveau nevoie de Moldova, dar care nu erau capabili să o ajute eficient în momentele de mare pericol. Astfel, în 1537, Rareș se afla în situația de a fi prins ca într'un clește între turci, tătari și poloni.

În aceste condiții el a considerat că cea mai bună apărare este atacul și, fie în 1537 ⁴³⁾, fie la începutul lui 1538 ⁴⁴⁾, a încetat plata tribului către Poartă, lansând astfel o provocare deschisă, fără nici un echivoc, sultanului Soliman Magnificul. De asemenea, a adoptat o atitudine agresivă și față de Polonia. La 2 iulie 1537 el îi scria regelui Sigismund I, arătându-i că este gata să-l înfrunte și chiar să apeleze la ajutorul turcilor ⁴⁵⁾, ceea ce era evident că nu mai putea face.

Primii care au răspuns la amenințările lui Rares, au fost polonii. În noiembrie 1537 ei au întreprins o incursiune militară în Moldova, dar replica lui Rareș a fost rapidă și dură, în ianuarie 1538 el atacând sudul Poloniei, iar la 1 februarie zdrobind un corp de oaste polon pe râul Siret ⁴⁶⁾.

În acest timp însă sultanul Soliman Magnificul a început pregătirile în vederea desfășurării unei mari expediții militare în 1538, expediție care să rupă posibila încercuire ce se prefigura în jurul Imperiului otoman și să arate forțelor creștine coalizate împotriva sa în Liga Sfântă, că el continuă să fie cel mai puternic. Marea campanie a sultanului împotriva Moldovei, din 1538, a constituit acțiunea principală

dintr'un plan politic și militar desfășurat coordonat pe un imens spațiu geografic, în vederea respingerii ofensivei coaliției din jurul Habsburgilor și pentru extinderea stăpânirii otomane. Avertizat de pregătirile care se făceau împotriva sa ⁴⁷⁾, Soliman Magnificul a hotărât să declanșeze o puternică ofensivă politico-militară, care viza toate zonele de interes major pentru Imperiul otoman: Europa, Mediterana și Oceanul Indian ⁴⁸⁾. Principalul punct de izbire a fost ales de sultan în Moldova ⁴⁹⁾ datorită, pe de o parte, importanței pe care o avea această țară prin potențialul său economic, uman și militar în cadrul vastelor sale planuri de expansiune în Europa, iar pe de altă parte, datorită izolării politice în care se afla Petru Rareș, înconjurat numai de dușmani și având aliați îndepărtați, puțin dispuși să-și îndeplinească făgăduielile. În concepția sultanului, lovitura aplicată lui Petru Rareș, trebuia să destrame întreaga coaliție creștină, încă insuficient consolidată, și să întărească pozițiile otomane în Moldova, menajându-se însă relațiile cu Polonia.

În ceea ce privește relațiile polono-otomane văzute prin prisma intereselor celor două puteri în Moldova, ele sunt complexe și chiar contradictorii. Atât sultanul, cât și regele polon erau de acord asupra faptului că Rareș trebuia înlăturat de pe tron.

Contradicțiile apăreau însă după îndeplinirea acestui obiectiv, fiecare dintre părți temându-se că cealaltă își va mări influența în Moldova și în zonele nord-pontice apropiate de aceasta și, după cum vom vedea în continuare, aceste temeri nu erau lipsite de temei.

Pentru început însă, obiectivul era acela al înlăturării lui Rareș din scaun și cele două părți, fără a fi eliberate de bănuielile reciproce, au colaborat aproape perfect. Încă din 1538, solul polon Erasmus de Kretkow, castelan de Brest, a cerut sultanului organizarea unei expediții comune polono-

otomane pentru alungarea domnului Moldovei ⁵⁰). Despre această cerere, Axinte Uricariul ne spune următoarele: “Stare solul leșescu, cu pâra asupra lui Pătru vodă, dzicând și acesta că de nu-l va ridica împăratul din țară și din domnie pe Pătru vodă, fiind țara Moldovei sub mâna turcului, apoi îl vor scoate ei cu oaste, căci nu mai pot suferi răutățile ce s’au escat între dânsii” ⁵¹).

Polonii au acționat, într’adevăr, rapid, deoarece la 18 august o armată de 20000 de oameni, condusă de Jan Tarnowski ⁵²), începe asediul Hotinului ⁵³). În această situație, Soliman Magnificul, suspectându-i pe poloni că ar putea și ar dori să ocupe Moldova, și-a intensificat propriile pregătiri militare, cerând și intervenția hanului tătar Sahib Ghiray ⁵⁴). Interesante în acest sens sunt remarcile pe care le face Grigore Ureche privitoare la poziția turcilor aflați în fața unui atac polon iminent împotriva Moldovei: “Ci turcul după puțină vreme, înțelegându că leșii să ridică cu tărie mare asupra lui Pătru vodă și temându-se ca să nu ia țara, să aibă mai multă gâlceavă și pagubă apoi cu dânsii decât cu Pătru Vodă, de oaste au învățatu să să grijească și la tătari au trimis ca pre o vreme să intre în țara Moldovei, asijderea și la munteni, să să găteze de oaste. Zic că și din țară au mersu jalbă pentru dânsu pre taină la împărăție, de care lucru împăratu mai vârtos socoti să-l scoată, ca să nu se lipască lăcuiorii la alte părți și să închine țara” ⁵⁵).

În fața acestei triple amenințări, turco-tătaro-polone, Petru Rareș, care putea avea o oaste de 70-80000 de oameni ⁵⁶), cea mai mare pe care a adunat-o vreodată Moldova în evul mediu, deși credem că numărul ei era mai redus cu cel puțin un sfert, s’a deplasat spre Hotin, unde a ajuns la 28 august cu efective estimate la 46000 de oameni ⁵⁷). Aici el a reușit să evite o confuntare deschisă cu polonii și, prin intermediul lui Ferdinand de Austria ⁵⁸) și al lui Ioan Zápolya,

să încheie, la 30 august, o pace cu ei, prețul plătit fiind renunțarea la Pocuția ⁵⁹⁾. Eliberat de amenințarea polonă și în ciuda faptului că Sigismund I a refuzat să-l ajute în lupta sa antiotomană, Rareș a reușit, totuși, să înfrângă și pe tătarii lui Sahib Ghiray, la Ștefănești ⁶⁰⁾. Dar după ce a eliminat doi adversari, Rareș s'a prăbușit în fața celui de-al treilea și cel mai puternic, sultanul Soliman Magnificul. Fără ca măcar să dea o bătălie, părăsit de boieri, domnul Moldovei a fost nevoit să ia calea pribegiei la 14 septembrie 1538, însoțit de numai 150 de credincioși ⁶¹⁾, a doua zi sultanul intrând triumfător în Suceava ⁶²⁾. Succesul militar a lui Soliman a fost total, el reușind să cucerească întreaga Moldovă, practic fără nici o luptă, fără să întâlnească nici o împotrivire demnă de luat în seamă.

Dacă desfășurarea acestor evenimente este foarte bine cunoscută, mai puțin cunoscute și mai puțin clare sunt cele ce au precedat cucerirea țării, la fel ca și cele care au urmat-o. Se ridică firesc întrebarea de ce sultanul nu a acționat cu mai multă rapiditate, de ce nu a profitat de atacul, aproape simultan, tătaro-polon, asupra Moldovei? Credem că două ar putea fi răspunsurile. Pe de o parte, el aștepta ca acest dublu atac să-și facă efectele, să reducă puterea de rezistență a țării și să determine pe spijinatorii lui Rareș să-l părăsească pe acesta în schimbul unei înțelegeri cu Poarta. Pe de altă parte, el nu dorea să se afle în Moldova simultan cu armata polonă, pentru a evita crearea unei situații conflictuale între cele două părți. *Cronica moldo-polonă* este foarte explicită în acest sens: "Iar împăratul turcesc, cât timp a auzit, despre oamenii regelui (polon - n.a.) că sunt sub Hotin, nu s'a pornit din loc, până ce oamenii regelui nu s'au pornit de la Hotin. Abia atunci a pornit el cu oamenii lui spre Suceava..." ⁶³⁾.

Deși turcii și polonii erau de acord că Petru Rareș trebuie înlăturat din scaunul Moldovei, între ei existau,

probabil, diferențe de opinie privitoare la viitorul țării, precum și anumite tensiuni legate de fixarea graniței comune în zona de la nordul Mării Negre. Aici, chiar în acest an 1538, înainte de luna mai, turcii ocupaseră la gurile Niprului cetatea Geankerman (Oceakov), care aparținuse hanului tătar Sahib Ghiray. Această acțiune a provocat protestele solului polon Erasmus de Kretkow, proteste rămase însă fără nici un rezultat ⁶⁴), deoarece sultanul dorea să dețină un control cât mai strâns asupra coastelor nordice ale Mării Negre, asupra gurilor Dunării și să împingă granițele imperiului cât mai spre nord. Din această cauză, echilibrul strategic polono-otoman fiind amenințat, polonii nu s’au limitat doar la simple proteste diplomatice. Așa cum rezultă din scrisoarea pe care Soliman Magnificul i-a trimis-o lui Sigismund I, din Suceava, între 15 și 24 septembrie 1538 ⁶⁵), în cursul aceluiași an, o mică armată polonă de 2700 de oameni, comandată de Nicolae Sieniawski a atacat Oceakovul provocând pagube însemnate, fapt pentru care sultanul îi cerea regelui despăgubiri.

Profitând de această încordare din relațiile polono-otomane și sperând să-i poată opune pe unii împotriva celorlalți, Petru Rareș a atacat Chilia în același an, i-a ars marginile și a provocat alte pagube importante, astfel încât sultanul, pe drumul de întoarcere din Moldova, a ordonat reclădirea orașului și a cetății ⁶⁶). Din păcate petru el, domnul Moldovei nu numai că nu și-a atins obiectivele, dar a întărit și mai mult convingerea, atât a turcilor cât și a polonilor, că el trebuia înlăturat cu orice preț din domnie, fapt care s’a și petrecut, așa după cum am amintit, la mijlocul lunii septembrie.

Dacă înlăturarea lui Rareș din domnie a fost rezultatul consensului turco-polon, acesta nu a funcționat la fel de bine și după realizarea obiectivului principal. Se pare că inițial, Soliman Magnificul a dorit să transforme Moldova în pașalac

67) mai ales că imaginea turcilor despre ea era una de adevărat paradis terestru 68). Dar opoziția boierimii, dispusă totuși să-l părăsească pe Rareș 69), și cea a Poloniei 70), care nu putea accepta o astfel de evoluție, l-au determinat să renunțe la acest plan. Cu toate acestea, el a încercat să obțină cât mai multe profituri teritoriale de pe urma uriașei sale expediții.

Fiind obligat să renunțe la transformarea Moldovei în pașalâc și să admintă existența acestei țări condusă de un domnitor propriu numit de el, dar la propunerea boierimii moldovene, Soliman Magnificul a încercat să rupă din teritoriul ei părți cât mai importante și mai întinse. Bineînțeles că pentru turci, partea cea mai importantă era reprezentată de zona de sud a teritoriului dintre Prut și Nistru, adică a Basarabiei. Ocupând Bugeacul și Tighina 71), rebotezată Bender, ei nu numai că împingeau destul de mult spre nord granițele imperiului, dar asigurau și o securitate mult mai mare pentru cele două cetăți cheie pe care le cuceriseră în 1484, Chilia și Cetatea Albă, adică pentru țărmul nordic al Mării Negre și pentru gurile Dunării. Bugeacul, transformat de turci în sangeacul de Bender și Akkerman, atingea la nord apa Bâcului, iar la sud apa Botnei. Spre răsărit ajungea până la Nistru, iar spre apus era despărțit de ținutul Orheiului, printr'o linie meridională care pleca de la malul Bâcului, la Bulboba, și atingea țărmul drept al Botnei la Sălcuța 72).

El includea, de asemenea, Chilia și Cetatea Albă (Akkerman). Faptul că acest teritoriu a primit titulatura de sangeac, demonstrează importanța pe care turcii i-o acordau.

Buceacul și Tighina au fost astfel cucerite de turci pentru o perioadă îndelungată de timp, până la începutul secolului al XIX-lea, atunci când, prin pacea de la București din 1812, ei au fost obligați să le cedeze Rusiei. Dar dorința

lor de cucerire nu s'a oprit la Tighina. Ei au încercat, imediat după înlăturarea lui Rareș să ocupe întreaga Basarabie ⁷³⁾, chiar și Hotinul ⁷⁴⁾. Se pare că, într'o primă etapă, sultanul a cucerit cetățile Soroca și Bar, unde a pus sangeacbei ⁷⁵⁾, tot acum sau în anii imediat următori turcii cucerind și Brăila ⁷⁶⁾, important centru comercial și strategic al Țării Românești în zona Dunării de jos.

În ceea ce privește soarta Basarabiei de la nord de Tighina ea a fost destul de frământată cel puțin până în 1541, atunci când Petru Rareș a reveni în scaunul țării. Între 1538 și 1541 situația teritorială de aici este destul de neclară, turcii încercând să ocupe cât mai mult pământ, iar moldovenii să se opună cu cât mai multă hotărâre, având și sprijinul Poloniei. Izvoarele sunt și ele la fel de neclare în privința teritoriului dintre Prut și Nistru, parcurgerea lor putând lăsa loc la interpretări foarte diferite.

Astfel, *Cronica moldo-polonă* spune că în timpul domniei lui Ștefan Lăcustă "...moldovenii dăduseră turcilor jumătate din țară" ⁷⁷⁾, iar Anton Verancsicas ne spune și el că sultanul "...ocupă pe seama sa partea Moldovei ce se întinde de la Prut până la Nistru, alăturând-o către Cetatea Albă, atât pentru mulțimea vitelor ce are, cât și mai vârtos pentru că de aici mai cu înlesnire se poate ține în frâu pe moldoveni..." ⁷⁸⁾. S'ar părea, după aceste izvoare, că întreaga Basarabie a fost ocupată de sultan în 1538. Parcurgând însă cronicile turcești referitoare la această perioadă, lucrurile nu mai sunt așa de clare, informațiile pe care ni la furnizează ele vorbesc despre anexarea Bugeacului și Tihginei, dar sunt mult mai puțin precise în privința zonelor centrale și de nord ale Basarabiei. Caracterul confuz al cronicilor turcești în această privință credem că poate fi explicat prin aceea că ale doreau să ascundă eșecul final al sultanului în tentativa sa de a ocupa întreaga Basarabie. Dar să vedem ce spun aceste cronici.

Muhieddin al Djemali, contemporan cu evenimentele, le descrie în felul următor: "Trecând apa Dunării pe la Isaccea, a mers împotriva Moldovei (Soliman Magnificul - n.a.). Beitul Moldovei (Petru Rareș - n.a.) fugind, nu s'a arătat. Țara și tot ce era întrânsa s'au supus padișahului. Apoi padișahul făcând hotar cu apa numită Prut, a fost numit în partea de dincoace un bei, în ținutul care avea mărimea unui sangeac. Cât privește partea care se găsește dincolo de Prut, a fost încredințată unui ghiaur din neamul moldovenilor care se afla în slujba porții" (Ștefan Lăcustă - n.a.) ⁷⁹). Din afirmațiile lui Djemali reiese clar că Bugeacul fusese ocupat de turci și era condus de un sangeacbei, dar se poate trage și concluzia că tot restul Basarabiei, "partea de dincoace (de Prut - n.a.)", fusese și el ocupat.

Nasuh Matrkci, și el contemporan cu evenimentele ne spune că: "După vechiul obicei, ținându-se un divan, s'au luat următoarele măsuri chibzuite în urma victoriei: fâșia de pământ care se întinde în lungime începând din partea de nord spre sudul vilaietului mai sus arătat și al țării învinse (Moldova - n.a.), la apus și la răsărit de râul Prut, până la cetatea de serhat a Chilieii și care întinzându-se, se termină pe malurile Dunării, a fost adăugată la ținuturile glorioasei familii osmane, ca și alte ținuturi mari. S'a dat poruncă să se construiască, la răsărit de râul mai sus amintit, două cetăți: Berudcin și Fălcin, pentru ca începând cu vremea marelui cuceritor (Suleiman), acest ținut să fie stăpânit și păzit cu sabia. Cât privește restul Moldovei, adică pământurile care se întind de pe malul apusean al râului mai sus arătat spre apus, acolo urma să fie numit un voievod din vilaietul ghiaurilor, păcătoși" ⁸⁰). Confuzia, după cum se poate observa, persistă. Se vorbește de fâșia de pământ de la nord la sud și de la apus la răsărit, dar singurele repere geografice sunt Prutul, Benderul și Fălciul. Nu se specifică până unde se întindea la

nord teritoriul cucerit de turci de-a lungul Prutului. Despre “restul Moldovei” se vorbește ca despre pământurile “care se întind de la malul apusean al râului mai sus arătat (Prutul - n.a.) spre apus...”. Se poate înțelege, prin urmare, mai clar decât la al-Djemali, că Moldova care fusese lăsată lui Ștefan Lăcustă, era cuprinsă doar între Prut și Carpați, toată partea de la răsărit de Prut, adică întreaga Basarabie fiind ocupată de turci.

Informații aproape identice întâlnim și la Rustem Pașa, un alt cronicar contemporan cu evenimentele: “S’a ținut un divan și s’a hotărât ca țara să se întindă în lățime de la nord spre sud iar în lungime de la răsărit la apus, ajungând până la Prut până la hotarul Chiliei, iar marginea ei să atingă Dunărea. Restul trebuia să fie adăugat la Imperiul otoman, iar la răsărit de Dunăre să se clădească două cetăți, Cein și Kalcein. Pentru ținutul așezat la apus de râul (Prut) să se numească un voievod cu numele de Cetne (Ștefan Lăcustă - n.a.)...” 81).

Pe aceeași direcție, cu unele adaosuri, se menține și Mustafa Gelalzade: “Padișahul, în scopul de a pune capăt tulburărilor care aveau loc la hotarele cetăților (turcești) Akkerman și Chilia, a primit să dea titlul de voievod lui Cetne (Ștefan Lăcustă - n.a.), cerându-i să respecte următoarele condiții.

1. Se vor da turcilor teritoriile aflate între țărmul stâng al Prutului, adică spre Akkerman, și până la râul Nistru.

2. La cele două capete ale ținutului cedat, turcii vor ridica două cetăți 82). Nici aici nu se specifică până unde va ajunge la nord teritoriul cedat turcilor.

Ne mai fiind contemporan cu evenimentele, cunoscând exact situația teritorială a Moldovei din vremea sa și nefiind obligat să ascundă un eșec al lui Soliman Magnificul mort la

data la care scria el, cronicarul Mustafa Ali (1541-1599) este mult mai axact atunci când se referă la pierderile teritoriale suferite de Moldova în anul 1538: “Și spre a curma vechea gâlceavă dintre raialele țării Moldovei și ale țărilor bine păzite, s’a fixat și s’a stabilit o nouă graniță din partea Akkermanului până la râul Prut, în fața orașului Fălciu, mai sus amintit, și de aici până la râul Nistru” ⁸³). Acest lucru nu-i conferă însă o mai mare exactitate pentru perioada cuprinsă între 1538 și 1541, perioadă în care este cert faptul că turcii au încercat să cucerească o zonă cât mai întinsă cu putință în partea de răsărit a Prutului.

Ca și Mustafa Ali, Ibrhim Pecevi (1574-1650), a beneficiat de avantajele pe care scurgerea timpului le oferă istoricului. El indică foarte clar faptul că turcii au cucerit în 1538 numai sudul Basarabiei, deoarece în vremea sa acesta era teritoriul pe care-l ocupau, problemele legate de restul Basarabiei ne mai fiind de actualitate: “În ceea ce privește hotarul cetăților care este de obicei motiv de gâlceavă, s’a despărțit o porțiune de pământ din vilaetul întins al Moldovei și s’a stabilit o graniță precisă, începând din fața orașului Fălciu din partea Akkermanului de pe lângă sus amintita apă (Prut - n.a.) și până la apa Nistru” ⁸⁴).

În 1538 însă, după marea victorie obținută împotriva lui Rareș, fără nici un fel de rezistență, sultanul nu numai că a fost tentat să ocupe, dar a și ocupat un teritoriu cât mai întins la nord, în stânga Prutului ⁸⁵), așa cum arătam ceva mai sus, Soroca și Barul devenind posesiuni otomane. Din păcate pentru el, aceste poziții nu au putut fi păstrate multă vreme.

Victoria rapidă și totală a sultanului a avut însă și o consecință negativă previzibilă. Polonia scăpată de Petru Rareș, un vecin incomod, dar destul de puțin periculos în mod real, risca să se vadă în schimb vecină cu Imperiul otoman, ceea ce ar fi reprezentat o amenințare mult mai

gravă, atât teritorială cât și politică. În această situație, imediat după încheierea campaniei sultanale ⁸⁶⁾, regele Sigismund I, care făcuse tot posibilul pentru a-l înlătura pe Rareș, începe să se agite și să ceară ajutor în privința posibilei amenințări reprezentată de vecinătatea cu Imperiul otoman. La 7 octombrie 1538, în scrisori repetate dar similare în conținut, adresate din Cracovia sfetnicilor mai mari și sfetnicilor mai mici ai regatului, el își exprimă temerea ca nu cumva noul voievod al Moldovei, Ștefan Lăcustă, să întreprindă ceva dușmănos, cu ajutorul turcilor și tătarilor din Moldova, asupra Poloniei. De asemenea se temea că pacea încheiată de el cu Petru Rareș la Hotin ar putea fi suspectă pentru turci și că tătarii ar putea ataca orașele Brațlav și Vinnița ⁸⁷⁾.

La 6 martie 1539, Sigismund I scrie atât lui Albert, duce de Prusia, cât și lui Ioachim, margraful de Brandenburg ⁸⁸⁾, arătându-le că a căpătat în persoana sultanului un vecin periculos, care a ocupat o bună parte din Moldova, unde a pus domn o creatură de-a sa. În continuare el își mărturisește îngrijorarea față de noul domn, care ar putea să atace teritoriul polon, arătând că a aflat și despre planurile turcilor de a invada Ungaria, precum și despre faptul că turcii râvnesc să cucerească însăși Prusia și portul Gdansk. În consecință, el face apel la ajutorul principilor germani. La 29 aprilie același an ⁸⁹⁾, cereri similare de ajutor au fost adresate și papalității.

Această adevărată panică ce cuprinsese pe regele polon și pe principalii săi sfetnici, trebuie s'o spunem, nu era pe deplin întemeiată, deoarece turcii nu aveau nici o intenție de a-și strica bunele relații pe care le întrețineau cu Polonia. Pentru ei, dușmanul principal din Europa era reprezentat de Casa de Austria și, pentru a-i face față cu succes, alianța polonă le era absolut necesară. Nu este însă mai puțin adevărat că, așa cum reiese din scrisorile lui Sigismund I,

turcii deveniseră vecini cu Polonia, vecini incomozi din toate punctele de vedere, această vecinătate recunoscută de poloni și alarmantă pentru ei, fiind totodată o dovadă clară a faptului că sultanul cucerise întreaga Basarabie ⁹⁰⁾.

Putem afirma astfel că Moldova, ca stat cu rol de tampon între Polonia și Imperiul otoman, dispare pentru câțva timp după alungarea lui Petru Rareș din domnie. Revenirea, parțială, la situația anterioară anului 1538, se va face cu multe eforturi, depuse atât de boierimea moldoveană, cât și de statul polon, eforturi care vor împinge pe turci înapoi spre sud, ei trebuind să se mulțumească în cele din urmă doar cu stăpânirea Bugeacului și a Tighinei.

Până atunci însă, dacă regele Sigismund I avea toate motivele să se teamă de turci și de tătari și să încerce să-i împingă cât mai spre sud în Moldova, cât mai departe de hotarele polone, nu avea însă dreptate în privința intențiile noului voievod moldovean, Ștefan Lăcustă. Deși imaginea acestuia în lumea creștină era foarte proastă ⁹¹⁾ și indiscutabil că prezența sa la domnie a marcat un moment de discontinuitate în istoria țării, el fiind primul domnitor impus de sultan pe scaunul Moldovei și cel dintâi domnitor moldovean ucis de boieri în scaun, totuși, adevărul este că Ștefan Lăcustă a trecut, destul de repede, pe fâgașul politicii de alianțe tradiționale ale Moldovei, adică a trecut de partea taberei creștine, care în acea perioadă formase o Ligă Sfântă antiotomană așa cum am arătat ceva mai sus. Este posibil însă ca, învățând din experiențele lui Rareș, Ștefan Lăcustă să fi fost adeptul unei politici antiotomane mai prudente, bazată mai mult pe alianțe și diplomație, pentru că o eventuală repetare a evenimentelor din 1538 ar fi dus, inevitabil, la distrugerea completă a țării, la transformarea ei în pașalâc otoman. Datorită acestei politici antiotomane mai moderate, mai realiste, singura care avea ceva sorți de izbândă în

situația dată, este posibil ca el să fi intrat în conflict cu principalele grupări boierești care l-au părăsit pe Petru Rareș și i-au acordat, inițial, sprijinul, ca Găneștii și Arbureștii ⁹²⁾, dar oare acum îi reproșau din ce în ce mai amenințător că nu face nimic pentru a redobândi pământurile ocupate de turci în 1538 ⁹³⁾.

Foarte curând după preluarea domniei, Ștefan Lăcustă l-a trimis pe iscusitul diplomat Avram Banilovschi la Cracovia, pentru a cere sancționarea tratatului încheiat la Hotin, în august 1538, între Petru Rareș și Jan Tarnowski. La 20 februarie 1539, la Cracovia, s'a încheiat tratatul de alianță și de pace între Sigismund I și Ștefan Lăcustă ⁹⁴⁾, tratat sancționat de ultimul, la Hârlău, pe data de 18 aprilie 1539 ⁹⁵⁾. Polonii aveau mare nevoie de un astfel de tratat în acel moment, deoarece ca răspuns la un atac al turcilor, ei atacaseră Oceakovul, la începutul anului, ucigând mai mulți turci, printre care și pe comandantul garnizoanei, și luând o pradă însemnată. Aceasta l-a făcut pe sultan să-i scrie lui Sigismund I, în februarie sau martie 1539, pentru a-și exprima nemulțumirea, a cere prizonierii și prada înapoi și a propune o delimitare a hotarului turco-polon în această zonă ⁹⁶⁾. Prin urmare, polonii aveau nevoie de o Moldovă cel puțin neutră, dacă nu favorabilă lor, ceea ce l-a făcut pe Sigismund să ceară staroștilor de Camenița, Halici și Trembowla să oprească orice fel de incursiune de jaf pe teritoriul acestei țări și să pedepsească cu asprime pe cei care ar încălca aceste porunci ⁹⁷⁾. În același timp, Sigismund I a scris la 29 aprilie 1539 papei, arătându-i că Moldova a fost ocupată de sultan și că această nouă vecinătate cu Imperiul otoman reprezintă o mare primejdie pentru Polonia. În consecință el cerea ca papa să renunțe la micul impozit luat din Polonia sub numele de "dinarul Sfântului Petru", ajutând astfel țara, care nu mai putea face față cheltuielilor necesitate de apărarea hotarelor

amenințate de turci ⁹⁸). Comparând ocupația otomană a Moldovei cu cea romană: "...ille turcorum tyrranus Valachiam Romanorum quondam colonam, suam nunc fecit coloniam... ⁹⁹)", regele Poloniei exagera cu bună știință, dar nevoia sa de a primi ajutoare de la alte state creștine era foarte mare.

Apropierea lui Ștefan Lăcustă de lumea creștină s'a materializat și prin comtactele sale cu judele Brașovului ¹⁰⁰), precum și prin legăturile diplomatice pe care le-a stabilit cu Ferdinand de Austria. În ianuarie 1539, deci înainte de încheierea tratatului cu Polonia, el l-a trimis la acesta pe Stanciu pârcălabul ¹⁰¹), iar în august pe Petru Vartic ¹⁰²). Ca răspuns, la 9 septembrie, Ferdinand l-a trimis în Moldova pe dalmatul Tranquilo Andronico ¹⁰³).

În aceeași perioadă acțiunile turcilor nu făceau decât să îndreptățească temerile regelui polon, precum și apropierea tot mai mare dintre Ștefan Lăcustă și puterile creștine. Încercând să-și consolideze și definitiveze prezența în Basarabia, turcii au înaintat la nord de Soroca și, la începutul anului 1539, au trecut la ridicarea unei fortificații în zona graniței cu Polonia, trimițând aici 7000 de oameni ¹⁰⁴). Castelanul de Belz, Nicolae Sieniawski, găsea, în vara acestui an, motive serioase de îngrijorare și din pricina fortificațiilor pe care turcii le ridicau la Tighina, și pe care începuseră să le ridice și la Orhei, în nordul Moldovei ¹⁰⁵). Putem considera, prin urmare, că în vara anului 1539 turcii ocupaseră *de facto* întregul teritoriul dintre Prut și Nistru și încercau să-și consolideze prezența aici prin construirea unui adevărat lanț de fortificații. Evident că în aceste condiții presiunile Poloniei pentru ca ei să înceapă retragerea din Basarabia au cunoscut o intensificare semnificativă.

Astfel, la 30 septembrie 1539, nunțul apostolic din Viena, Fabio Mignanelli, anunța că sultanul a renunțat la

proiectata fortificație din nordul Moldovei ¹⁰⁶⁾, probabil la insistențele Poloniei. Era de fapt, începutul unei retrageri ce va continua și în anii următori, până la revenirea pe tron a lui Petru Rareș.

Pentru a accelera această retragere din Basarabia, polonii și-au intensificat activitatea diplomatică. La sfârșitul anului 1539 instrucțiunile date lui Toma Sobocki și Iacob Wilamowski, ¹⁰⁷⁾ care urmau să plece în solie la Constantinopol, prevedeau ca aceștia să ceară sultanului retrocedarea completă a teritoriului dintre Prut și Nistru către Moldova, invocând, în acest sens, motive mai ales de natură economică. Iată ce se spune în instrucțiunile date lui Wilamowski: "... Și acum, dorind să-i arate prietenie (lui Ștefan Lăcustă - n.a.), maiestatea sa regele, stăpânul meu, roagă pe măriia voastră să binevoiască să-l păstreze în acele câmpii și hotare ale țării Moldovei, precum le-au stăpânit voievozii de mai înainte ai țării moldovene, pentru ca el să poată mai ușor sluji și da acel tribut, care este dator să-l dea măriei voastre, fiindcă acum, anul trecut mulți oameni s'au împrăștiat și mare stricăciune s'a făcut în țara Moldovei de către oștile feluriților oameni, dar mai ales tătarăști" ¹⁰⁸⁾. Aceste eforturi diplomatice au avut însă un succes destul de limitat. Este clar că turcii, nedorind o confruntare deschisă și pe scară largă cu Polonia, se retrăgeau din nordul și din centrul Basarabiei, dar era o retragere lentă și însoțită de anumite tentative de revenire. Astfel, la 30 octombrie 1540, deci după aproape un an, Nicolae Sieniawski scria din Halici marelui duce al Prusiei că turcii mereu "...se strecoară către hotarele noastre..." ¹⁰⁹⁾. În continuare el arăta că Ștefan Lăcustă a fost somat de sfatul domnesc să elibereze teritoriile cedate turcilor în 1538, dar că acesta a cerut, din cauza foametei, a lipsei de bani și a situației confuze din Ungaria, un răgaz de doi ani.

Neavând la dispoziție acest răgaz pe care boierimea, nerăbdătoare să-și recupereze pământurile pierdute nu i l-a

acordat, Ștefan Lăcustă a fost obligat să accepte declanșarea războaielor antiotomane în noiembrie 1540. Era însă un moment puțin propice pentru obținerea unor succese hotărâtoare deoarece Liga Sfântă a puterilor creștine apusene se destrămase prin pacea pe care Veneția a încheiat-o cu turcii la 2 octombrie 1540 ¹¹⁰), Ferdinand de Austria nu avea capacitatea necesară pentru a accorda vreun ajutor ¹¹¹), iar Polonia, doritoare să-i vadă pe turci plecați din Moldova, nu avea însă nici o intenție să-i sprijine militar pe moldoveni. Cu toate acestea moldovenii au nimicit o garnizoană otomană ¹¹²), au atacat teritoriul cucerit de turci între Tighina și Cetatea Albă, au recuperat peste 60000 de oi și au ucis 150 de turci ¹¹³). Dar începutul luptei de recucerire a teritoriului pierdut din stânga Prutului a grăbit hotărârea sultanului de a-l numi pe Rareș domn al Moldovei, la începutul lunii decembrie 1540 ¹¹⁴), fapt care a contribuit, probabil, și la întărirea deciziei marilor grupări boierești ale Găneștilor și Arbureștilor de a înlătura din scaun pe Ștefan Lăcustă, acuzat și de intenția de a ceda turcilor alte părți din țară ¹¹⁵), ceea ce s'a și întâmplat în jurul datei de 20 decembrie, când acesta a fost asasinat ¹¹⁶), în locul lui fiind pus Alexandru Cornea. Asasinarea lui Ștefan Lăcustă a fost, după opinia noastră, rezultatul neînțelegerilor dintre el și marile grupări boierești amintite mai sus, neînțelegeri care s'au manifestat imediat după acceptarea lui ca domn de către sultan în 1538 și au fost o expresie a nemulțumirii clasei politice moldovene în fața marilor pierderi teritoriale suferite de țară în acel an. Evident însă că nu Ștefan Lăcustă era vinovat de aceste pierderi, ci Petru Rareș și chiar marii boieri nemulțumiți, dar aceasta nu a schimbat cu nimic desfășurarea evenimentelor.

După preluarea domniei, Alexandru Cornea a continuat acțiunile militare antiotomane, începute în timpul predecesorului său asasinat, încercând să redobândească teritoriile

pierdute în 1538, dar și cele două cetăți din sud, Chilia și Cetatea Albă, pierdute în 1484 ¹¹⁷). Marea majoritate a relatărilor polone și otomane ale vremii arată că acțiunile antiotomane ale moldovenilor s'au desfășurat mai ales în vremea domniei lui Alexandru Cornea, în ultima decadă a lunii decembrie 1540 și la începutul lunii ianuarie 1541. Ele înfățișează tabloul unor operații militare sângeroase, arătând că "... au fost uciși și toți turcii care se așezaseră în locurile acelea" ¹¹⁸). Au fost atacate ținuturile de sub Cetatea Albă, Chilia, Tighina și chiar Oceakovul, zeci de mii de oi și vite au fost luate din Bugeac împreună cu alte prăzi ¹¹⁹). Toate aceste detalii apar într-o scrisoare a sultanului Soliman Magnificul, adresată la 10 aprilie 1541, regelui polon Sigismund I ¹²⁰). Aici se spune că: "Având în vedere că dintre supușii Moldovei câțiva tâlhari și-au ridicat capul, omorându-l pe voievodul lor, fiind în înțelegere cu unii din regatul vostru, au năvălit cu toții asupra unui număr nu mic de sate în apropiere de Belgorod și Tighina, ucigând oameni, luând oi și alte vite și prădând multe alte mărfuri, au trecut hotarul nostru. Iar atunci când i-am dăruit lui Petru voievod domnia în țara Moldovei și de la Înalta Portă l-am trimis cu dânsul pe ceaușul nostru Hasan, acelora dintre moldoveni, care au fost atamani sau căpetenii precum și acelora care se îndeletniceau cu tâlhăritul, el le-a tăiat capetele și s'a înapoiat. Iar acum pe cei rămași prinzându-i, voievodul îi pedepsește". Cam aceasta a fost, în puține cuvinte, istoria răscoalei antiotomane începută sub Ștefan Lăcustă și continuată de Alexandru Cornea.

Deși ambii domnitori au plătit cu viața, primul fiind așa cum am arătat mai sus, asasinat de boieri, iar al doilea fiind decapitat din ordinul lui Rareș, între 9 și 16 februarie 1541 ¹²¹), răscoala pe care ei au declanșat-o și condus-o a avut rezultate importante în privința destinului Basarabiei. Acor-

dând o nouă domnie lui Petru Rareș, sultanul a fost obligat să părăsească definitiv părțile nordice și centrale ale Basarabiei, păstrând doar sudul, transformat în sangeacul de Bender. Teritoriul păstrat de turci în 1541 era cuprins între Marea Neagră, Nistru și o linie de graniță ce pornea de pe Nistru, puțin la nord de Tighina, și cobora spre sud, de-a lungul râului Ialpug, atingând Dunărea undeva între localitățile Ismail (Smil) și Oblucița. În scrisoarea pe care Soliman Magnificul o trimitea lui Sigismund I la începutul anului 1541, anunțându-l despre reînscăunarea lui Petru Rareș în Moldova, se spunea că acestuia i-a fost cedată întreaga țară, așa cum o stăpâniseră și strămoșii săi: "... Iar noi văzându-i umilința, i-am dat din a noastră deosebită și înaltă îndurare voievodului țării Moldovei cu toate, precum a fost în timpul tatălui său și al bunicului său, în care hotare l-au ținut acei înaintași ai săi" ¹²²). Era o exagerare evidentă, dar sultanul dorea să elimine orice fel de temere a polonilor ¹²³), mai ales că se pregătea pentru o expediție foarte importantă împotriva Ungariei, în direcția Budei, care va fi transformată în același an în pașalâc.

Este foarte posibil ca datorită răscoalei din Moldova, în momentul numirii lui Petru Rareș în domnie sultanul să-i fi promis că va ceda toată Basarabia în schimbul unei sume de bani și a supunerii totale. În realitate, așa cum aflăm dintr'un raport pe care solii lui Petru Rareș l-au înaintat, la 8 noiembrie 1542, marelui cneaz al Moscovei, Ivan al IV-lea cel Groznic, Soliman Magnificul "... i-a înapoiat două părți din țara Moldovei, iar a treia parte a luat-o sultanul pentru sine, precum și trei sute de mii de zloți roșii, pe lângă darea pe care i-o dă anual" ¹²⁴).

Nimic nu-l putea împiedeca pe sultan să-i promită lui Rareș că va înapoia toate pământurile pe care le cucerise în 1538, dar în realitate el nu putea face acest lucru, deoarece

Bugeacul, păzit de cetatea Tighinei, îi asigura controlul deplin al țărmului moldovean al Mării Negre, controlul asupra gurilor Dunării și permitea legătura terestră cu tătarii din Crimeea. Retrocedând însă Moldovei părțile nordice și centrale ale Basarabiei, el asigura Polonia de bunăvoința sa, făcea să dispară toate temerile acesteia legate de intențiile de expansiune ale turcilor către nord și îndepărta o eventuală opoziție polonă față de proiectata sa campanie de cucerire a Budei. Deși ciocnirile de interese dintre Polonia și Imperiul otoman în legătură cu fixarea graniței comune în zona din nordul Mării Negre se vor mai face simțite și în anii următori ¹²⁵), prin retragerea turcilor din cea mai mare parte a Basarabiei, relațiile dintre cele două părți vor reveni pe făgașul lor normal, de respectare reciprocă a intereselor politice, militare și economice majore. Pentru Petru Rareș însă situația era cu totul alta. Cele două treimi din teritoriul Basarabiei pe care le primise înapoi și pentru care plătitese deja o mare sumă de bani nu îl satisfăceau pe deplin. Sultanul îi promisese și pământurile din sud, împreună cu cetatea Tighinei, bineînțeles în schimbul altei sume de bani, dar el nu dorea să dea acești bani și nici turcii nu se grăbeau să-și țină făgăduielile. Din această cauză, Petru Rareș a făcut apel la bunăvoința regelui Sigismund I pentru a-i împrumuta banii necesari ¹²⁶), dar toate răspunsurile acestuia au fost negative ¹²⁷), și s'a alăturat cu hotărîre, dar numai cu mijloace financiare, la acțiunile antiotomane pe care la pregătea, pentru 1542, Ioachim de Brandenburg ¹²⁸). Situația poate părea, la o primă vedere, contradictorie. Pe de o parte, Rareș cerea bani de la poloni pentru răscumpărarea sudului Basarabiei, iar pe de altă parte împrumuta cu sume considerabile pe imperiali pentru ca aceștia să organizeze o expediție antiotomană. În realitate, poziția lui Rareș nu ascunde nici o contradicție. El își dăduse, probabil, seama că turcii nu aveau nici o intenție

de a părăsi sudul Basarabiei, chiar dacă ar fi primit banii pe care-i cereau și de aceea prefera să finanțeze o campanie antiotomană a imperialilor încercând să obțină pentru acest scop și ceva ajutoare de la poloni. Sigismund I, bănuitor, și-a dat probabil seama ¹²⁹⁾ de intențiile domnului Moldovei și a dat un răspuns negativ la toate cererile acestuia.

Încercările lui Rareș au rămas astfel fără nici un rezultat. Ele au provocat bănuielile sultanului care, în 1542, i-a cerut să-i cedeze Orheiul ¹³⁰⁾, Rareș fiind obligat ca în anul următor să refacă fortificațiile de la Soroca ¹³¹⁾. De fapt, acum pârcălăbia moldovenească strămutată după 1484 de la Chilia și Cetatea Albă la Ciubărciu, se stabilește la Soroca, cetate care, clădită inițial împotriva tătarilor, devenise și punctul de sprijin dinspre sud împotriva turcilor ¹³²⁾. Eșecul lui Iochim de Brandenburg în fața Budei și restabilirea relațiilor tradiționale bune dintre poloni și turci l-au convins pe Rareș că Bugeacul și Tighina erau pierdute definitiv. În ciuda încercărilor ulterioare de recucerire a acestor teritorii întreprinse de Ion Vodă cel Viteaz și Aron Vodă Tiranul în a doua jumătate și la sfârșitul secolului al XVI-lea, încercări despre care vom vorbi în capitolul următor, ele vor rămâne în posesia turcilor care, în 1812, le vor ceda Rusiei și abia în 1856, prin pacea de la Paris, județele Cahul, Bolgrad și Ismail vor fi retrocedate Moldovei, pentru a fi pierdute din nou în favoarea Rusiei ca urmare a păcii de la Berlin din 1878.

Din cele spuse mai sus rezultă că, după campania din 1538 din Moldova, sultanul nu a putut să cucerească întreaga Basarabie, așa cum ar fi dorit, ci a reușit doar să rupă din trupul țării partea de sud-est, Bugeacul, cu puternica cetate a Tighinei, pe care a transformat-o, împreună cu zona agricolă din jur, într'un complex militar aflat direct sub administrație otomană, sangeacul de Bender ¹³³⁾. În anul următor se organizează și kazakele Brăilei, cucerită în 1538 ¹³⁴⁾, căreia i

s'au anexat circa 50 de sate în 1542 ¹³⁵⁾, și Giurgiului, în 1546 ¹³⁶⁾.

În felul acesta, se lua în stăpânire efectivă faimosul "culoar al stepei" din zona nord-pontică și se crea călărimii tătare un cordon de legătură directă, pe uscat, între Crimeea și Buda ¹³⁷⁾. Totodată se crea baza necesară pentru deschiderea în perspectivă a unui "coridor" spre Polonia, având drept capăt Hotinul și Camenița, așa cum intuise corect Petru Rareș în 1541 ¹³⁸⁾.

Dacă Bugeacul și Tighina au format încă de la început, din 1538, un sangeac aparte, de Bender ¹³⁹⁾, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea s'a creat și sangeacul de Cetatea Albă (Akkerman), de care depindea și ținutul Chilieii, formând un complex militar comun ¹⁴⁰⁾. Petru Rareș a reușit să răscumpere inițial, din zona Tighina-Bugeac, 35 de sate, din care vor fi păstrate doar 26, sate pentru care s'au plătit compensații financiare între anii 1541 și 1552, dar nu a putut să redobândească și puternica cetate a Tighinei cu regiunea din imediata sa vecinătate ¹⁴¹⁾.

În concluzie, se poate constata că problema Basarabiei își are rădăcinile în trecutul medieval al istoriei românilor, în secolele al XV-lea și al XVI-lea. Ea a fost de la început o problemă dureroasă pentru toți românii, dar, în același timp, a fost și o problemă internațională, depinzând în mare măsură de raportul de forțe dintre marile puteri din zona noastră geografică.

Din păcate, deschisă în vremea lui Ștefan cel Mare ¹⁴²⁾ și a lui Petru Rareș, problema Basarabiei s'a accentuat în secolele următoare, mai ales la începutul secolului al XIX-lea și nu și-a găsit un răspuns definitiv nici până astăzi, continuând să rămână o problemă deschisă la care viitorul va putea oferi mai multe răspunsuri.

NOTE

1. **Ferenc Szákaly**, *Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365-1526)*, în "Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae", tomus XXXIII, fasciculus 1, 1979, pp. 104-111; **Paula Sutter Fichtner**, *An absence explained: archduke Ferdinand of Austria and the Battle of Mohács*, în "Austrian History Yearbook", II, 1966, pp. 11-18.
2. **F.B. Grecov**, **A.I. Iacubovschi**, *Hoarda de Aur si decăderea ei*, București, 1953, p. 399; **Alan Fisher**, *The Crimean Tatars*, Stanford, 1978, p. 15; **Al. Gonța**, *Românii și Hoarda de Aur. 1241-1502*, München 1983, p. 188.
3. **Halil Inalcik**, *Kirim Hanligi'nin Osmanli nimavesi altina girmes meselesi* (Problema intrării Hanatului Crimeii sub protectoratul otoman), în III. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1948. pp. 478-479, *apud Tahsin Gemil*, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 148; **A. Fisher**, *op.cit.*, p. 10; **Donald Edgar Pitcher**, *An historical geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden, 1972, pp.95-97.
4. Pentru incursiunile tătarilor în Moldova la începutul secolului al XVI-lea a se vedea **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 2, pp. 612, 618 și 623; **Marino Sanuto**, *I Diarii*, XI, Venezia, 1884, col. 621 și 674; **A.D. Xenopol**, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Iași, 1889, p. 509; **P. Georgian**, *Tătarii în țările românești*, III, *Invaziunile tătare în veacul al XV-lea și prima jumătate a veacului al XVI-lea*, în "Convorbiri literare", an 58, iulie-august 1926, p. 599; **C.C. Giurescu**, *Istoria românilor*, II, 1, ed. a III-a, București, 1940, p. 135.
5. **Nicolae Iorga**, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 179.
6. **Manole Neagoe**, *Contribuții la problema aservirii Moldovei față de Imperiul otoman (Înțelegerea dintre Bogdan cel Orb și Selim din anul 1512)*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 17, nr. 2, 1964, pp. 314-315.
7. **N. Iorga**, *Istoria românilor*, IV, București, 1937, p. 284.
8. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 2, p. 612; **M. Sanuto**, *op.cit.*, XI, col. 621.
9. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 3, p.27.
10. *Ibidem*, p. 29.
11. **M. Sanuto**, *op.cit.*, XIII, col. 115 și 117.
12. **M. Neagoe**, *art.cit.*, p. 318.
13. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 3, pp. 45-46.
14. *Ibidem*, p. 52.
15. *Ibidem*, p. 50.

16. **V. Veliman**, *Noi percizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în "Revista arhivelor", nr. 2, 1984, p. 212.; **I. Chirtoagă**, *Apariția tătarilor (nogailor) pe teritoriul Moldovei și semnificația noțiunii Bugeac*, în vol. *Originea tătarilor. Locul lor în România și în lumea turcă*, coordonator Tahsin Gemil, București, 1997, pp. 162-163; **idem**, *Din istoria Moldovei de sud-est. Până în anii '30 ai sec. al XIX-lea*, Chișinău, 1999, p. 95; **idem**, *Sud-estul țării Moldovei și stânga Nistrului în anii 1484-1699 (Expansiunea și stăpânirea turco-tătară)*, Autoreferatul tezei de doctorat habilitat în științele istorice, Chișinău, 1999, p. 23.

17. **T. Gemil**, *În fața impactului otoman*, în vol. *Petru Rareș*, București, 1978, p. 139.

18. **Hurmuzaki**, *Documente*, I, Supliment II, pp. 23-24;

N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a II-a, Vălenii de Munte, 1925, p. 195; **Ștefan S. Gorovei**, *Petru Rareș*, București, 1982, pp. 84-85. Foarte rapid prin solia lui Jan Ocieski, Sigismund I a aflat că Poarta nu a aprobat nici o acțiune militară a lui Rareș împotriva Poloniei (**Ilie Corfus**, *Activitatea diplomatică din jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, în "Romanoslavica", X, București, 1964, p. 321).

19. Este vorba de marile înfrângeri de la Gwozdziec (19 august) și Obertyn (22 august 1531). (Al. Czölovski; *Bitwa pod Obertinem 22 sierpnia 1531*). (Lupta de la Obertyn din 22 august 1531), ed. a II -a, Lvov, 1931, pp. 22-24; **I. Ursu**, *Bătăliile de la Gwozdziec și Obertyn (1531)*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. II, t. XXXV, 1912-1913, pp. 429-441; *Historia Polski*, I, 2, Warszawa, 1957, pp. 209-210; **I. Corfus**, *art.cit.*, p. 321; **Șt. S. Gorovei**, *op.cit.*, pp. 91-98).

20. **Șt.S. Gorovei**, *op.cit.*, p. 87.

21 **Aurel Decei**, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanunî după unele documente turcești inedite (1533-1534)*, în "Studii și materiale de istorie medie", VII, București, 1974, p. 108; **Ștefana Simionescu**, *Țările Române și începutul politicii răsăritene antiotomane a Imperiului habsburgic (1526-1594)*, în "Revista de istorie", tom. 28, nr. 8, 1975, p. 1205; **Șt.S Gorovei**, *op.cit.*, pp. 113-115.

22. **A.de Gevay**, *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI- XVIII. Jahrhunderte*, vol.II, Wien, 1838, p. 11; **Ștefana Simionescu**, *art.cit.*, p. 1205; **T. Gemil**, *art.cit.*, pp. 147-149; **Șt.S. Grovei**, *op.cit.*, p. 115.

23. **Ștefana Simionescu**, *Relațiile internaționale ale Moldovei în timpul domniei lui Petru Rareș*, în "Revista de istorie", tom 30, nr. 1, 1977, p. 100.

24. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, I, pp. 91-94; **Johann Christian von Aretin**, *Beiträge zur Geschichte und Literatur, vol.VII, Acta legationis Georgii Reicherstorffer 1527-1535*, München, 1806, pp. 210-216; **Radu Constantinescu**, *Moldova și Transilvania în timpul lui Petru Rareș. Relațiile politice și*

militare, București, 1978, p. 77; **Ștefana Simionescu**, *Tările române și începutul politicii răsăritene antiotomane a Imperiului habsburgic*, p. 1206; **idem**, *Les relations de la Moldavie avec les Habsbourg pendant le regne de Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546)*, în "Revue Roumaine d'histoire", XVI, Nr. 3. 1977, p. 462; **Șt.S. Gorovei**, *op.cit.*, pp. 116-117.

25. **Eugen Stănescu**, *Le coup d'état nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l'Empire ottoman*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire. présentées au X-e Congrès des Sciences Historiques*, Rome, 1955, Bucarest, 1955, pp. 241-264; **Ștefan S. Gorovei**, *Găneștii și Arbureștii. Fragmente istorice (1538-1541)*, în "Cercetări istorice", serie nouă, II, Iași, 1971, pp. 143-146; **D. Ciurea**, *Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol", XVII, Iași, 1980, p. 199.

26. **Veniamin Ciobanu**, *Tările române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București 1985, p. 167. Este adevărat însă că, în aprilie 1536, circula zvonul că sultanul va ataca Moldova în vară cu toate forțele sale (**A. Veress**, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, 1468-1540, Budapest, 1914, p. 264; **D. Ciurea**, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol", X, Iași 1973, p. 131).

Evident că acest zvon l-a făcut pe Rareș să devină bănuitor și să nu mai dea credit promisiunilor sultanului.

27. *Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae*, ed. Emilij Laszowski, vol. I, în *Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium*, vol. XXXV, Zagreb. 1914, pp. 145-147, 147-148 și 157-158.

28. **J. de Hammer**, *Histoire de l'Empire ottoman*, tome V, Paris, 1836, pp. 126-136. În acest an 1529, pe când turcii se pregăteau în vederea marii expediții spre Europa Centrală, Ioan Pastor îi scria la 1 aprilie, din Ragusa, lui Ferdinand de Austria, sfătuindu-l, dacă va fi posibil, să-și facă aliați din voievozii Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei și din secui, care ar putea să atace pe turci la Nicopole, permițându-i astfel, ca el însuși să atace Belgradul ("... Et bonum esset, si maiestas vestra concordaret cum Wayvoda Transalpino, et Moldavia et Transsylvania et Siculis, quod ipsi levarentur contra Turcos et procederent versus Nicopolim, quod est penes Danubium, ut imperator Turcorum non esset ausus venire ex Grecia. Et interim maiestas vestra posset facere expugnare Belgradum et confinia - *Monumenta Habsburgica*..., I, p. 147).

29. **J. de Hammer**, *op.cit.*, V, pp. 158-165; **Florentin Căzan**, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, București, 1990, pp. 210-212, nota 3d; **F. de Iglesia**, *Un establecimiento español en Morea en 1532*, Madrid 1905; **Reginald Trevor Davis**, *The golden Century of Spain 1501-1621*, London, New York, 1964, p. 94.

31. **C. Brandi**, *Charles Quint. 1500-1558*, traduit de l'allemand par Guy de

Bude, Paris, 1939, pp. 361-363; **R.T. Davis**, *op.cit.*, pp. 94-97; **Otto de Habsburg**, *Charles Quint*, Paris, 1967, pp. 227-230.

32. **Camillo Manfroni**, *Storia della marina italiana dalla caduta di Costantinopoli alla battaglia di Lepanto*, Roma, 1897, pp. 317-318.

33. **L. Pastor**, *Histoire de papes depuis la fin du Moyen Âge*, vol.XI, Paris, 1925, p. 224.

34. **C. Manfroni**, *op.cit.*, p. 318.

35. *Ibidem*.

36. *Ibidem*, p.319.

37. *Ibidem*.

38. *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia. Regesti*, tomo VI, Venezia, 1903, pp. 231-232, nr.24; **Gasparo Bugati**, *Historia universale di...nella quale con ogni candidezza di verità si racconta brevemente e con bell'ordine tutto quel chi'e successo dal principio del mondo fino all'anno MDLXIX*, Venezia, 1569, p. 851; **Andrea Morosini(Mauroceni)**, *Historia Veneta ab anno MDXXI usque ad annum MDCXC. In quinque partes tributa*, Venetia, 1623, pp. 194-195; **L. Pastor**, *op.cit.*, XI, p. 231; **I. Ursu**, *La politique orientale de François I-er (1515-1547)*, Paris, 1908, p. 106; **Ştefan S.Gorovei**, *Petru Rareş*, pp. 142-143.

39. **A. Karoly**, *Adalek a Nagyvaradi bekes az 1536-1538 évec történetéhez* (Contributia la istoria păcii de la Oradea din 1536-1538), Budapest, 1879, p. 225; *Österreichischer Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526-1690)*. Bearbeitet von **Roderich Goos**, Wien, 1911, pp. 66-85; **L. Pastor**, *op.cit.*, XI, p. 228; **I. Ursu**, *op.cit.*, p. 110; **Manole Neagoe**, *Petru Rareş şi campania din 1538*, în "Revista arhivelor", an LIII, vol. XXXVIII, nr. 4, 1976, p. 392; **R. Constantinescu**, *op.cit.*, p.87.

40. **Şt.S. Gorovei**, *Petru Rareş*, p. 143.

41. **G. Bugati**, *op.cit.*, pp. 869-875; **C. Manfroni**, *op.cit.*, pp. 335-345; **Nicolae Koslinski**, *Războaie pe mare în secolul al XVI-lea Preveza şi Lepanto*, Bucureşti 1991, p. 63-74.

42. Pentru alianţele dintre Petru Rareş, Habsburgi şi Veneţia a se vedea, printre altele, **Alexandru Ciorănescu**, *Petru Rareş şi politica orientală a lui Carol Ţiutul*, în "Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice", s. III, t. XVII, Bucureşti 1935-1936, pp. 241-256; **Eugen Denize**, *Moldova lui Petru Rareş între imperiali si otomani*, în "Anuarul Institutului de istorie si arheologie A.D.Xenopol", XXVI,1 Iaşi, 1989, pp. 235-247; **idem**, *Moldova, Liga Sfântă şi lupta antiotomană în anii 1538-1541*, în *ibidem*, XXXI, 1994, pp. 195-218.

43. După mărturia lui **Paulo Giovio**, în *Arhiva istorică a României*, 1865, p. 36.

44. **T. Gemil**, *Les relatios de la Moldavie avec la Porte ottomane pendant la premier regne de Petru Rareș (1527-1538)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XVII, 1978, no. 2, p. 306.
45. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 1, p. 147.
46. **Veniamin Ciobanu**, *Les relations politiques de la Moldavie avec la Pologne pendant la premier regne de Petru Rareș (1527-1538)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tom XVII, 1978, no 2, p. 287.
47. Se pare că sultanul aflase - prin intermediul unui spion polon - suficiente informații despre tratatul de la Oradea dintre Ferdinand de Austria și Ioan Zăpolya, tratat care extindea raza de acțiune a Ligii Sfinte în spațiul românesc (**Ismail Hakkî Uzunçarşılı**, *Osmanlı tarihi* (Istoria otomană) vol. II, ed. a II-ia, Ankara, 1964, p.337, *apud T. Gemil*, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză și căderea lui Petru Rareș*, în vol. *Petru Rareș*, București, 1978, p. 153.)
48. **Aurel Decei**, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București 1978, pp. 184-186; **T. Gemil**, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză...*, p. 154; **J. de Hammer**, *Histoire de l'Empire ottomane*, tome V, Paris, 1836, p. 286. Pentru confruntările din Mare Rosie și Oceanul Indian dintre otomani și portughezi, considerați ca aliați siguri ai blocului habsburgic și ai Spaniei, a se vedea printre altele, **F.C. Danvers**, *The Portuguese in India being a History of the Rise and Decline of their Eastern Empire*, London, 1894, vol. I, pp. 425-440; **Dames Songworth**, *The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century*, în "Journal of Royal Asiatic Society", january, 1921, p. 129; **A. Reid**, *Sixteenth Century Turkish Influence in Western Indonesia*, în "Journal of Suotheast Asia History", vol. X, 1969, pp. 395-414; **Fernand Braudel**, *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, traducere de Mircea Gheorghe, vol. III, București, 1986, p. 114.
49. **T. Gemil**, *Agresiunea otomano-tătaro-polonă...*, p. 153; *idem*, *Les relations de la Moldavie avec la Porte ottomane pendant le premier regne de Petru Rareș...*, pp. 291-312,
50. **Iancu Bidian**, *Moldova și tratativele polono-otomane într-un document din anul 1538*, în "Studii și materiale de istorie medie", VII, București, 1974, pp. 309-319.
51. **Axinte Uricariul**, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. I, Ediție critică și studiul introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1993, p. 156.
52. **Wladyslaw Pocieha**, *Królowa Bana (1494-1557). Czasy i ludzie Odrodzenia* (Regina Bona) (1494-1557). Timpurile și oamenii Renașterii) vol. II, Poznan, 1949, pp. 215-217; **Zstislaw Spieralski**, *Jan Tarnowski, 1488-1561*, Warszawa, 1977, pp. 267, 289-290; **C. Rezachevici**, *Tratatul dintre Petru Rareș și Sigismund I (29-31 August 1538) din vremea campaniei lui Soliman Magnificul în Moldova*, în "Cercetări istorice", serie nouă, IX-X, 1978-1979 pp. 312, 314, 315, n. 99; **V. Ciobanu**, *Țările române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 170.

53. **Th. Holban**, *Documente românești din arhive polone și franceze*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol", Iași, XIII, 1976, p. 285; **Nicolae Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, pp. 319; **idem**, *Studii și documente*, vol. XXIII, București, pp. 40-41; **R. Constantinescu**, *op.cit.*, p.89; **Șt.S. Gorovei**, **Petru Rareș**, p. 148.

54. **Remal Hodja**, *Tarih-i Sahib Girai Han* (Istoria hanului Sahib Ghiray), ed. Özlap Gökbilgin, Ankara, 1973, pp. 25-26; *apud* **T. Gemil**, *Les relations de la Moldavie avec la Porte ottomane pendant la premier regne de Petru Rareș...*, p. 308; *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, pp. 382-385; **Hurmuzaki**, *Documente*, II,1, p.188; **Ștefana Simionescu**, *Noi date despre situația internă și externă a Moldovei în anul 1538 într'un izvor inedit*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 25, nr. 2, 1972, p. 232; **Șt.S. Gorovei**, **Petru Rareș**, pp. 145-146.

55. **Grigore Ureche**, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, ed. a II-a, București, 1958, p. 153.

56. **Hurmuzaki**, *Documente*, II,4,p.141; **Al. Papiu-Ilarian**, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tom. III, București, 1864, p. 157.

57. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 2, p.141.

58. Ferdinand de Austria era conștient de importanța Moldovei în cadrul coaliției creștine antiotomane și încerca să facă ceva, atâta cât îi stătea în putere, pentru a o ajuta. Despre importanța sprijinirii Moldovei, episcopul de Vác, Ștefan Broderici, îi scria, la 31 august 1538, că dacă Rareș va fi ajutat el ar putea recupera cetățile Chilia și Cetatea Albă"... per istam tantam occasionem possent recuperari illae nobilissime arces tempore inclyti regis Mathiae amisse, Kyllye et Nezhther" (**A. Veress**, *op.cit.*, pp. 285-286).

59. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 4, p. 156-157 și II, 4, p.182; **R. Constantinescu**, *op.cit.*, p. 89; **C. Rezachevici**, *art.cit.*, pp. 320-325; **Șt.S. Gorovei**, **Petru Rareș**, p. 149.; **M. Neagoe**, *art.cit.*, p. 395; **Ștefana Simionescu**, *Noi date despre...*, pp. 225-226; **Mihail Guboglu**, *Campania lui Soliman Magnificul în Moldova (1538) într'o cronică turco-tătărăscă*, în "Românii în istoria universală", III, 3, Iași, 1988, p. 1-20.

60. *Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, publicate de Ioan Bogdan, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București, 1959, p. 184; **M. Neagoe**, *art.cit.*, p. 395; **T. Gemil**, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză...*, p. 156; **Șt.S. Gorovei**, **Petru Rareș**, p. 150.

61. **R. Constantinescu**, *op.cit.*, p. 91; **Șt.S. Gorovei**, **Petru Rareș**, p. 153.

62. **R. Constantinescu**, *op.cit.*, p. 91; **Șt.S. Gorovei**, **Petru Rareș**, p. 153. Iată cum descrie cronicarul turc Muhieddin al Djemali campania lui Soliman Magnificul din 1538 împotriva Moldovei: "Trecând apa Dunării pe la Isaccea, a mers împotriva Moldovei (Soliman - n.a.). Beiful Moldovei (Rareș - n.a.) fugind nu s'a arătat. Țara și tot ce era întrânsa s'au supus padișahului". (**Muhieddin al Djemali**, *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei osmane), în

Cronici turcești privind țările române, Extrase, vol. I, Sec. XV-mijocul sec.XVII. Volumul întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966, pp. 188-189).

63. *Cronica moldo-polonă*, p. 184; a se vedea și **Nicolae Iorga**, *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1995, p. 175, care consideră că armata polonă de la Hotin a oprit înaintarea turcilor spre nordul Moldovei.

64. **I. Bidian**, *art.cit.*, pp. 310-314; **Gilles Veinstein**, *L'occupation ottomane d'Oçakov et le problème de la frontière lituano-tatare. 1538-1544*, în vol. *Passé turco-tatar. Présent soviétique. Etudes offerts a Alexandre Bennigsen*, Louvain-Paris, 1986, pp. 128-129.

65. **Mustafa Ali Mehmed**, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pp. 30-31. Soliman Magnificul îi cerea regelui Poloniei, Sigismund I, să ia măsuri pentru restituirea sumei de 50000 de guruși luați pentru răscumpărarea din robie a lui Mustafa din Cetatea Albă. De asemenea cerea ca ucigașii tatălui lui Mustafa să fie pedepsiți. Toate acestea se întâmplaseră în timpul unui atac împotriva Oçakovului, condus de Nicolae Sieniawski, cu 2700 de oșteni.

66. "Soliman le acorda cererea (boierilor - n.a.), le confirma pe pricepele pe care l-au ales ei și le da îndărăt liberi pe toți captivii. Dar pe ziua următoare, da ordine tuturor boierilor a se aduna înaintea sa, și aici le făcea aspra înfruntare că au cutezat a uita beneficiurile primite de la împărații musulmani și a ridica armată contra unui imperiu atât de puternic și nu numai a da foc la cetatea Kilia, dar încă a ucide o mulțime de musulmani... În reîntoarcerea sa (Soliman - n.a.) a ordonat ca Chilia, distrusă de moldoveni, să se edifice din nou..." (**Dimitrie Cantemir**, *Istoria Imperiului Otoman. Creșterea și scăderea lui*, traducere română de Iosif Hodosiu, București, 1876, pp. 295-297). "Dar după câțiva ani el (Petru Rareș -n.a.) a fost scos din domnie de Soliman I, împăratul turcilor, fiind acuzat că dăduse foc Chilie..." (**Idem**, *Descrierea Moldovei*, traducerea după originalul latin de Gh. Guțu. Introducerea de Maria Holban. Comentariul istoric de N. Stoicescu. Studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu. Indice de Ioana Constantinescu. Cu o notă asupra editiei de D.M. Pippidi, București, 1973, p. 137.).

67. **Remal Hodja**, *op.cit.*, p. 25, *apud* **T. Gemil**, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză...*, p. 154; **Mustafa Gelalzade**, *Tabakat al memalik ve daradjat al -masalik* (Păturile sociale și slujbele în Imperiul otoman), în *Cronici turcești*, vol. I, pp. 269-270; **M. Guboglu**, *Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538-945)*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 9, nr. 2-3, 1956, pp. 107-123.

68. "În Țara Moldovei cea ca o grădină înverzită, ca un paradis și ca o grădină cu trandafiri..." (**Nasuh Matrakci**, *Fetih name-Kara Bogdan* (Cronica cuceririi Moldovei), în "Cronici turcești", I, p. 231).

69. **Gr. Ureche**, *op.cit.*, p. 159; **M. Neagoe**, *art.cit.*, p. 396; **Ioan Aurel Pop**, *Cu privire la domnia lui Ștefan Lăcustă*, în "Anuarul Institutului de istorie și

arheologie Cluj-Napoca”, tom XXVII (1985-1986), 1987, p. 80. După ce l-au părăsit pe Rareș, marii boieri s’au opus din răspuțeri la amputările teritoriale ce i-au fost impuse Moldovei. O parte din dregătorii Moldovei care s’au dus să stabilească granițele țării, nefiind de acord cu pretențiile otomane”... și-au lăsat acolo capetele” (Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 73). Până la începutul celei de-a doua domnii a lui Rareș, agitațiile provocate de boieri datorită pierderilor teritoriale vor fi aproape permanente.

70. Soliman Magnificul i-a scris lui Sigismund I, atât în iunie, cât și în iulie 1538, arătându-i că nu este necesară o acțiune comună împotriva Moldovei, că armata turcă este suficientă și că toate interesele Poloniei din această țară vor fi protejate (Hurmuzaki, *Documente*, I, Supliment II, pp. 104-106, 108-110). Dar, așa după cum am văzut, polonii nu s’au lăsat convinși și au trimis o importantă armată în zona Hotin sub comanda lui Jan Tarnowski, care avea printre alte misiuni, probabil și pe aceea de a supraveghe mișcările turcilor și care a provocat întârzierea oastei turcești.

71. Istoricul I. Chirtoagă susține că în 1538 sultanul Soliman Magnificul nu a ocupat întreaga câmpie din sudul Basarabiei, dintre Prut și Nistru, ci doar porțiuni importante din punct de vedere strategic și economic, de la Dunăre în zona Chilie, și de la Nistru, în zona Cetății Albe și a Tghinei, de-a lungul acestui fluviu (I. Chirtoagă, *Apariția tătarilor (nogailor) pe teritoriul Moldovei...*, p. 163; *idem*, *Sud-estul Țării Moldovei și stânga Nistrului în anii 1484-1699...*, p. 20; *idem*, *Din istoria Moldovei de sud-est. Până în anii '30...*, p. 94-95). Nu suntem de acord cu această opinie, deoarece sultanul avea neapărată nevoie de câmpia din sudul Basarabiei, atât pentru a asigura legătura dintre Tighina, Cetatea Albă și Chilia, cât și pentru a controla spațiul absolut necesar legăturii cu stepele nord-pontice, cu tătarii din Crimeea. Pentru aceasta sultanul avea nevoie să domine în întregime sudul teritoriului Moldovei dintre Prut și Nistru.

72. Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, p. 105.

73. Basarabia apare ocupată în întregime în lucrarea lui Francis Robinson, *Atlas de l'Islam depuis 1500*, Paris, 1987, pp. 72-73.

74. Ion I. Nistor, *op.cit.*, p. 106

75. În scrisoarea lui Mathias Loboczki adresată lui Ferdinand de Austria, la 1 ianuarie 1539 din Spitke Podhradie, se arată:

“De via transitus eorum in Hungariam hoc Maiestas V-ra sciati Caesar Turcarum posuit duos sandzacos in Moldavia, in inferiori parte Moldaviae in castro Soroka, quod castrum est octo tantum miliaria fortassis aconfinibus regni Poloniae et a castro Bari, quod Regina Poloniae moderna, inconfinibus illis aedificavit; fecit Caesar Turcarum aedificare ex lignis aliduo castra fortissima nova, prope confinia regni Poloniae in Moldavia, in ea via, qua Tartari ore debent in regnum Hungariae. Et hoc Caesar illa facit propter regem Poloniae in terrorem regis Poloniae”. (A. Veress, *Documente privitoare la istoria*

Ardealului, Moldovei și Țării Românești, vol. I, *Acte și scrisori (1527-1572)*, București, 1929, p. 98).

76. În legătură cu anul în care a fost ocupată Brăila de către turci s'au emis diferite opinii. **Constantin C. Giurescu** consideră că ea a fost *cunoscută* în 1540, (*Istoricul orașului Brăila. Din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București, 1968, p. 39). Radu I. Perianu crede că ea a intrat în stăpânirea turcilor în 1540 sau 1542 (**Radu I. Perianu, Raiaua Brăilei. Noi contribuțiuni**, în "Revista Istorică Română", XV, 1945, p. 290). Ion Radu Mircea arată că ea a fost cucerită în anul 1538 (**Ion Radu Mircea, Țara Românească și închinarea raialei Brăila**, în "Balcania", IV, 1941, p. 464).

În sprijinul aceluiași punct de vedere se pronunță și Sergiu Iosipescu, în studiul *Drumuri comerciale în Europa centrală și sud-estică și însemnătatea lor politică (secolele XIV-XVI)*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol", XIX, 1982, pp. 281-282, care se bazează pe un rar document cartografic și anume, ridicarea topografică rusă de după războiul din 1828-1829, pe temeiul unor informații locale (Arhivele Naționale Istorice Centrale, diplomatice, doc. 148/1831).

77. *Cronica mold-polonă*, p. 165.

78. **Anton Verancsics, De apparatu Joannis regis contra Solimanun caesarem in Transsylvaniam invadentem (1536-1538)**, în **Al. Papiu-Ilarian, op.cit.**, III, p. 171.

79. **Muhieddin al Djemali, op.cit.**, pp. 188-189.

80. **Nasuh Matracki, op.cit.**, p. 230.

81. **Rustem Pașa, Tarih-i al-i Osman** (Istoria dinastiei osmane), în *Cronici turcești*, I, p. 354.

82. **Mustafa Gelalzade, op.cit.**, p. 270.

83. **Mustafa Ali, Künh-ül-abhar** (Esența informațiilor), în "Cronici turcești", I, p. 354.

84. **Ibeahim Pecevi, Tarih** (Cronică), în *ibidem*, p. 480.

85. Despre consecințele teritoriale ale mării expediții sultanale din 1538 asupra Moldovei, Nicolae Iorga se exprimă în termeni foarte tranșanți. După părerea sa, de la "...1538 numai foarte puțin din pământul de peste Prut a rămas a Moldovei" și tot din acest an "...începe repede a scădere a hotarelor Moldovei" (**N. Iorga, Istoria românilor în chipuri și icoane**, București, 1992, pp. 195-196).

86. Soliman Magnificul s'a retras din Moldova pe data de 4 octombrie 1538 (**Idem, Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe**, pp. 185-186).

87. **I. Corfus, op.cit.**, pp. 9-11.

88. *Ibidem*, pp. 11-14.

89. *Ibidem*, p. 18.

90. Un document polon din 1540 conține o știre destul de ciudată. S'ar părea că expansiunea otomană în zona din nordul celei ocupate în 1484 a avut, printre altele, ca pretext, vechea stăpânire tătară care s'a exercitat acolo. În acest document se spune că "...pașalele se bagă departe în câmpii, spunând că aceste câmpii au fost toate tătarăști, iar altele moldovenești, pretextând că acolo sunt morminte tătarăști zidite din piatră cu inscripții" (*Ibidem*, p. 32). Indiferent de care parte a Nistrului se aflau câmpiile în cauză, rămâne faptul în sine: urmele vechii stăpâniri tătarăști erau căutate cu grijă și invocate în sprijinul noilor stăpâni, sultanul considerându-se succesorul hanilor Hoardei de Aur (Șt.S. Gorovei, *Câteva însemnări pentru istoria relațiilor româno-otomane în veacurile XV-XVI*, în "Românii în istoria universală", I, Iași, 1986, p.39).

91. Nunțul apostolic din Viena, Fabio Mignanelli, scrie la 28 februarie 1539 cardinalului Alessandro Farnese că: "Sandrinus (Ștefan Lăcustă - n.a.) nihil est; Turca habet et tenet Moldavia" (A. Veress, *Acta et epistolae...*, p. 297).

92. Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii...*, pp. 143-159; *idem Domnia lui Ștefan Lăcustă*, în vol. *Petru Rareș*, București, 1978, pp. 161-174.

93. "Am băgat de seamă că a început puțin câte puțin a da împăratului pământul țării; voia să-i dea toată coasta de la Dunăre până la munți, precum și Nistrul tot; și, văzând aceasta, țara s'a deprins să-l cunoască și a văzut că domnul e mai cu priință turcilor decât nouă creștinilor. (Hurmuzaki, *Documente*, I, pp. 141-142).

94. *Ibidem*, I, Supliment, II, pp. 118-120 și 122-125.

95. I. Corfus, *op.cit.*, pp. 14-18. Prin acest tratat, Ștefan Lăcustă își asumă obligația de a păstra pacea permanentă cu Polonia, de a nu adăposti dușmani de-ai regelui în țara sa, de a nu ridica pretenții asupra Pocuției, de a asigura negustorilor poloni libertatea de mișcare în Moldova, de a pedepsi pe răufăcătorii de la hotare, de a înapoia țărani dependenti fugiți, urmând ca și Sigismund I să-i predea pe robii țigani și tătari, precum și țărani fugiți în Polonia. Prin acest tratat, moldovenii nu puteau să aibă locuințe, depozite de mărfuri și prisăci pe pământul polon de pe ambele maluri ale Nistrului, fără o autorizație prealabilă. Nici Ștefan Lăcustă nu putea folosi morile regelui din această regiune fără permisiunea lui Sigismund I.

96. Hurmuzaki, *Documente*, I, Supliment II, pp. 125-131.

97. I. Corfus, *op.cit.*, pp. 18-19.

98. *Ibidem*, p. 18.

99. *Ibidem*.

100. Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, pp. 185, 201-210, 265-270; Paul Binder,

Ștefan Mailat (circa 1502-1551) boier român și nobil transilvănean. Date despre românitatea lui, în "Studii. Revistă de istorie", tom. 25, nr. 2, 1972, pp. 301-309; R. Constantinescu, *op.cit.*, pp. 101-102; Șt.S. Gorovei, *Domnia lui Ștefan Lăcustă*, p. 170; I.A. Pop, *art.cit.*, p. 83.

101. Hurmuzaki, *Documente*, II, 4, p. 201.

102. A. Veress, *Acta et epistolae...*, p. 229.

103. *Ibidem*, pp. 299-300; Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 208.

104. La 25 februarie 1539, cardinalul Geronimo Aleandro și nunțiul Fabio Mignanalli îi scriau cardinalului Alessandro Farnese următoarele despre situația din Moldova: "Sua Moesta ci ha replicato, che il Sandrino Moldavo, posto in signoria per ilTurco, fa una fortezza in ei confini di Moldavia verso Polonia et che in Moldavia sono sette o otto milia cavalli Turchi. Pensamo che quella fortezza che fa il Moldavo, sii trato dil Turco per suo interesse et che sii stato causa dil motto di Tartari per intertenir il re di Polonia, accio non impedischi l'edificatione di detta fortezza, et che li sette millia chi siino per quello medemo effectto contra chi dalle bande di qua volesse anche dargli impedimento a detta edificatione perche in effectto quel Sandrino Moldavo, creato dil Turco, dalli cinque anni di la soa eta fin a questo tempo sta in Moldavia pro forma, ma re vera il Turco se l'ha occupata et se la tiene, cosa di gran importanza a far ogni impresa contra Polonia et tutta Germania" (A. Veress, *Acta et pistolae*, p. 297). Informații în același sens proveneau și din Roma, din data de 27 martie (III. *Pal Pápa és Farnesca Sándor bibornok magyarország vonotkazo diplomaciai levelezesei (1535-1559)* (Corespondența diplomatică dintre papa Paul al III-lea și cardinalul Alessandro Farnese cu privire la Ungaria), ed. Ováry Lipot, în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, XVI, Budapest, 1879, p. 69) și de la Veneția, din 2 aprilie același an (Alexandru Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 33).

105. "...septem milliarium ab arce vero confinitanea Braczlaw..." (*Elementa ad fontium editiones*, XXXVI, *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia*, VI pars, 1538-1542, edidit Carolina Lanckoronska, Romae, 1975, p. 91; N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, pp. 46-47 (datează documentul la 3 octombrie 1540); G. Veinstein, *art.cit.*, p. 130).

106. Hurmuzaki, *Documente*, II, 4, pp. 199-200.

107. I. Corfus, *op.cit.*, pp. 23-25, 25-28.

108. *Ibidem*, 27.

109. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, pp. 323-325; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în contextul relațiilor politice internaționale (1538-1572)*, Iași, 1994, p. 31.

110. J.V. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, vol. II, Gotha, 1854, p. 803; Sanuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, II-a

ediziune, tomo VI, Venezia, 1914, pp. 52-64; **Luigi Bonelli**, *Il trattato del 1540*, f.l., f.a. pp. 4-12; **Pietro Bertonelli**, *Momento diplomatico 1539-1540*, în revista "Marittima", 1932, pp. 87-86.

111. Răspunsul pe care Ferdinand de Austria l-a dat lui Ștefan Lăcustă pe data de 22 decembrie 1540, la cererile de ajutor formulate de acesta, răspuns care trebuia trimis prin solul Ioan Literatul nu numai că venea prea târziu, dar făcea referire la cetățile Ciceu și Cetatea de Băltă din Transilvania cedate Moldovei în schimbul Chilie și a Cetății Albe, ocupate de turci; "Castro Cziczso et Kikellewar in partibus regni Transsilvanis existentia pro Killya et Nester Alba, per Turcas occupatis date..." (A. Veress, *Acta et epistolae*, p. 304.)

Probabil că Ferdinand de Austria considera că toate obligațiile sale de a sprijini Moldova în lupta antiotomană se reduceau la a confirma stăpânirea acesteia asupra celor două cetăți transilvănene, care ar fi trebuit să înlocuiască cetățile pierdute în sud.

112. **Ștefan S. Gorovei**, *Găneștii și Arbureștii...*, p. 156.

113. III. *Pál Pápa és Farnese Sándor Bibornok*, pp. 205-206; **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 4, pp. 274-275; **Constantin Rezachevici**, *Originea și domnia lui Alexandru Vodă Cornea (c.21 decembrie 1540 - 9 sau 16 februarie 1541) - după documente inedite din Polonia* în "Revista istorică", serie nouă, tom 3, nr. 7-8, 1992, pp. 806-807. La 27 noiembrie 1540, Iacob Wilamowski, îi scria din Camenița regelui Sigismund I, spunându-i următoarele: "Mai aduc la cunoștiința măriei voastre că moldovenii au luat din acea parte a țării, pe care a despărțit-o împăratul, spre Cetatea Albă, 68000 de oi și au ucis 150 de turci și ciobani, așa se răpândește zvonul, și că aceasta ar fi făcut-o acei oameni, care sunt despărțiți spre Cetatea Albă. Dar eu am aflat sigur că aceasta s'a întâmplat cu voia vievodului și a întregii țări. Și așa cadii și emirii, adică dregătorii din Chilia, din Cetatea Albă și Tighina, s'au dus la împărat să se plângă împotriva voievodului, iar dacă împăratul nu va avea în aceste cetăți cinci sau șase mii de ostași, atunci nu voiesc să stea în dregătorii" (I. Corfus, *op.cit.*, pp. 31-33).

114. **I.A. Pop**, *art.cit.*, p. 95; **C. Rezachevici**, *Originea și domnia lui Alexandru Vodă Cornea*, p. 805; **I. Corfus**, *op.cit.*, pp. 33-34.

115. Boierii moldoveni care l-au ucis pe Ștefan Lăcustă susțineau, printre altele, că acesta "...voia să-i dea (sultanului - n.a.) toată coasta de la Dunăre până la munți, precum și Nistrul tot. (N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 188.) Această afirmație, neadeverată, ne demonstrează totuși cu multă claritate că părțile nordice și centrale ale Basarabiei fuseseră retrocedate Moldovei, turcii păstrând doar sudul acestui teritoriu.

116. **Gr. Ureche**, *op.cit.*, pp. 159-160; **Șt. S. Gorovei**, *Găneștii și Arbureștii*, pp. 155-156; *idem*, *Domnia lui Ștefan Lăcustă*, p. 174; **I.A. Pop**, *art.cit.*, p. 93; **C. Rezachevici**, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină în 1541- 1542, după noi izvoare polone. Solia "hatmanului" Petru Vartic din 1542*, I, în "Revista istorică", serie nouă, tom 1, 1990, nr. 5. pp. 428-429; *idem*, *Originea și domnia lui Alexandru Vodă Cornea*, p. 807.

117. Cronica moldo-polonă, sintetizând sugestiv, arată că "le-au luat țara înapoi" (ed.cit., pp. 174-184). Din păcate însă acest lucru nu s'a petrecut, ci a rămas doar în planul intențiilor, Moldova ne mai având capacitatea militară necesară să-i alunge pe turci de pe teritoriul său.

118. **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 326; **C. Rezachievici**, *Originea și domnia lui Alexandru Vodă Cornea*, p. 814, nota 119; **N. Iorga**, *Studii asupra Chilie și Cetății Albe*, pp. 190, 325; **idem**, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Șerban Papacostea, București, 1984, p. 360; **Ion I. Nistor**, *Basarabia, pivot politic al Moldovei voievodale*, în "Academia Română. Memoriile secțiunii istorice", s. III, t. XXVI, 1944, p. 242; **C. Rezachevici**, *Originea și domnia lui Alexandru Vodă Cornea*, p. 814; **R. Constantinescu**, *op.cit.*, p. 154.

120. **Hurmuzaki**, *Documente*, II, Supliment I, pp. 150-153;

Istoriceskie sviazi norodov SSSR i Rumîinii v. XV-naceale XVIII. (Relațiile istorice dintre popoarele URSS și României în veacurile XV începutul celui de-al XVIII-lea). *Documenti i materialî vt reh tomah* (Documente și materiale în trei volume). Ed. J.S. Grosul, A.E. Otețea, A.A. Novorelski, L.V. Carepnin, tom. I, 1408-1632, Moscova, 1963, pp. 118-119.

121. **Gr. Ureche**, *op.cit.*, p. 162; **N. Iorga**, *Studii și documente*, XXII, p. 50; *Acta Historica Res Gestas Poloniae illustratia ab anno 1507 ad annum 1795*, tomus IV, Sanislai Hosii (**Stanislaw Hozyusz**, *R.E. Cardinalis Maioris Paenitentiarîi Episcopi Varmiensis (1504-1579) et quae ad cum scriptae sunt Epistolae tum etiam eius Orationes legationes*, tomus I, 1525-1550, ed. Franciscus Hipler, Vincentius Zakrzewski, Cracoviae, 1879, p. 106; *Elementa ad fontium editiones*, XXXVI, p. 101; **Ilie Minea**, *Despre Alexandru Cornea pretendent la tronul Moldovei*, în "Cercetări istorice", VIII-IX, 1932-1934, nr. 2, p. 203; **Vasile I. Cărăbiș**, *Un domn al Moldovei. Alexandru Vodă Cornea*, București, 1946, p. 77; **Șt.S. Gorovei**, *Domnia lui Alexandru Vodă Cornea*, în vol. *Petru Rareș*, București. 1978, p. 178; **idem**, *Găneștii și Arbureștii*, p. 158.

122. **I. Corfus**, *op.cit.*, p. 36.

123. El a reușit să aplaneze temerile lui Sigismund I care, la 20 aprilie 1541, îi scria din Vilno că va păstra raporturi de bună vecinătate cu Petru Rareș, din dorința de a menține și dezvolta relații de pretenie cu Poarta (*Ibidem*, pp. 34-35).

124. **P.P. Panaitescu**, *Petru Rareș și Moscova*, extras din vol. *În Memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 7; **C. Rezachevici**, *Politica externă*, în vol. *Petru Rareș*, București, 1978, p. 246.

125. **Mustafa A. Mehmet**, *Documente turcești*, I, pp. 34-37; **I. Corfus**, *op.cit.*, pp. 38-39, 55-56.

126. Iată câteva fragmente din scrisorile trimise de Petru Rareș lui Sigismund I în anul 1541: "Milostive rege, mai dăm de știre măriei voastre pentru această bogată parte a țării noastre, pe care a fost luat-o împăratul turcesc de la noi și

pe care ne-a dat-o înapoi cu tot folosul. Nu ne-a dat însă înapoi Tighina...” (I. Corfus, *op.cit.*, p. 61.) “Dăm de ştire măriei voastre regeşti că mare greutate am de la turci că ne încarcă şi vreau de la noi din ţară mulţi zloţi pentru această bogată ţară de jos, pe care a fost luat-o împăratul turcesc şi pe care ne-a dat-o înapoi, şi aşa n’am de unde să-i iau ca să-i dau. Am numai nădejdea în Dumnezeu şi în măria voastră, ca într’un domn creştin. Miluiţi-vă şi de noi de toţi creştinii” (Ibidem, p.49.) “Milostive rege, turcii voiesc tare mult de la noi pentru această ţară de jos, pe care eu trebuie s-o răscumpăr, si n-am de unde lua. Dacă domniile voastre, domnii creştini, nu mă veţi ajuta, atunci nu stiu unde să mă îndrept. Milostive rege, dar eu nu cer bani pentru folosul meu, ci-cer pentru creştini, ca să mă plătesc cu ei de turci, de limba păgână”. (Ibidem, p.51.)

127. *Ibidem*, pp. 42-45., 52-55 şi 62-65.

128. Pentru relaţiile dintre Petru Rareş şi Ioachim de Brandenburg a se vedea **De Main de Maître**, *Memoires puor servir à l’Histoire de Brandebourg*, vol. I, Paris, 1701, p. 22; **Al. Papiu-Ilarian**, *op.cit.*, pp. 13-15, **I. Ionaşcu**, **P. Bărbulescu**, **Gh. Gheorghe**, *Tratatatele internaţionale ale României. 1354-1920*, Bucureşti, 1975, p. 82; **C. Rezachevici**, *Politica externă*, pp. 249-251; **E. Denize**, *Moldova lui Petru Rareş între imperiali şi otomani*, pp. 245-247.

129. O parte din banii pe care Petru Rareş, i-a trimis lui Iochim de Brandenburg proveneau din vânzarea de vite în Polonia, fapt care nu a putut trece neobservat (**Al. Papiu-Ilarian**, *op.cit.*, III, pp. 16-23).

130. **C. Rezachevici**, *Politica externă*, p. 247.

131. **Miron Costin**, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 205; **Hurmuzaki**, *Documente*, XV, 1, p. 432.

132. **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, p. 187. Cetatea Soroca a fost construită de Ştefan cel Mare la sfârşitul secolului al XV-lea şi apare menţionată pentru prima dată în tratatul moldo-polon din 12 iulie 1499 (**Ioan Bogdan**, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Bucureşti, 1913, p. 425). În 1538 sultanul Soliman Magnificul cucereşte Soroca şi numeşte aici un sangiacbei (**A. Veress**, *Documente*, I, p. 18), dar în martie 1541, staroste de Soroca era Tăbuci (**N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, p.349), ceea ce însemna că cetatea se afla din nou în stăpânirea Moldovei lui Petru Rareş. Acesta a ridicat aici o cetate de piatră, pe la 1542-1543 (**Hurmuzaki**, *Documente*, XV, I, p. 432; **Ion Chirtoagă**, *Soroca*, în “Destin românesc”, nr. 4, 1994, p. 118).

133. **Mihai Maxim**, *Teritorii româneşti sub dominaţie otomană în secolul al XVI-lea*, în “Revista de istorie” tom 36, nr. 8, 1983, p. 809.

134. *Ibidem*.

135. *Ibidem*, p. 810.

136. *Ibidem*.

137. *Ibidem*; **V. Mihordea**, *Raporturile Moldovei și Țării Românești cu tătarii în secolele XVI-XVIII*, în “Revista de istorie”, tom 32, nr. 6, 1979, pp. 1074 și 1080.

138. **I. Corfus**, *op.cit.*, pp. 49-50.

139. **N. Maxim**, *Culegere de texte otomane*, București, 1974, doc. 20, pp. 83-84.

140. *Idem*, *Teritorii românești sub dominație otomană*, I, p. 814.

141. **I. Corfus**, *op.cit.*, pp. 21, 22, 35, 36, 39, 42, 47; **M. Maxim**, *Teritorii românești sub dominație otomană*, II, în “Revista de istorie”, tom 36, nr. 9, 1983, p. 889, n. 127.

142. **E. Denize**, *Începuturile problemei Basarabiei. Ștefan cel Mare*, în “Studii și materiale de istorie medie”, vol. XVI, 1998, pp. 31-47.

CAPITOLUL III

PROBLEMA BASARABIEI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI -LEA

Secolul al XVI-lea ¹⁾, în ansamblul său, reprezintă o perioadă deosebit de agitată, din punct de vedere politic, la nivelul întregului continent european, spațiul românesc nefăcând excepție de la această trăsătură caracteristică. Dacă prima sa jumătate a fost dominată, în privința relațiilor internaționale, de impunerea principiului echilibrului politic dintre puteri, cea de-a doua jumătate, mai ales după abdicările lui Carol Quintul (1555-1556) și moartea lui Soliman Magnificul (1566), s'a caracterizat prin consolidarea acestuia și prin pătrunderea definitivă a Imperiului Otoman în rândul marilor puteri ale continentului nostru.

Pentru țările române, secolul al XVI-lea a fost deosebit de dur din punct de vedere economic și politic, după dispariția statului feudal maghiar, ca urmare a bătăliei de la Mohács (1526), ele fiind supuse la o presiune crescândă, în primul rând din partea Imperiului otoman, iar apoi din direcția Poloniei și a Imperiului habsburgic, care a preluat pretențiile Ungariei asupra spațiului românesc. În această perioadă are loc o intensificare fără precedent a dominației otomane, favorizată și de lupta acerbă pentru tron, pretenții fiind dispuși să plătească cele mai nebunești sume

pentru a-și vedea îndeplinit visul de domnie. Numai între 1538 și 1600, Moldova și Țara Românească au pierdut în raporturile lor cu Poarta otomană, sub diferite forme, între 13 și 15 milioane de galbeni, ²⁾ dintre care, numai în perioada 1581-1590 aceea a luptei pentru tronul Țării Românești dintre Mihnea Turcitul și Petru Cercel, cumpărarea acestuia și plata haraciului și peșcheșurilor s'a ridicat la suma de 5.770.000 de galbeni ³⁾. La urcarea sa pe tron, datoriile însumate ale predecesorilor săi pe care Mihai Vitezul trebuia să le plătească se ridicau la uriașa sumă de 700 de milioane de asprii, în timp ce contemporanul său din Moldova, Aron Vodă Tiranul, avea de plătit și el 110 milioane de asprii ⁴⁾. Această situație, consecință a degradării continue pe care a cunoscut-o instituția domniei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, precum și a degradării accentuate a raporturilor dintre țările române și Poarta otomană, ⁵⁾ amenința întreaga societate românească cu o adevărată catastrofă și impunea adoptarea unor măsuri rapide și eficiente pentru a opri o evoluție din ce în ce mai nefavorabilă.

Un răspuns la această dominație tot mai necruțătoare a fost formulat de societatea românească sub forma reînvierii vechii Dacii, toate proiectele de reconstituire a statului dac din a doua jumătate a secolului al XVI-lea având la bază atât tradiția istorică medievală, întemeiată de marii voievozi precum Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare și Petru Rareș, cât și conștiința romanității românilor, ca fenomen ce se formează și emană din spațiul românesc spre exterior ⁶⁾, de unde îmbogățit cu ideile umaniste ale secolelor al XV-lea și al XVI-lea, se reîntoarce în locul de pornire.

Proiectele dacice din această perioadă au fost numeroase, unele venite din afară, ca cel habsburgic, promovat de generalul Castaldo între 1551 și 1553 ⁷⁾, și cel polonez, promovat de cancelarul și marele hatman Jan Zamoyski, la

sfârșitul secolului ⁸⁾, altele venite din afară, dar care s'au grefat foarte repede pe interesele românilor, ca cel promovat de Despot Vodă între 1561 și 1563 ⁹⁾, și altele izvorâte din spațiul românesc, dar promovate de nobilimea maghiară din Transilvania în timpul principilor Ioan Sigismund Zápolya ¹⁰⁾ și Sigismund Báthori ¹¹⁾. Această inițiativă a fost o expresie a atitudinii acestei nobilimi, care prefera varianta refacerii Daciei în propriul folos, unei Ungarii supuse casei de Austria ¹²⁾. În fine, cele mai importante și cu urmele cele mai adânci lăsate în istoria poporului nostru au fost proiectele dacice românești, cele mai autentice proiecte de acest fel.

Avem, astfel, proiectul lui Ion Vodă cel Viteaz, care a reușit pentru foarte scurt timp, să impună pe scaunul de la București pe omul său Vintilă Vodă ¹³⁾, apoi planul dacic al Mihneștilor, care au realizat o uniune dinastică moldo-munteană ¹⁴⁾ și, drept încununare a tuturor acestora, planul dacic al lui Mihai Viteazul ¹⁵⁾, cel care a reușit să unească pentru prima dată în istorie toate cele trei state românești. Pentru Mihai, unirea nu însemna numai asigurarea propriei sale domnii sau realizarea unui front comun de luptă antiotoman, ci constituirea unui organism politic de sine stătător, a cărui conducere urma să revină ereditar, familiei sale. A fost proiectul dacic cel mai încheșat, cel mai viabil, care răspundea nevoilor adevărate ale românilor de pretutindeni, ceea ce explică durabilitatea sa istorică, transformarea sa într'un simbol a cărui valoare și semnificație au străbătut secolele păstrându-și întreaga importanță până în zilele noastre.

Toate aceste proiecte sau planuri dacice aveau în vedere și problema Basarabiei, mai precis a părții sale de eud-est cucerită de otomani în 1538, teritoriu care în secolul al XVI-lea va păstra acest nume ¹⁶⁾, abia în secolul al XVII-lea tătarii impunând denumirea de Bugeac ¹⁷⁾. De altfel nici nu se

putea închipui o încercare de reconstituire a regatului antic al Daciei, care să nu aibă în vedere zona gurilor Dunării și țărmul Mării Negre. Aceste teritorii aveau o dimensiune militară și economică de cea mai mare însemnătate și chiar în a doua jumătate a secolului al XVI-lea se constată o revigorare economică în această zonă, drumul moldovenesc de-a lungul Nistrului, de la Cetatea Albă la Lwow, recăpătându-și acum parțial importanța sa internațională ¹⁸⁾.

Din această perspectivă ne dăm seama că încercarea Habsburgilor de a cucerii Transilvania, din 1551, și menținerea dominației lor aici până în 1556, împreună cu efortul de a-și subordona Moldova și Țara Românească, precum și cu planurile dacice ale generalului Castaldo, nu a reprezentat altceva decât o primă tentativă de punere în aplicare a politicii lor pontice ¹⁹⁾ care se elabora pe măsură ce ei își îndreptau tot mai mult atenția spre sud-estul Europei. Eșecul s'a datorat unor cauze multiple, printre care pot fi amintite rezistența la cucerire în toate cele trei state românești, intervenția Porții otomane, care nu putea admite o prezență militară străină în spațiul românesc și propria incapacitate economică, politică și militară.

Între timp domnii Moldovei, cei mai afectați de cuceririle otomane din sudul țării lor, au încercat și reușit să răscumpere cu mari sume de bani, așa cum arătam în capitolul anterior, o parte din pământurile pierdute. Această politică începută de Petru Rareș, a fost continuată de fiii săi, Ilie și Ștefan, ei reușind ca, între 1541 și 1552, să recupereze la început 35 de sate, din care vor păstra însă doar 26, bineînțeles fără puternica cetate a Tighinei și fără teritoriul din imediata sa vecinătate ²⁰⁾.

Se pare chiar că una din cauzele pentru care Ilie Rareș a trecut la islam în 1551, a fost speranța pe care o nutrea ca, pe

această cale, să poată redobândi toate teritoriile din sudul țării împreună cu cetățile de acolo ²¹). Speranțe deșarte și neîmplinite, dar plătite foarte scump.

În aceste condiții, Despot Vodă, care a ajuns domn al Moldovei în 1561, după ce l-a alungat din scaun pe Alexandru Lăpușneanu cu sprijinul lui Ferdinand de Austria și al nobililor poloni luterani, a încercat să profite de situație pentru a-și atrage țara de partea sa și pentru a-și pune în aplicare propriul său plan dacic. El, în alianță cu Ferdinand de Austria, a plănuit o campanie împotriva turcilor, campanie care avea ca unul din principalele ei obiective restabilirea vechilor hotare ale Moldovei. Pentru realizarea acestui plan Despot Vodă a lansat o proclamație către moldoveni, în decembrie 1561, în care le expunea programul său politic. În această proclamație se făcea apel la sentimentul de mândrie al moldovenilor ca descendenți ai romanilor, cerându-li-se să lupte zi și noapte pentru scuturarea jugului turcesc. Cu concursul țării, Despot Vodă declara că nădăjduiește, ca în puțină vreme, să dobândească "... iarăși locurile Moldovei mele pe care le ține păgânul, adică malul Dunării, și nu numai acela, dar și Țara Românească și apoi toată Țara Grecească" ²²). Planurile sale depășeau însă nevoile stricte ale moldovenilor, ceea ce a făcut ca ele să fie primite cu circumspecție, iar evoluția situației politice internaționale fiindu-i nefavorabilă, a permis forțelor interne, care nu puteau accepta pe tronul țării un aventurier venetic, promotor al unei religii străine de obiceiurile străbune, să-l înlăture din domnie în anul 1563 ²⁵).

Dar odată cu Despot Vodă nu dispăreau și planurile sale de redobândire a sudului Moldovei, chiar pe calea armelor dacă ar fi fost nevoie, planuri ce vor fi reluate mai târziu și la dimensiuni ceva mai realiste.

În anii următori domniei lui Despot Vodă se constată, așa după cum arătam și ceva mai sus, o importantă revigorare economică a drumului moldovenesc, pe el putând fi întâlnit încă din 1568, și postavul de calitate englezesc ²⁴). Acest fapt a atras din nou atenția puterilor din zonă, dar și din afara ei, asupra sudului Basarabiei, interesele otomane și polone, tătare și cazace, chiar și cele franceze și engleze, fiind de multe ori convergente, dar dând naștere uneori și unei puternice stări conflictuale, ceea ce va provoca o intensificare a presiunii asupra Moldovei, a pericolelor ce amenințau țara, pericole din care cel mai grav era acela al transformării sale în teatru de operațiuni militare, urmat de eventuale noi amputări teritoriale. Răspunsul pe care Moldova îl va da, într'o primă etapă, tuturor acestor amenințări va fi războiul antiotoman declanșat de Ion Vodă cel Viteaz (1572-1574).

Venit la tron cu sprijin otoman, Ion Vodă a desfășurat la începuturile domniei sale o politică externă impusă de suzeranitatea otomană asupra Moldovei. Astfel, interesele Porții față de imperiali, Polonia și Rusia au determinat și atitudinea generală a domnitorului nostru. Paralel însă, el a întreprins și unele acțiuni îndreptate împotriva puternicului său vecin din sud, pregătind lupta pentru eliberarea și reîntregirea țării, atât pe plan intern ²⁵), cât și pe plan extern.

După o perioadă de încordare a relațiilor moldo-polone, determinată de încercarea de reînscăunare a lui Bogdan Lăpușeanu (1568-1572) cu sprijinul nobilimii din sudul regatului ²⁶) și de dorința lui Henric de Valois de a alipi Moldova la Polonia ²⁷), relațiile dintre cele două părți s'au normalizat în martie 1574, când Ion Vodă a depus, prin intermediul unei solii, jurământul de vasal față de regele francez al Poloniei ²⁸). De asemenea, Ion Vodă a căutat, în vederea luptei antiotomane, să stabilească și o alianță cu

împăratul Maximilian al II-lea (1564-1576), căruia în iunie 1572 i-a depus un omagiu în scris ²⁹⁾, dar acesta nu a fost acceptat ³⁰⁾.

Evenimentele o vor lua însă înaintea pregătirilor politice și militare ale lui Ion Vodă. Presați de dezastrul naval de la Lepanto din 1571, dar și de criza monetară prin care trecea imperiul ³¹⁾, turcii i-au cerut domnului moldovean, la 21 februarie 1574, o dublare a haraciului de la 35000 la 70000 de galbeni ³²⁾.

Ion Vodă sprijinit și de adunarea țării ³³⁾, a refuzat categoric, declanșând astfel conflictul cu Poarta și trecând la punerea în aplicare a ceea ce am putea numi planul său dacic.

Nu există izvoare documentare sau narrative care să ne indice cu claritate și certitudine în ce constă acest plan. Dar, în ciuda acestui fapt, elementele sale esențiale pot fi desprinse din acțiunile militare întreprinse de Ion Vodă. Aceste acțiuni vizau, în primul rând, realizarea unui front comun de luptă antiotomană cu Țara Românească, iar într-o a doua etapă atacarea și eliberarea sud-estului Moldovei, adică a Basarabiei. Ceea ce ar fi urmat dacă aceste prime două etape ar fi fost încununate de succes nu putem ști cu precizie, dar, din experiențele anterioare de refacere a statului dac, probabil că întreaga atenție a lui Ion Vodă s'ar fi îndreptat spre Transilvania.

Sigur este faptul că războiul cu turcii nu l-a luat prin surprindere pe domnul Moldovei și că el era pregătit, din punct de vedere militar, să treacă la punerea în aplicare a primelor două etape din planul său dacic. Dacă Henric de Valois, regele efemer al Poloniei, a refuzat categoric să acode orice fel de ajutor militar ³⁴⁾, la fel ca și Habsburgii ³⁵⁾, nu același lucru s'a întâmplat cu cazacii și, puțin mai târziu, după declanșarea ostilităților, cu anumiți nobili poloni din partea de sud a regatului.

În ceea ce-i privește pe cazaci, aceștia au răspuns pozitiv la cerea de ajutor a lui Ion Vodă ³⁶⁾, văzând în aceasta posibilitatea deschiderii unui nou front de luptă antiotoman. Ei au trimis 1200 de oameni, dintre care 600 erau sub comanda hatmanului Sviercevski, câte 200 erau comandați de Koslovski și Stuzenski, iar câte o 100 de Janczy și Sokolovski ³⁷⁾. Baza principală a armatei lui Ion Vodă o constituiau însă forțele armate ale țării, unitățile militare boierești și cele ale țărănimii libere. Dacă la urcarea pe tron el dispunea de forțe armate nu mai mari de 4000 de oameni ³⁸⁾, în interval de nici doi ani el a reușit să aibă o armată cuprinsă între 20 și 30000 de oameni ³⁹⁾, armată cu care putea spera să-și atingă principalele obiective. La aceste forțe se vor adăuga și trupele poloneze. Nobilii poloni Albert Laski și Constantin Ostrogski i-au scris, la 21 aprilie 1574, deci după declanșarea ostilităților cu turcii, că erau dispuși să-i trimită ajutoare militare ⁴⁰⁾, ajutoare care vor însuma, în cele din urmă, 2000 de soldați ⁴¹⁾.

Mai surprinși de atitudinea lui Ion Vodă se pare că au fost turcii, deoarece la început ei nu aveau un pertendent pregătit să-l înlocuiască, ceea ce explică încercarea lor, rămasă fără succes, de a-l contacta pe Bogdan Lăpușneanu ⁴²⁾. Până la urmă sultanul, a acceptat să-l numească domn al Moldovei pe Petru Șchiopul, fratele domnului Țării Românești, Alexandru al II-lea Mircea (1568-1577), iar la 3 aprilie 1574, cei doi, însoțiți de trupe otomane comandate de Iusuf Cigalazade, declanșează campania de înlocuire a lui Ion Vodă ⁴³⁾. Acesta le-a luat-o însă înainte, părăsind Iașiul imediat după 27 martie ⁴⁴⁾ și îndreptându-se spre Țara Românească. Se ciocneau astfel două planuri dacice românești, cel al lui Ion Vodă, sprijinit din afară doar în mod neoficial de poloni și deschis de cazaci, și cel al Mihneștilor, care aveau întregul sprijin al Porții otomane. Succesul lui Ion Vodă ar fi dus la

eliberarea pământurilor cotate de turci și la realizarea unei "Dacii" libere, pe când succesul Mihneștilor ar fi dus la o unitate dinastică a Moldovei și Țării Românești, unitate aflată sub controlul total al turcilor. Bineînțeles că și Mihneștii se gândeau, probabil, ca într-o etapă ulterioară, într'un context internațional favorabil lor, să ridice unitatea dinastică pe o treaptă superioară, aceea a unității statale, și să elimine în același timp, dominația otomană. Intervenția în forță, brutală a otomanilor a făcut ca toate aceste proiecte să nu se poată realiza, cu excepția unității dinastice a celor două țări românești extracarpătice reușită de Mihnești, de Alexandru al II-lea Mircea și Petru Șchipoul.

Până atunci însă, luptele care au urmat au fost sângeroase, s' au soldat cu numeroase pierderi de vieți omenești și distrugeri de bunuri materiale. La 14 aprilie 1574, Ion Vodă a zdrobit armata turco-munteană la Jiliște ⁴⁵⁾, la sud de Focșani, apoi a ocupat printr'o acțiune fulger, Bucureștiul, unde l-a instalat în scaun pe Vintilă Vodă ⁴⁶⁾, probabil fiul lui Pătrașcu cel Bun ⁴⁷⁾ și, prin urmare, frate cu Petru Cercel și Mihai Viteazul. Dar acesta a fost ucis după numai patru zile ⁴⁸⁾, fapt care a împiedicat realizarea unității de acțiune antiotomane a Moldovei și Țării Românești. Apoi acțiunile militare ale lui Ion Vodă se îndreaptă spre zona Dunării de Jos și a sudului Basarabiei, unde este atacată și cucerită, fără cetate, Brăila, apoi Tighina și Cetatea Albă, și sunt înfrânte mai multe corpuri de oaste turco-tătare ⁴⁹⁾. După lupte deosebit de violente și de sângeroase, confuntarea finală cu turcii are loc în zona Cahul-Roșcani din sudul Basarabiei între 9 și 14 iunie ⁵⁰⁾. Lipsit de artilerie, copleșit de numărul turcilor și trădat de o parte din boierime în frunte cu Ieremia Cernăuțeanu, Ion Vodă este silit să se predea și să suporte moartea unui adevărat martir. Simpla înșiruire a principalelor evenimente ale campaniei militare pe care Ion Vodă a

purtat-o împotriva otomanilor în primăvara și la începutul verii anului 1574 demonstrează ceea ce afirmam puțin mai sus, și anume, că domnul Moldovei avea un plan dacic și că una din principalele componente ale acestuia era recucerirea sudului Basarabiei. De altfel, cea mai mare parte a campaniei s'a desfășurat în această zonă și indică foarte clar că obiectivul ei principal era acele de a-i alunga pe turci de aici și de a reface vechile hotare ale țării din vremea lui Ștefan cel Mare.

Acest lucru a fost sesizat foarte clar de principalele cronică interne care și-au oprit atenția asupra domniei și luptei finale a viteazului domn al Moldovei. Astfel, Grigore Ureche afirmă următoarele: "Ion Vodă văzându atâta supărare despre turci, umplându-se de mânie, cu foc au ars Tighina și Cetatea Albă și multă pradă au făcut și mulți robi și plean au scos. Decii Ion Vodă curățându-se de vrăjmașii săi au dat țării puținea odihnă, să să răsuflă. Iar cazacii nu să leniia, ci câmpii Bugeacului pururea cerca și multă pradă făcia ⁵¹⁾". În continuare referindu-se la cazaci el spune: "Călcându cazacii câmpii Bugeacului și multă pradă făcându, au dat spre o samă de oaste turcească, ce să strânsese și mergea să lovască pre Ion Vodă fără veste. Și de sârgu au trimis cazacii la Ion vodă, de au cerut să le trimită ajutoriu, ca să dea războiu acelor turci. Și dacă le-au trimis pre lesne ei au biruit și i-au risipit cu ajutoriul proaspăt. Că până a venit ajutoriul de la Ion vodă, aproape au fostu cazacii să piarză războiul de mulțimea turcilor. Ci apoi moldovenii proaspeți și odihniți, dându războiu vitejește, pre lesne i-au spart".

La rândul său, Axinte Uricariul, plasează și el efortul militar principal a lui Ion Vodă în regiunea de sud a Basarabiei: "Ion vodă, văzând atâta supărare despre turci au tras cu oștile sale sub Tighinea și implântădu-s(ă) di mânie, au început a bate cetatea Tighinii. Și bătând-o câteva zile o au

luat-o și aprins-o de au ars-o. Și de acolo au orânduit 600 de cazaci la Cetatea Albă și au aprins-o de au arsu. Ars-au și jumătate de târgul și multă pradă au făcut cazacii călcând câmpiile Bugeacului. Iară Ion vodă până-a se întorce cazacii de la Cetatea Albă, au odihnit cu oștile sale câteva zile” 53).

Pentru cronicarul muntea Radu Popescu ”... de patru ori au bătut Ion Vodă cu modovenii pe turci și au ars Tigina și Cetatea Albă și Bugeacul...” 54).

Fără a omite luptele din Țara Românească, toate aceste cronici plasează teatrul principal de operațiuni militare al lui Ion Vodă în sudul Basarabiei și este firesc să fie așa dacă avem în vedere faptul că, declanșând lupta cu turcii, domnul Moldovei urmărea în primul rând, să elibereze acele pământuri ale țării sale, care se aflau sub stăpânirea nemijlocită a Imperiului otoman.

Din nefericire pentru Moldova, lupta lui Ion Vodă s’a încheiat printr’o înfrângere zdrobitoare care a avut consecințe grave pentru țară. Aceste consecințe au fost de trei categorii și au afectat nu numai Moldova, dar și relațiile politice și militare dintre principalele puteri din zonă, Imperiul otoman și Polonia.

În primul rând, după înfrângerea de la Cahul-Roșcani, Moldova a fost supusă la un jaf crunt din partea turcilor și a tătarilor. În acest sens, un raport al bailului venețian de la Constantinopol semnală faptul că în Moldova se poate călători 8 până la 10 zile prin locuri cu desăvârșire pustii care altă dată erau roditoare și bogat locuite” 55), iar cronicarul Nicolae Costin scrie că ”... pentru acea pradă de atunci, pe multe locuri până astăzi multe sate au rămas pustii, ales la câmp den Prut până în Nistru” 56).

Reiese și din aceste spuse că principala zonă de confruntare a fost sudul Basarabiei, pustiit cu atâta cruzime

încât și la peste un secol de la evenimente urmele distrugerilor continuau să fie vizibile.

În al doilea rând, Ion Vodă, căutând sprijin militar împotriva uriașei puteri a Imperiului otoman l-a luat de acolo de unde i se oferea, iar cei care i l-au oferit au fost cazacii. Aceasta le-a permis să deschidă un nou front de luptă antiotomană ⁵⁷⁾, front, care din păcate, cuprindea teritoriul Moldovei, aproape în integralitatea sa, zonele cele mai afectate fiind totuși cele centrale, din direcția Soroca-Iași, și cele sudice, stăpânite direct de otomani.

În fine, în al treilea rând, lupta lui Ion Vodă, care a permis intervenția masivă a cazacilor, teoretic supuși ai regelui Poloniei, și care a primit sprijinul unor nobili poloni a dus la apariția unor stări de tensiune în relațiile polono-otomane. Tătarii au atacat și jefuit sudul Poloniei ⁵⁸⁾, iar marele vizir Sokolu-Mehmet Pașa și chiar sultanul Selim al II-lea, au trimis scrisori în Polonia în care aceasta era acuzată că ar fi sprijinit lupta lui Ion Vodă, i se cerea să predea haraciul pe care aceasta îl datora Porții, împreună cu soția, socrul și alți boieri ai săi refugiați pe teritoriul polonez. În scrisoarea pe care o adresa voievodului Galiției, Gheorghe Iazlowiecki, marele vizir arăta că "... atunci când acel nelegiuit și netrebnic Ion Vodă, domnul Moldovei, clocind trădarea și văzând că oastea împărătească nu e gata, dăduse năvala asupra provinciei Tighinei, ucigând în câmp pe țărani și pe ciobani, în același moment polonii, îmbarcând ostași, în douăzeci și cinci de șăici, năvăliră asupra Cetații Albe, tăind și pustiind... Afară de acele șăici (adică de cazaci - n.a.), mai trimiseră în ajutorul lui Ion Vodă o ceată de 2000 de oameni"... ⁵⁹⁾. În concluzia scrisorii, polonii era avertizați să predea toate averile scoase din Moldova de familia și oamenii credincioși ai lui Ion Vodă: "Dacă vă place pacea și liniștea, apoi toate averile răpite să le trimiteți la Poarta otomană, prin mâinile lui Mehmed ceașul" ⁶⁰⁾.

Cele scrise de marele vizir la 28 iulie 1574, erau întărite de sultan, numai peste câteva zile, la începutul lunii august. El spunea că: "Afară de acestea, s'a mai auzit că, pe când se răsculase afurisitul acela de Ioan, voi, trimițând oameni, ați incendiat orașul cetății Akkerman și, de asemenea, trimițând oastea regelui, l-ați ajutat și l-ați sprijinit pe blestematul mai sus numit. Întrucât l-ați ajutat și l-ați sprijinit în felul acesta pe afurisitul mai sus arătat și ați construit, contrar tratatului, șăici, s'a trimis împărăteasca noastră scrisoare pentru a se veni de hac corăbiilor care devastează țara" ⁶¹⁾.

Acestei stări de tensiune i s'a pus capăt pentru moment prin tratatul pe care cele două părți l-au încheiat la 23 decembrie 1574 ⁶²⁾, dar cauzele ei erau mult mai profunde decât răscoala lui Ion Vodă. Ele constau în revigorarea, așa cum am mai spus, a drumului comercial moldovenesc, ceea ce a determinat și sporirea interesului Poloniei pentru zona gurilor Dunării și a litoralului nord pontic. Bineînțeles că această reorientare, care va cunoaște punctul culminant la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, având ca principal promotor pe marele hatman și cancelar Jan Zamoyski, a provocat o puternică stare de tensiune în relațiile polono-otomane, ajungându-se până în preajma declanșării unui război de anvergură între cele două părți. La aceasta s'a adăugat și acțiunea reciproc dăunătoare desfășurată de tătari și de cazaci, teoretic vasali supuși otomani și poloni, dar foarte greu de controlat și stăpâni pe propriile lor acțiuni.

Această situație încordată a relațiilor internaționale din zona sa geografică a avut consecințe deosebit de negative pentru Moldova în anii imediat următori înfrângerii lui Ion Vodă cel Viteaz. Pe de o parte, Poarta otomană a intensificat fără precedent presiunea asupra țării, ca de altfel și asupra Țării Românești, moldovenii fiind obligați să participe din

plin la lucrările de reconstrucție și reparație de la Brăila, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Geankerman (Oceakov), distruse de Ion Vodă și de cazaci ⁶³), iar pe de altă parte, incursiunile căzăcești care vizau ocuparea tronului domnesc ⁶⁴), dar și teritoriile stăpânite de turci în sudul Basarabiei, mai ales în zona orașelor Tighina și Cetatea Albă ⁶⁵), au provocat imense distrugerii și o sensibilă degradare a instituției domniei, a autorității domnului asupra țării.

Trebuie să avem în vedere și faptul că toate aceste incursiuni, care vizau stăpânirile turcești din sudul Basarabiei, nu aveau ca scop eliberarea lor și realipirea la Moldova, ci pur și simplu jaful și distrugerea, uneori chiar sub pretextul apărării lumii creștine. Cazacii nu doreau și nici nu puteau să elibereze aceste cetăți și teritorii, cum nu puteau nici să-și impună propriul domn pe tronul țării. Dacă ei ar fi avut capacitatea militară să realizeze astfel de obiective, în nici un caz acest lucru nu ar fi adus o ușurare a situației Moldovei, ci dimpotrivă. Ori țara ar fi intrat într'o strânsă dependență față de Polonia, ori ar fi devenit un teritoriul al nimănui, un permanent câmp de confruntare militară între cazaci, tătari, turci și poloni. Prin urmare, acțiunile căzăcești îndreptate împotriva stăpânirilor otomane din sudul Basarabiei nu au avut și nici nu putea să aibă un caracter pozitiv pentru țară, ci dinpotrivă, duceau la permanentizarea stării de conflict din zonă, la distrugerii numeroase și sistematice, la încordarea relațiilor polono-otomane și constituiau o gravă amenințare pentru independența și integritatea teritorială a Moldovei. Aceste acțiuni nu trebuie confundate și asimilate cu cele ale cazacilor înregimentați ca mercenari în armatele lui Ion Vodă cel Viteaz și, mai târziu, ale lui Mihai Viteazul, când, sub conducere românească, ei au acționat în vederea atingerii unor obiective cu adevărat românești, îndeplinind prin urmare, un rol pozitiv. Între cele două tipuri de acțiuni există, astfel, o

mare diferență, acțiunile antiotomane ale cazacilor trebuind să fie apreciate la justa lor valoare în funcție de împrejurările și de contextul general politico-militar în care s'au produs.

Îndelungatul război care a opus Imperiul otoman, Iranului safavid (1578-1590), precum și răscoala țătarilor din Crimeea condusă de Mehmet Ghiray Han ⁶⁶) și desfășurată între 1579 și 1584, l-au obligat pe sultan să-și modereze pretențiile în raporturile cu Moldova și să nu deterioreze complet relațiile cu Polonia din cauza repetatelor năvăliri cazace. Aceste năvăliri nu numai că nu au încetat, dar profitând de faptul că principalele forțe otomane erau deplasate pe frontul din Iran, au cunoscut o intensificare fără precedent, lovind în special în sudul Basarabiei, dar și în restul teritoriului moldovenesc.

Astfel, în 1583, din ordinul regelui polon Ștefan Báthory o grupare de 8 până la 9000 de cazaci trece Nistrul și, împreună cu 2000 de poloni, atacă Tighina, îi ard suburbiile, după care atacă și Cetatea Albă capturând o flotă otomană ce se afla aici ⁶⁷).

În urma acestor atacuri, în august același an, au apărut zvonuri că o armată otomană s'ar pregăti să atace Polonia ⁶⁸), dar nimic nu s'a adevărit. În 1584 Tighina devine principala țintă a atacurilor căzăcești, urmată de Cetatea Albă ⁶⁹). Prima este violent atacată în august și noiembrie ⁷⁰), cu toate că în aprilie turcii trimiseseră aici importante forțe de întărire ⁷¹). Alte atacuri împotriva Tighinei au avut loc în iunie 1585 ⁷²) și, din nou, în iunie 1586 ⁷³) și în aprilie 1587 împreună cu alte poziții turcești de pe țărmul Mării Negre ⁷⁴). În aprilie 1587, 7000 de cazaci atacă și cuceresc Geankermanul (Oceakov), de unde capturează 30 de tunuri apoi dau foc Tighinei și jefuiesc întreagul Bugeac ⁷⁵). Pentru refacerea acestor stricăciuni Petru Șchiopu a fost obligat să pună la

dispoziția turcilor 3000 de care și 15000 de salahori ⁷⁶). În același an cazacii cuceresc orașul Huși și amenință Iașiul ⁷⁷). De data aceasta, eliberat de problemele create de răscoala tătarilor din Crimeea și mai puțin presat de războiul cu Iranul al cărui sfârșit era previzibil, sultanul Murad al III-lea (1574-1595) își manifestă din nou intenția de a transforma ținuturile române în pašalâcuri și de a impune Poloniei plata unui tribut ⁷⁸). Dar aceste intenții nu-i impresionară pe cazaci. În 1588 ei atacă și ocupă din nou Hușii, în iulie ⁷⁹), apoi, în noiembrie, atacă Tighina, raza acțiunilor lor de luptă extinzându-se până aproape de Iași ⁸⁰), deci incluzând cea mai mare parte a Moldovei dintre Prut și Nistru, iar în mai 1589 este atacată și Cetatea Albă ⁸¹).

În acest fel situația Moldovei și a domnitorului ei, Petru Șchiopul, devenise cu adevărat dramatică. Transformată în teatru de operațiuni militare, cu teritoriul dintre Prut și Nistru devastat sistematic și permanent, Moldova se afla și în situația de a fi transformată fie în pašalâc, așa după cum își manifestase din nou intenția sultanul ⁸²), fie de a fi ocupată de poloni, care încep să-și manifeste tendința de a-și întinde granițele până la Dunăre ⁸³).

Exasperat de repetatele incursiuni căzăcești în Moldova și nemulțumit de refuzul regelui polon Sigismund al III-lea (1587-1632) de a plăti tribut, sultanul Murad al III-lea a hotărât organizarea, în iulie 1589, a unei expediții de represalii. Trupele otomane, comandate de beilerbeiu Rumeiiei, Hazîr Pașa, au atacat sudul Poloniei și au incendiat Snyatinul, în septembrie 1589 ⁸⁴), dar au fost obligate să se retragă deoarece nu au putut să facă joncțiunea cu tătarii hanului Gazi Ghiray al II-lea, înfrânți în Polonia ⁸⁵). Cu toate că Moldova, la fel ca și Țara Românească, a furnizat armatei otomane cai și provizii, ea nu a scăpat de la o devastare aproape completă, așa cum arată documentele vremii ⁸⁶).

Devastată de turci, Moldova era amenințată și de o eventuală ocupație polonă. Hatmanul și marele cancelar Jan Zamoyski, adept al expansiunii polone în zona gurilor Dunării și a litoralului nord-pontic ⁸⁷⁾, era de părere că, în cazul unui război cu Poarta otomană, foarte probabil în acel moment, Polonia trebuia să preia inițiativa, să-i atace pe tătari, să ocupe Moldova și, cum spunea el “să ne fortificăm mai curând la Dunăre decât sub Lwow” ⁸⁸⁾.

Se părea că nimic nu mai poate opri un război turco-polon de mari proporții. Sultanul cerea imperativ, la 22 februarie 1590. plata unui tribut de către poloni în valoare de 100000 de ducați, refacerea cetăților distruse din sudul Basarabiei și de pe litoralul nord-pontic, precum și uciderea tuturor cazacilor. ⁸⁹⁾, condiții imposibil de îndeplinit și care au provocat și eșecul misiunii diplomatice a soliei polone conduse de Pavel Uchanski ⁹⁰⁾.

Dar, cu toate acestea, războiul nu s'a declanșat datorită medierii engleze, prin ambasadorul de la Constantinopol, Edward Barton, și moldovene, prin postelnicul Bartolomeo Brutti ⁹¹⁾, care au reușit să faciliteze încheierea între cele două părți a unor acorduri de pace între 1590 și 1592.

Deși răul cel mare fusese evitat, presiunea asupra Moldovei, dar și a Țării Românești, a continuat să se intensifice. Amenințat de turci cu o dublare a haraciului și de cazaci cu noi incursiuni devastatoare, Petru Șchiopul a preferat să părăsească de bună voie tronul Moldovei, în 1591 ⁹²⁾, și să-și încheie viața în exil, departe de țară.

Incursiunile căzăcești în sudul Basarabiei vor continua însă, în vara lui 1592 ei atacând Chilia și Tulcea și capturând o sumă de 300000 de aspri, ceea ce va duce la o nouă încordare a relațiilor turco-polone ⁹³⁾, și la noi amenințări din partea sultanului cu transformarea Moldovei în pașalâc ⁹⁴⁾.

Situația Moldovei și a Țării Românești devenise aproape de nesuportat, presiunea otomană, tătară, polonă și cazacă la care se va adăuga și cea habsburgică impunând o reacție de anvergură, reacție care se va produce în timpul domniei lui Mihai Viteazul și va cuprinde întregul spațiu românesc, deci și Basarabia.

Odată preluată domnia Țării Românești în toamna anului 1593, Mihai Viteazul s'a confruntat cu două probleme principale, probleme care își vor păstra actualitatea pe parcursul întregii sale domnii. Este vorba de lupta de independență împotriva turcilor, impusă de situația dezastruoasă a țării, și de lupta pentru unitatea de acțiune, la început, apoi de lupta pentru unitatea statală a celor trei țări române, adică de unitatea românească, de unitatea întregului spațiu românesc. Numai prin realizarea acestei unități, lupta antiotomană, dar și lupta împotriva veleităților expansioniste ale altor puteri, cum ar fi Habsburgii și Polonia, putea avea cu adevărat sorți de izbândă. Mihai Viteazul a abordat aceste două probleme majore ale domniei sale simultan și de la început, deoarece între ele exista o strânsă interdependență, una fără cealaltă neputând să-și găsească o rezolvare adevărată.

Înainte însă de declanșarea luptei românești pentru independență, cazacii și-au continuat atacurile în zona de sud a Basarabiei, extinzându-le chiar și la alte zone ale țării. Astfel profitând de izbucnirea războiului dintre turci și imperiali în vara anului 1593, în decembrie ei atacă și devastează împrejurimile Tighinei ⁹⁵). Ca răspuns, tătarii au atacat Moldova, unde, în iunie 1594, l-au asediat pe Aron Vodă Tiranul în Iași, după care arzând totul în cale, s'au îndreptat spre Pocuția ⁹⁶). În iulie, cazacii revin în forță, ajung până la Chilia și-l obligă pe Aron Vodă să le plătească o mare sumă de bani ⁹⁷). Abia după izbucnirea luptei antiotomane a

țărilor române, Aron Vodă va reuși, în ianuarie 1595, să încheie o alianță cu cazacii ⁹⁸), reușind să-i încadreze astfel, măcar și parțial, în lupta de eliberare dusă de români.

Revolta antiotomană declanșată de Mihai Viteazul în Țara Românească și de Aron Vodă în Moldova, în noiembrie 1594 ⁹⁹), Transilvania aflându-se în stare de beligeranță cu Poarta otomană din august același an ¹⁰⁰), a însemnat aruncarea în luptă a unor importante forțe militare, care constituiau un grav pericol pentru flancul drept și comunicațiile trupelor otomane. Prin urmare, la Conastantinopol s'a decis ca direcția de atac să fie schimbată din Europa Centrală spre țările române, iar la 14 mai 1595 marele vizir Ferhat Pașa a hotărât ca Moldova și Țara Românească să fie transformate în pašalâcuri ¹⁰¹).

Atacul românesc a cuprins întreaga linie a Dunării, inclusiv a Dunării dobrogene: Hârșova, Măcin, Brăila, Isaccea, Tulcea, Chilia sunt atacate ¹⁰²). Detașamentele lui Mihai Vitezul au înaintat de-a lungul Dunării, spre Marea Neagră, atingând Babadagul și Isaccea (Oblucița) ¹⁰³). Paralel cu domnul Țării Românești, Aron Vodă a început și el lupta pentru eliberarea ținuturilor moldovene din zona Mării Negre și a gurilor Dunării. Până atunci însă, în 1594, cazacii au pătruns din nou în Moldova, pe la Soroca, au ocupat Iașiul și l-au obligat pe Aron Vodă să fugă ¹⁰⁴). 5000 de cazaci au dat foc Tighinei și au nimicit un corp de oaste de 3000 de turci ¹⁰⁵). Abia la începutul anului 1595 Aron Vodă a reușit să încheie o alianță cu ei ¹⁰⁶).

Astfel, moldovenii lui Aron Vodă, împreună cu efective transilvănene și cu unități de cazaci, au început asediul Tighinei ¹⁰⁷).

Apoi s'au îndreptat spre Cetatea Albă și au înfrânt o grupare tătară comandată de beiul Hasan. Două detașamente

moldovenеști au trecut în Dobrogea, unde i-au înfrânt din nou pe tătari. La 22 martie, orașul Ismail, apărat de 4000 de turci, a fost cucerit și preluat de o garnizoană moldovenească ¹⁰⁸). În aceeași lună, Chilia a fost și ea eliberată ¹⁰⁹), iar în aprilie cazacii au atacat din nou Tighina ¹¹⁰). Astfel, Aron Vodă putea să afirme, la 15 februarie 1595, într'o scrisoare trimisă lui Jan Zamoyski, că: "Țara noastră este, într'adevăr, un sprijin pentru întreaga creștinătate împotriva acestui dușman pe care-l avem în spatele nostru" ¹¹¹). Faptul că în 1595 țările române au obținut din nou accesul la mare se reflectă în promisiunile pe care împăratul Rudolf al II-lea (1576-1612) le-a făcut Poloniei pentru a o atrage în Liga Sfântă, și anume, să-i cedeze posesiunea asupra Țării Românești și Moldovei și asupra ținuturilor și fortărețelor de pe litoralul Mării Negre, precum și dreptul de liberă navigație în această zonă ¹¹²).

Toate aceste victorii nu l-au ajutat însă pe Aron Vodă atunci când Sigismund Báthory, principele Transilvaniei care dorea să refacă unitatea vechii Dacii sub conducerea sa, a hotărât să-l înlocuiască din domnie. Dar dispariția lui Aron Vodă de pe scena politică nu a însemnat și abandonarea direcției de recucerie a sudului Basarabiei, stăpânit de turci. Noul domnitor, Ștefan Răzvan, în tratatul pe care l-a încheiat la 3 iulie 1595 cu principile transilvan, se obliga să includă în noua administrație a Moldovei vechile ei granițe, adică exact teritoriul de la gurile Dunării și de pe litoralul Mării Negre ¹¹³). Cu toate acestea, în iunie, expediția creștină din sudul Moldovei se încheiase, o încercare a cazacilor de a cuceri Cetatea Albă rămânând fără rezultat ¹¹⁴).

Luptele din iarna 1594-1595 și din prima parte a anului 1595 purtate de români sub conducerea lui Mihai Viteazul și Aron Vodă au zdruncinat serios stăpânirea otomană de la Dunărea de Jos și de pe litoralul pontic al Moldovei. Expresive în acest sens sunt cuvintele cronicarului turc Mustafa

Selaniki, ce nu putea fi bănuir de exagerare în sensul negativ. Iată ce spune el: "În a treia zi a lunii sevval 1003 (11 iunie 1595 - n.n.), au venit la Poarta fericirii strigătorii de ajutor, trimiși de ulemale și oamenii pioși, precum și de locuitorii mici și mari ai Babadagului necăjiți din cauza rătăcirii ghiaurilor umili care, în zilele acestei ierni, au ocupat malurile Dunării. Cunosând evenimentele care se petrecuseră acolo, ei ne-au spus: "...Au rămas numai cetățile Brăila și Varna și Chilia și Akkerman și Djankerman (Oceanov - n.n.) și trecătorile Isaccea și Ismail și cetățile Silistra și Giurgiu și Rusciuk și Turtucaia. Toate schelele și orașele lor sunt pârjolite și ruinate în întregime, iar raialele Țării Românești și ale Moldovei s'au aliat cu leșii și, venind peste 100000 de pușcași necredincioși, dușmani ai legii, adunați dintre ghiaurii din Transilvania și maghiari și leși și moscoviți, au devastat ținuturile înfloritoare ale musulmanilor, care, fiind cucerite și supuse de atâtea secole, erau rânduite și organizate" ¹¹⁵).

În această situație reacția marilor puteri vecine, mai ales a Imperiului otoman și a Poloniei, nu a întârziat să apară, ameninșând din nou statutul internațional al Moldovei și Țării Românești, cât și integritatea lor teritorială. Turcii, pe lângă lovitura principală pe care au îndreptat-o împotriva lui Mihai Viteazul și a Țării Românești au pregătit și o expediție de cucerire a teritoriilor pierdute din sudul Basarabiei. La 20 iunie armata lor s'a pus în mișcare ¹¹⁶), având un plan de împărțire a Moldovei ¹¹⁷). Partea vecină cu tătarii, adică Basarabia, trebuia reunită cu posesiunile acestora, trecând sub administrația fiului cel mai mare al hanului, iar restul trebuia să formeze sangeacul lui Ahmed Pașa de Bender (Tighina), căruia i se dăduse și Chilia. Dar acest plan a început să fie pus în aplicare abia la 13 octombrie 1595, atunci când tătarii au trecut Nistrul.

Între timp, polonii au avut tot timpul să-și formuleze și ei pretențiile teritoriale din această zonă. În lunile iunie și octombrie 1595 nunțul apostolic din Polonia, episcopul Malaspina di San Severo, a îndemnat pe regele și magnații poloni să-și extindă stăpânirile până la Marea Neagră, să cucerească Tighina, Cetatea Albă și Chilia ¹¹⁸), iar Zamayski nu și-a ascuns dorința de a ocupa și cetățile Oceakov și chiar Aslangorod de pe Nipru ¹¹⁹).

Tendențele expansioniste ale polonilor în această regiune s'au manifestat și în timpul lucrărilor dietei imperiale de la Speyer, din iulie același an. Aici, solii poloni au cerut, nici mai mult, nici mai puțin decât întreaga Moldovă și Țara Românească, împreună cu părțile vecine de la Marea Neagră ¹²⁰). De fapt, polonii cereau atât de mult tocmai pentru că erau convinși că Habsburgii nu putea fi de acord cu asemenea pretenții și atunci ei aveau scuza cea mai bună pentru neparticiparea la Liga Sfântă antiotomană.

Dar Polonia nu putea accepta nici o ocupație turco-tătară a Moldovei. Jan Zamoyski a reacționat cu promptitudine în fața intențiilor otomane, în august a intrat în Moldova și a înlocuit din domnie pe Ștefan Răzvan cu Ieremia Movilă ¹²¹), iar după câteva ciocniri de mică amploare cu tătarii, a încheiat cu aceștia tratatul de pace de la Tuțora din 22 octombrie 1595 ¹²²), prin care se recunoștea starea de fapt din Moldova, tratat acceptat și de sultan ca urmare a marii înfrângeri suferite de armatele sale în Țara Românească. Imperiul otoman era puternic zdruncinat de luptele cu Mihai Viteazul, astfel încât nu-și permitea să adopte o atitudine ostilă la adresa Poloniei, ci dinpotrivă, sperând ca aceasta, prin acțiunile ei, să provoace dezbinare și conflicte în tabăra creștină.

Pentru Moldova însă, această reglementare a situației a fost plătită destul de scump, Ieremia Movilă, noul domnitor,

cu scopul de a-și asigura bunăvoința hanului cedând șapte sate moldovenești din sudul Basarabiei și asumându-și și obligația de a trimite anual un număr neprecizat de butoaie cu miere în Crimeea ¹²³). Se pare că tot în împrejurările tulburi ale anului 1595 și turcii au reușit să-și extindă stăpânirile din sudul Basarabiei, ei smulgând din trupul țării un teritoriu de-a lungul țărmului Dunării, cuprins între lacurile Cătlăbuga, Ialpug și Cahul cu localitățile Smil și Cartal ¹²⁴). Smilul, rebotezat de turci Ismail, a fost transformat în kaza, și în 1622, va cuprinde în granițele sale localitatea Reni-Tamorova, situată la gura Prutului, între lacurile Cahul și Brateș. Astfel se încheia pentru Moldova transpruteană și ultima ieșire la Dunăre ¹²⁵).

O reglementare mai solidă a raporturilor polono-otomane, pe baza tratatului de la Țuțora, s'a realizat în 1597-1598. În 1597, solul polon Stanislav Gulski a cerut sultanului să-i alunge pe tătarii din Tighina și Cetatea Albă și să accepte înlocuirea lor cu polonii, oameni negustori și gospodari care puteau să contribuie la dezvoltarea comerțului polono-otoman și să mărească astfel, veniturile Porții. Cerea, de asemenea, ca Ismailul și Ciubărchiul să fie lăsate Moldovei ¹²⁶). Evident că sultanul a respins astfel de propuneri, dar le-a acceptat pe acelea, mult mai moderate, formulate de alt sol polon, Jan Felix Herburt, în 1598 ¹²⁷), prin care Polonia își asigura, totuși, preponderența în Moldova. În acest fel, pe lângă reglementarea raporturilor polono-otomane, era reglementată și problema sudului Basarabiei, bineînțeles din nou în defavoare Moldovei, care era obligată să suporte noi amputări teritoriale, este adevărat că numai de mică întindere.

Pentru ultima dată în decursul secolului XVI, problema sudului Basarabiei va fi repusă în discuție de Mihai Viteazul în anii 1599-1600. În 1599, luptele de la Dunărea de Jos, declanșate de turci în februarie-martie ¹²⁸), au primit o replică

hotărîta din partea domnului Țării Românești care, în aprilie, a atacat și a ars Oblucița (Isaccea), capturând și o caravană de negustori poloni, moldoveni englezi și spanioli ¹²⁹), după care a întreprins mai multe acțiuni navale pe Dunăre și chiar în Marea Neagră ¹³⁰) cu scopul de a tăia liniile de aprovizionare ale Constantinopolului.

Ultima încercare serioasă a lui Mihai Viteazul de a recuceri sudul Basarabiei a avut loc în vara anului 1600, după ce el a cucerit Moldova ¹³¹) și a realizat prima unire politică din istorie a tuturor românilor. Anterior acestei acțiuni el își exprima foarte clar intenția de a elibera sudul Basarabiei și cetățile stăpânite de turci aici, în proiectul de tratat cu Polonia pe care l-a încheiat cu Andrei Taranowski la 10 martie 1600, la Brașov. În acest proiect se prevedea ca: "Voievodatele Transilvaniei, Munteniei și țării moldovenești, alias Moldovei și toate acele țări ce le-a luat prin puterea și sabia sa, trebuie să le unească și să le dea atunci Coroanei Poloniei. Tot astfel Chilia, Tighina, Cetatea Albă, Oceacovul și Ismailul, recucărindu-le de la turci pe costul său trebuie să le dea Coroanei polone" ¹³²).

Dar tratatul nefiind acceptat de regele polon ¹³³), Mihai Viteazul a fost obligat să ia acțiunea din sudul Basarabiei pe cont propriu.

Aflat la Iași, Mihai a ordonat lui Baba Novac, la sfârșitul lui mai 1600 să se deplaseze spre Bugeac și să-l readucă în vechile hotare ale Moldovei ¹³⁴), dar se pare că această acțiune nu era menită să strice relațiile cu turcii ¹³⁵) și de aceea nu sunt semnalate lupte în Bugeac sau în jurul cetăților stăpânite de turci ¹³⁶). Dacă aceasta era părerea lui Nicolae Iorga în 1899, peste aproape patru decenii, în 1935, el și-o schimbă, arătând că "... trimițând pe Deli Marcu să ardă raiaua, Mihai restabilea vechile hotare moldovenești,

închizând în ele teritoriul răpit de turci. Patru ținuturi noi, cu Tighina, Chilia și Cetatea Albă, probabil și Ismailul, fură astfel create și locuitorii lor cruțați de orice dare pe mai mulți ani de zile” ¹³⁷⁾. Această părere a fost împărtășită și de alți cercetători, printre care Aurel Decei ¹³⁸⁾ și Sergiu Iosipescu ¹³⁹⁾, în timp ce Constantin Rezachevici este de accord cu primul punct de vedere a lui Nicolae Iorga, cel din 1899, considerând că evenimentele nefavorabile l-au împiedicat pe Mihai Viteazul să-și realizeze proiectul de eliberare a sud-estului Moldovei, până la mare ¹⁴⁰⁾.

Si noi considerăm că acest punct de vedere este conform cu realitatea istorică, el fiind întărit și de rapoartele ambadorului venețian de la curtea împăratului. Dacă într’un prim raport, din 7 iulie 1600, el consideră că Mihai Viteazul ocupase întreg sudul Basarabiei: ”... Quanto al Valaco, escribe el mismo Cabriani que entraba en la Basarabia, con que se abra enseñoreado de toda la Moldavia entera, siendo esta la ultima parte della, a la ribiera del Mar Negro” ¹⁴¹⁾, peste nici trei săptămâni, la 24 iulie, când situația se clarificase în mare măsură, el raporta următoarele: “che in questa invazione della Moldavia dovese spingersi nella Bessarabia, che beve sopra il Mar maggiore da quella parte, dove alle bocche del fiume Niestor e Biaogorod o Moncastro il castello del quelle e tenuto da Turchi, et terra gia habitata da Tartari, e stata desolata nelle presenti guerre dalli Cossacchi, il che potevva fare con nissuna difficulta, et pure non l’ha effecttuato et questo far ogni credere che non voglia attaccarlo con loro. Egli dice che la fara quando vedera opportuna l’occasione”. ¹⁴²⁾

Credem că Mihai Viteazul ar fi dorit să reîntregească Moldova și, prin urmare, spațiul românesc, dar situația periculoasă creată în Transilvania, care l-a și obligat să părăsească Moldova la sfârșitul lui iunie, nu i-a permis să

deschidă un nou front de luptă împotriva turcilor și nici aceștia, care nu știau cum vor evolua evenimentele, nu au atacat pe Baba Novac și corpul său expediționar. În aceste împrejurări Baba Novac ¹⁴³⁾ a cutreierat sudul Basarabiei fără a provoca daune și fără a ataca vreo cetate stăpânită de turci. Această atitudine a lui Mihai Viteazul a fost repetată și de poloni, în toamna anului 1600, când, după ce-l învinseseră pe domnul Țării Românești și instalaseră în scaunul de la București pe Simion Movilă, s'au ferit să atace posesiunile turcești din sudul Basarabiei, deși știau că numai Chilia și Cetatea Albă ar fi adus venituri de "... zece ori o sută de mii de zloți" ¹⁴⁴⁾. În schimb, în noiembrie 1600, cazacii nu s'au ferit să atace din nou Tighina și să provoace turcilor pagube însemnate ¹⁴⁵⁾.

Odată cu moartea tragică a lui Mihai Viteazul, asasinat mișelește pe Câmpia Turzii în august 1601, se încheie și o etapă importantă din efortul poporului român de a recupera sudul Basarabiei cucerit de turci. Timp de mai bine de un secol, românii, în primul rând cei din Moldova, dar și cei din Țara Românească și Transilvania au făcut tot ce le-a stat în putință ca să-și recupereze pământurile, cele de la gurile Dunării și de pe litoralul de nord-vest al Mării Negre având o importanță deosebită atât sub aspect economic, cât și sub aspect militar. Dar toate încercările lor au fost zadarnice, importanța acestei regiuni pentru Imperiul otoman fiind de prim ordin. Turcii nu numai că nu au cedat principalele poziții cucerite aici, dar au încercat și, uneori, au și reușit să le extindă în detrimentul Moldovei. Situația a fost complicată de nenumeroasele intervenții militare ale cazacilor, dar și ale polonilor al căror rezultat a fost o erodare lentă a puterii economice și a statutului internațional al Moldovei. Cu toate acestea, românii au împiedicat cu succes extinderea dominației otomane și tătare în părțile centralele și nordice ale

Basarabiei, zona de sud, Bugeacul, deși stăpânită cu fermitate de turci, continuând și în viitor să reprezinte unul din punctele nodale ale sistemului de relații internaționale din această parte a Europei.

NOTE

1 Din bogata bibliografie consacrată secolului al XVI-lea a se vedea, printre altele, **Henri Lapeyre**, *Les monarchies européennes du XVI-e siècle et les relations internationales*, Paris, 1967; **H.G.Koenisberger**, **G.Mosse**, *L'Europe au XVI-e siècle*, Paris 1970; **Bartolomé Bennassar**, **Jean Jaquaert**, *Le XVI-e siècle*, Paris, 1987; **Fenard Braudel**, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. 2 vol., Paris, 1966.

2 **Mihai Maxim**, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a sec. XVI*, în "Revista de istorie", tom 32, nr. 9, 1979, p.1761; **idem**, *Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte ottomane dans la seconde moitié du XVI-e siècle*, în "Nouvelle Etudes d'Histoire", VII, Bucarest, 1980, pp. 247-250; **idem**, *Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XVI, nr.3, 1977, p.483; **idem**, *Haraciul Moldovei și al Țării Românești în ultimul sfert al veacului XVI*, în "Studii și materiale de istorie medie", XII, București, 1994, pp.3-46.

3 **Mihai Berza**, *Variațiile exploatații Țării Românești de către Poarta otomană în secolele XVI-XVIII*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 11, nr.2, 1958, p. 61.

4 **Mihai Maxim**, *Regimul economic al domonației otomane...*, p.1742; **idem**, *Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594*, p. 483; **Bogdan Murgescu**, *Aspecte financiare ale acțiunii politico-militare a lui Mihai Viteazul*, în "Revista de istorie militară" 1994, nr. 1-2, pp. 40-47 și nr. 3, pp.15-20; **idem**, *Câteva observații pe marginea datoriilor domnilor Țării Românești și Moldovei în 1594*, în "Revista istorică", serie nouă, tom. 6, nr. 3-4, 1995, pp. 243-253; **Ioan Caproșu**, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, 1989, pp. 65-67.

5 Una din cauzele pentru care turcii nu au transformat țările române în pașalâcuri a fost indiscutabil, nerentabilitatea economică a unei ocupații militare directe (**Mihai Maxim**, *Țările Române și înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în evul mediu*, București, 1993, pp. 112-113, analizează toate cauzele pentru care spațiul românesc a scăpat de o ocupație otomană directă).

6 **Șerban Papacostea**, *Les Roumaines et la conscience de leur romanité au Moyen Âge*, în "Révue Roumaine d'Histoire", tome IV, no. 1, 1965, pp. 15-24; **Adolf Armbruster**, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, ed. a II-a, București 1993, passim.

7 Într-o scrisoare trimisă la 22 iulie 1552 către un om de încredere de la curtea lui Ferdinand de Austria, Castaldo își prezintă acțiunea din Transilvania ca pe o reeditare a cuceririi romane a Daciei (**Victor Motogna**, *Relațiile dintre Moldova și Ardeal în secolul al XVI-lea*, Dej, 1928, pp. 152-152). Semnificativ în acest sens este și medalia pe care a bătut-o și în al cărui text se autoîntitulează *Subactae Daciae restitutor optimus* (**A. Veress**, *Isabella kiralyne (1519-1559)*, Budapesta, 1901, p. 407 și fig. 124; **Adolf Armbruster**, *Încercarea de analiză a raportului între terminologia politico-geografică și realitatea și gândirea politică* în "Studii. Revista de istorie", tom 22, nr. 3, 1969, p. 440). Despre această încercare Nicolae Iorga spunea că: "...Aceiași nevoie instinctivă a unității după tradiții seculare, milenare, a adus o altă formă, cea habsburgică, ferdinandistă, tinzând a realiza, prin Ardealul lui Martinuzzi cu garnizoana spaniolă a lui Castaldo, altă Dacie, cu același centru în Ardeal, iar la aripi cu domni impuși de căpetenia soldaților trimiși de regele austriac al Ungariei. (**Nicolae Iorga**, *Istoria românilor*, vol. V, București, 1937, p. 20.)

8 Politica de expansiune în est și de rivalitate cu Habsburgii începută de regele polon Ștefan Báthory (1575-1586) a fost continuată cu fidelitate după moartea sa de principalul său colaborator, cancelarul și marele hatman Jan Zamoyski (**Ilie Corfus**, *Michele le Brave et la Pologne*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XIV, no. 3, 1975, p. 484; **Venianim Ciobanu**, *Relațiile politice ale Moldovei cu Polonia în secolele XVI-XVIII în lumina unor cercetări recente* în "Revista de istorie", tom 30, nr. 7, 1977, pp. 1108-1109). Acesta, caracterizat de Nicolae Iorga ca "...unul dintre oamenii cei mai importanți pe care Europa Orientală i-a dat în această epocă" (**N. Iorga**, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, București, 1928, p. 257), a ajuns să stăpânească pământuri însumând 6400 kmp și să devină reprezentantul tipic al noii aristocrații care preluase puterea în stat (***Histoire de Pologne*, Varsovie, 1972, pp. 201-215; **I. Corfus**, *art.cit.*, p. 485). El reprezenta interesele magnaților poloni care aveau mari proprietăți în Ucraina și care erau, prin urmare, interesați în expansiunea spre țărmurile Mării Negre și spre gurile Dunării.

9. **N. Iorga**, *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1931, pp. 209-210; **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 1, pp. 415-416.

10 **Maria Lupaș-Vasiliu**, *Contribuții documentare la relațiunile dintre Italia și Transilvania în secolul al XVI-lea*, în "Anuarul Institutului de istorie națională", Cluj, X, 1945, pp.340-341; **Ștefan Andreescu**, *Restitutio Daciae*, I, București, 1980, p. 215.

11 **Manole Neagoe**, *Problema unității țărilor române în secolul al XVI-lea*, în "Revista arhivelor", an LII, vol. XXXVII, nr. 4, 1975, p. 436.

12 **Gh. Pungă**, *Unele considerații privind planul dacic al lui Mihai Viteazul*, în vol. "Românii în istoria universală", III, 1, Iași, 1988, p. 497.

13 **Alexandru Ciorănescu**, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 66; **Hurmuzaki**, *Documente*, II,

1, p. 682, 690; **A. Veress**, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. II, București, 1930, p. 26.

14 **Șt. Andreescu**, *op.cit.*, I, pp.162-185; **Gh. David** *Un moment cu rezonanță pentru unitatea românilor*, în "Magazin istoric", I, 1985, pp. 34-39. Atât Petru Șchiopul, cât și Alexandru al II-lea Mircea și Mihnea Turcitul se considerau descendenți din familia regală a Corvinilor, tradiție oficializată ulterior chiar de curia romană, (**Șt. Andreescu**, *Radu Mihnea Corvin, domn al Moldovei și Țării Românești*, în "Revista de istorie", tom 39, nr. 1, 1986, p. 16; **Gh. Pungă**, *art.cit.*, p. 497), ceea ce explică de ce ei se considerau moștenitorii legitimi ai Transilvaniei, acționând în vederea refacerii fostului regat dacic.

15 **Gh. Pungă**, *art.cit.*, pp. 493-506; **Andrei Pippidi**, *La Résurrection de Byzance ou l'unité politique roumaine: l'action de Michel le Brave*, în "Revue des Etudes Sud-Est Européennes", tom XIII, nr. 3, 1975, pp. 376-378.

16 **E. Diaconescu**, *Accepțiunile istorice ale Basarabiei*, în "Cuget Moldovenesc", XII, 1943; **Ion I. Nistor**, *Localizarea numelui Basarabia în Moldova transpruteană*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. III, t. XXVI, 19443-1944. p. 16; **Charles de Peyssonnel**, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, vol. I, Paris, 1787, p. 304. Pentru apariția și evoluția numelui de Basarabia a se vedea **Gh.I. Brătianu**, *La Bassarabie. Droits nationaux et historiques*, Bucarest, 1943, pp. 17-26.

17 În secolul al XVII-lea o porțiune de pământ a Moldovei, acaparată de tătarii nogai, a fost numită Bugeac. După creșterea numărului nogailor în această regiune în anii '60-'70 ai secolului al XVII-lea s'a format hotarul de nord și de apus al Bugeacului, pe Valul lui Traian de Sus și pe râul Ialpug (**Ion Chirtoagă**, *Din istoria Moldovei de Sud-Est și diferitele semnificații teritoriale ale noțiunii de Bugeac*, în "Revista istorică" serie nouă, tom 6, nr.7-8, 1995, p. 651).

18 Pentru revigorarea drumului moldovenesc și a comerțului din această zonă, a se vedea **Ludovic Demény**, **Paul Cernovodeanu**, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI-XVIII*, București, 1974, pp. 21-22; **Viorel Panaite**, *Comerț și negustori în tratatele osmano-polone, 1489-1607*, în "Revista istorică", serie nouă, tom 6, nr. 3-4. 1995, pp. 221-222; **Cvetana Georgieva**, *Les rapports de commerce entre L'Empire Ottoman et la Pologne et les terres bulgares...*, în "Bulgarien Historical Review", 1978, nr. 3, pp. 38-49; **Șt. Andreescu**, *Comerțul danubiano-pontic la sfârșitul secolului al XVI -lea. Mihai Viteazul și "drumul moldovenesc"*, în "Studii și materiale de istorie medie", XV, 1997, pp. 41-60. Se poate spune că negoțul a fost una din cuzele fundamentale care a determinat Poarta otomană să ducă o politică de pace față de Polonia în secolul al XVI-lea, mai ales după 1533.

19 Pentru începuturile poliției pontice a Habsburgilor a se vedea studiul lui **Ileana Căzan**, *Începuturile poliției pontice a Casei de Austria în scrieri umaniste și izvoare cartografice din sec. XVI*, în "Revista istorică", serie nouă, tom 5, nr. 11-12, 1994, pp. 1183-1195.

20 **Ilie Corfus**, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București 1979, doc. 21, 22, 35, 36, 39, 42, 47; **Mihai Maxim**, *Teritorii românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea*, II, în "Revista de istorie", tom 36, nr. 9, 1983, p. 889, n. 127.

21 **Ioan I. Nistor**, *Basarabia, pivotul politic al Moldovei voievodale în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice"*, s. III, t. XXVI, 1943-1944, p. 243.

22 **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 1, pp. 415-416; **N. Iorga**, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, pp. 209-210; **Ioan C. Băcilă**, *Schiță istorică asupra hotarelor Basarabiei*, extras din "Arhivele Basarabiei", an I, nr. 3, Chișinău, 1929, p. 3; **Ioan I. Nistor**, *Basarabia, pivotul politic al Moldovei voievodale* p.244; **M. Neagoe**, *art.cit.*, p. 432.

23 Pentru domnia și personalitatea complexă a lui Despot Vodă a se vedea **N. Iorga**, *Nouveau matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilicos*, Bucarest, 1900; **Adina Berciu Drăghicescu**, *Aspects de la politique extérieure de la Moldavie, entre 1561-1563*, în "Analele Universității București, Istorie", XXIX, 1980; **idem**, *O domnie umanistă în Moldova. Despot Vodă*, București, 1980.

24 *Litterae nuntiorum apostolicorum historiam Ucraine illustrantes (1550-1850)*, ed. Athanasius G.Welykyi, I, Romae, 1959, pp. 67-68; **Cvetana Georgieva**, *art.cit.*, pp. 38-49; **V. Panaite**, *art.cit.*, pp. 221-222; **Șt. Andreescu**, *Comerțul danubiano-pontic la sfârșitul secolului al XVI-lea*, p. 51.

25 **Nicolae Grigoraș**, *Politica internă a lui Mihai vodă cel Viteaz*, în "Revista de istorie". tom 27, nr.6, 1974, pp.871-885.

26 Bogdan Lăpușneanu a încercat să recâștige tronul Moldovei cu ajutor polon în primăvara anului 1572, dar nu a reușit. Turcii au mobilizat forțe importante, formate din detașamente ale hanului tătar, ale sangeacbeilor de Vidin, Silistra, Nicopole și Tighina (Bender) și ale domnilor țărilor române (**Hurmuzaki**, *Documente*, II, 1, pp. 632 și 635), forțe care au atacat Hotinul ocupat de poloni și au devastat sudul Poloniei, distrugând 20 de localități și dând foc orașului Snyatin (**N. Iorga**, *Studii și documente*, XXIII, pp. 103-104; **idem**, *Acte și fragmente*, I, p. 15; **Victor Motogna**, *Contribuții la epoca lui Ion Vodă cel Complut*, în "Revista istorică", XI, 1925, nr.10-12, p. 254; **Theodor Holban**, *Henri de Valois en Pologne et les Roumains*, în "Accadémie Roumaine. Bulletin de la Section Historique", tome XXIII, 1942, pp. 121-123; **Dinu C. Giurescu**, *Ion Vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966, p. 57; **Nicolae Grigoraș**, *Politica externă a Moldovei în timpul domniei lui Ion Vodă cel Viteaz (1572-1574)*, extras din vol. *Coordonate culturale vrâncene*, București, 1974, p. 69)

27 **Hurmuzaki**, *Documente*, Supliment I, 1, p. 25; **Constantin I. Andreescu**, *Moldova și alegerea lui Henric de Valois ca rege al Poloniei*, în "Arhiva", XLII, 1-2, Iași, 1936, pp. 48-55; **Dinu C. Giurescu**, *op.cit.*, p.117.

28 N. Grigoraș, *Lupta de eliberare condusă de Ion Vodă cel Viteaz* (februarie-iunie 1574), în "Cercetări istorice", serie nouă, VII, Iași, 1974, p. 103; Veniamin Ciobanu, *La cumpănă de veacuri (Țările Române în contextul politicii poloneze la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea)* Iași, 1991, p. 28.

29 Hurmuzaki, *Documente*, II, 1 pp. 630-631.

30 N. Grigoraș, *Politica externă a lui Ion Vodă*, p. 78.

31 Nicolae Beldiceanu, *La crise monétaire ottomane au XVI-e siècle et son influence sur les Principauté roumaine*, în "Südost-Forschungen", XVI, 1957, nr. 1, pp. 70-86.

32 M. Berzea, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX*, în "Studii și materiale de istorie medie", II, București, 1957, pp. 12-13; Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, pp. 136-138.

33 Alexandru Gonța, *Adunarea țării din primăvară anului 1574 în Moldova*, în "Revista de istorie" tom, 27, nr. 6, 1974, pp. 887-896.

34 N. Iorga, *La France dans le Sud-Est de l'Europe*, în "Revue Historique du Sud-Est Européen" XIII, 1936, pp. 33-36; *idem*, *Istoria românilor*, V, p. 141; Al. Ciorănescu, *Știri noi din domnia Ion Vodă cel Cumplit*, în "Revista istorică" XX, nr. 4-6, 1934, p. 170; Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 139; N. Grigoraș, *Lupta de eliberare condusă de Ion Vodă cel Viteaz*, p. 103.

35 N. Grigoraș, *Politica externă a lui Ion Vodă*, p. 78.

36 Magdaléna László, B.P. Hasdeu despre folclorul ucrainean, în "Romano-slavica", X, 1964, p. 115.

37 Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 144.

38 Această cifră este indicată de un raport italian trimis din Constantinopol la Genova, la data de 7 mai 1572 (Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 87).

39 Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 144.

40 Hurmuzaki, *Documente*, II, pp. 679, 813-716; A. Veresse, *Documente*, II, pp. 41-44; Emile Charrière, *Négotiations de la France dans le Levant*, tome III, Paris, 1853, pp. 522-523.

41 T. Holban, *art.cit.*, p. 116; N. Grigoraș, *Lupta de eliberare condusă de Ion Vodă cel Cumplit*, p. 103. Pentru problema ajutorului polonez a se vedea și Mihnea Berindei, *Le problème des "cosaques" dans la seconde moitié du XVI-e siècle. A propos de la revolte de Ioan Vodă, voievode de la Moldavie*, în "Cahiers de monde russe et soviétique", vol. XIII, 1972, 3-e cahier, pp. 338-367.

42 Victor Motogna, *Contribuții la epoca lui Ion Vodă cel Cumplit*, p.256.

- 43 **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 1, p. 671; XI, p. 84.
- 44 **Dinu C. Giurescu**, *op.cit.*, p. 144
- 45 **Victor Atanasiu**, *Bătălia de la Jiliște*, București, 1974, *passim*.
- 46 **Al. Ciorănescu**, *Documente Simancas*, p. 66; **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 1, pp. 682, 690; XI, p. 87; **A. Veress**, *Documente*, II, p. 26.
- 47 **Dinu C. Giurescu**, *op.cit.*, p. 144; **N. Grigoraș**, *Lupta de eliberare condusă de Ion Vodă cel Viteaz*, pp. 110-113.
- 48 **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 1, pp. 694-695, 690.
- 49 **Andreae Maximiliani Fredro**, *Gestorum populi poloni sub Henrico Valessio polonorum postea vero Galliae rege*, ed. a II-a, Danzig, 1860, pp. 172-179; **Dinu C. Giurescu**, *op.cit.*, pp. 153-163; **N. Grigoraș**, *Lupta de eliberare condusă de Ion Vodă cel Viteaz*, pp. 113-120.
- 50 **Bartolomeo Paprocki**, *Wahrafftige Beschreibung des krieges, welchen der Walachische Woiewod Iuon mit den Türken geführt 1575*, în **Al. Papiu-Illarian**, *Tesaur de monumente istorice pentru România III*, București, 1864, p. 281; **Leonard Gorecki**, *Descriptio belli Inuoniae voivode Valahiae quod anno MDLXXIII cum Selimo II Turcorum imperator gessit*, în *ibidem*, p. 238; **T. Nicolau**, *Artileria moldovenească în veacurile XV și XVI*, în "Revista artileriei", XIV, 1932, pp. 249-271; **Hurmuzaki**, *Documente*, II, 1, pp. 710-711; Supliment I, 1, p. 37; **A. Veress**, *Documente*, II, p. 41-41; **Th. Antonescu**, *Campania din 1574 contra Moldovei, Ioan Vodă Viteazul (cel Cumplit). Bătălia de la Cahul, 10 iunie 1574*, în "Revista militară", LXXVII, 1940, nr. 7-8, pp. 77-90 și nr. 9-10, pp. 36-42; **Paul Cernovdeanu**, *Călătoria lui Pierre Lescapier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, în "Studii și materiale de istorie medie". IV, 1960, pp. 437-440; **Dinu C. Giurescu**, *op.cit.*, pp. 163-173; **N. Grigoraș**, *Lupta de eliberare condusă de Ion Vodă cel Viteaz*, pp. 120-124; **C. Cihodaru**, *Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei: Hindău, Direptate, Crăciuna și Roșcani*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol", tom XIX, 1982, pp. 632-635.
- 51 **Grigore Ureche**, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu. Ediția a II-a revăzută. București, 1958, pp. 200-201.
- 52 *Ibidem*, p. 201.
- 53 **Axinte Uricariul**, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, Vol. I, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel. București, 1993, p. 268.
- 54 **Radu Popescu Vornicul**, *Istoriile domnilor Țării Românești*, introducere și ediție critică întocmită de Const. Grecescu, București, 1963, p. 62.

55 Hurmuzaki, *Documente*, III, 2, p. 375.

56 Nicolae Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, ed. I.Șt. Petre, București, 1942, p. 530. A se vedea și Ion I. Nistor, *Basarabia, pivotul politic al Moldovei voievodale*, p. 244.

57 Pentru intervențiile repetate ale cazacilor în Moldova a se vedea Eugen Stănescu, *Colaborarea militară dintre români și cazaci în ultimul sfert al secolului al XVI-lea*, în "Studii. Revistă de istorie și filozofie", tom 7, nr. 3, 1954, p. 119-144 și II, în *ibidem*, nr. 4, 1954, pp. 187-213; Dinu C. Giurescu, *op.cit.* pp.184-199.

58 N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, București, 1899, p. 199.

59 Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României, vol. I, 1455-1774*, București, 1976, p. 123; a se vedea și A. Veress, *Documente*, II, p. 42.

60 Mustafa A. Mehmed, *op. cit.*, p. 124.

61 *Ibidem*, p. 126.

62 N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, p. 202.

63 Mihai Maxim, *Documente noi despre războiul moldo-otoman din 1574*, în vol. "Din lupta poporului român pentru independență", București, 1977, pp. 83-84; *idem*, *Culegere de texte otomane*, București, 1974, doc. 6 și 7; *idem*, *Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XVI, no. 3. 1977, p. 477

64 Pretendenții cazaci la tronul Moldovei au fost Cretul (Hurmuzaki, *Documente*, XI, pp. 184-185), Ioan (Nicoară) (*ibidem*, XI, p. 602; Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 242), Alexandru (Hurmuzaki, *Documente*, III, I, p. 36; C. D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History(1247-1601)*, London, The Hague, Paris 1964, p. 41) și Constantin (Hurmuzaki, *Documente*, III, I, pp. 14-15; 17-19), toți pretinzând că se înrudesesc cu Ion Vodă cel Viteaz.

65 În 1578 cazacii au luat din câmpiile Cetății Albe peste 700000 de oi și au distrus cetatea Islamkerman, construită de tătari (Hurmuzaki, *Documente*, III, I, pp.14, 18; J. Janicki, *Acta historica red gestas Stephani Bathorei illustrantia*, Varsoviae, 1881, pp. 31 și urm.; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, p. 203). Ca răspuns, în 1579, în ciuda protestelor poloneze, turcii au construit o nouă fortăreață de apărare lângă Tighina (Hurmuzaki, *Documente*, III, I, pp. 40-41; XI, pp. 634 și urm.). Polonii au reacționat în noiembrie același an, când Samuel Zborowski, fratele castelenului de Cracovia, a atacat Cetatea Albă (V. Ciobanu, *La cumpănă de veacuri*, p. 48). În aceste împrejurări a început să circule chiar zvonul că turcii aveau de gând să transforme Moldova, dar și Țara Românească, în pašalac (Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 107; Supliment, I, I p. 42; III, I, pp. 10-11; Leonard Gorecki, *Kronica z czasow Stefana Batorego 1552-1582*, apud Ilie Corfus,

Știri despre istoria moldovei într'o nouă cronică polonă (1575-1582), în "Studii și cercetări de istorie medie", I, București, 1951, p. 121; E. Stănescu, *art.cit.*, II, pp. 190-192; Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, pp. 195-197; V. Ciobanu, *La cumpănă de veacuri*, p. 49.)

66 M. Maxim, *Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594*, p. 481.

67 Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, pp. 118; XI, pp. 166-167, 665-666; Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetățtii Albe*, p. 204; E. Stănescu, *art.cit.*, II, p. 193.

68 Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 688; A. Veress, *Documente*, II, pp. 273-275; E. Stănescu, *art.cit.*, p. 193.

69 Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 672; A. Veress, *Documente*, II, pp. 296, 298.

70 Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 684.

71 *Ibidem*, pp. 676-677.

72 *Ibidem*, p. 689.

73 *Ibidem*, p. 693.

74 *Ibidem*, 697.

75 *Ibidem*; E. Stănescu, *art.cit.*, pp. 195-196.

76 Hurmuzaki, *Documente*, XI, pp. 697-698, 700; III, I. pp. 102-134, 697.

77 *Ibidem*; XI, p. 700; A. Veress, *Documente*, III, p. 108.

78 Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 700; E. Stănescu, *art.cit.*, p. 196.

79 Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 715; N. Iorga, *Studii și Documente XXIII*, p. 119.

80 Hurmuzaki, *Documente*, III, p. 114; XI, p. 715.

81 A. Veress, *Documente*, III, p. 117.

82 A. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 94; Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 725.

83 Johannes Leunclavius, *Neuwe Chronica türkische nation*, Frankfurt am Main, 1595, p. 148; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetățtii Albe*, pp. 206-207.

84 Aurel Golimas, *Misiunea militaro-diplomatică a beglerbegului Haider pașa în Moldova lui Petru Șchiopul* în "Cuget moldovenesc", Iași, VIII, 1939, nr. 5-7, pp. 3-6; C. M. Kortepeter, *Gazi Giray II, khan of the Crimea, and Ottoman Policy in Eastern Europe and the Cucasus. 1588-1594*, în "The

Slavonic and East European Review", XLIV, 1966, nr.102, pp. 145, 151-155; **D. Ciurea**, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A.D. Xenopol", X, 1973, p. 38.

85 **Ludovic Demény**, **Paul Cernovodeanu**, *op.cit.*, p.25.

86 **A. Veress**, *Documente*, III, p. 199; **E. D. Tappe**, *op.cit.*, pp. 53-55.

87 A se vedea mai sus nota 8.

88 **Hurmuzaki**, *Documente*, Supliment II, 1, p. 302; **Zdzislaw Spieralski**, *Awantury moldawskie (Aventuri moldovenești)*, Warszawa, 1967, p. 142; **D. Ciurea**, *art.cit.*, pp. 38-39; **V. Ciobanu**, *La cumpănă de veacuri*, p. 66.

89 **D. Ciurea**, *art.cit.*, p. 38.

90 **N. Iorga**, *Relations entre boiars moldaves et nobles polonais*, în "Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique", no.1-2, Bucarest, 1921, pp. 127-128; **V. Ciobanu**, *La cumpănă de veacuri*, pp. 67-68.

91 Pentru această dublă mediere moldo-engleză a se vedea **Hurmuzaki**, *Documente*, IV, 2, pp. 139-140; XV, pp. 213-214; **A. Vereș**, *Documente*, III, pp. 151-152; **E. D. Tappe**, *op.cit.*, pp. 56- 57; **Jásef Garbacik**, *Le relazioni turco-poloche tra XVI-XVII secolo alla luce dei rappotri e dei dispacci dei baili veneziani a Costantinopoli*, în vol. "Italia Venezia e Polonia tra Umanesimo e Rinascimento", Wrocław- Warszawa-Kraków, 1967, pp. 222-224; **L. Demény**, **P. Cernovodeanu**, *op. cit.*, p. 26; **Virgil Apostolescu**, *Un aventurier apusean la curtea lui Petru Șchiopul: Bartolomeo Brutti*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol", tom XVIII, 1981, pp. 567-574.

92 **A. Veress**, *Documente* III, p. 247.

93 **Hurmuzaki**, *Documente*, IV, 2, p. 173.

94 **M. Maxim**, *L'autonomie de la Moldavie et de la Valachie, dans les actes officiels de la Porte au cours de la seconde moitié du XVI-e siècle*, în "Revue des Etudes Sud-Est Européenes, tome XV, no. 2, p. 217; **idem**, *Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594*, p.486.

95 **Hurmuzaki**, *Documente*, III, 1 p. 40.

96 **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pp. 207-208.

97 *Ibidem*, p. 209.

98 **Idem**, *Acte și fragmente*, I, p. 128-129; **Hurmuzaki**, *Documente*, III, 1, p. 227.

99 **Baltazar Walter**, *Scurta și adevărata descriere a faptelor lui Mihai Viteazul domnul Țării Românești*, în **Al. Papiu Ilarian**, *op.cit.*, I, București, 1862, p. 13; **Hurmuzaki**, *Documente*, XII, p. 26.

- 100 **I. Ionașcu**, *Mihai Viteazul și unitatea politică a țărilor române*, în vol. "Unitate și continuitate în istoria poporului român", București, 1968, p. 160.
- 101 **Aurel Decei**, *Les relations entre Michel le Brav et L'Empire ottoman*, în "Revue Roumaine d'histoire", tome XIV, no. 3, 1975, p. 460; **Cristina Rotman Bulgaru**, *Relațiile Moldovei cu Imperiul otoman la începutul secolului al XVII-lea*, în "Revista de istorie", tom 29, nr. 5, 1976, p. 682; **V. Mihordea**, *Raporturile Moldovei și Țării Românești cu tătarii în secolele XVI-XVIII*, în *ibidem*, tom 32, nr. 6, 1979, p. 1070.
- 102 **Constantin Rezachievi**, *Les luttes pour l'indépendance menées par les pays roumains dans la zone du Bas Danube et de la Mer Noire à l'époque de Michel le Brav*, în "Revue Roumaine d'Histoire" tom XIX, no. 4, 1980, p. 593.
- 103 *Ibidem*, p. 594; **B. Walter**, *op.cit.*, p. 22; **Hurmuzaki**, *Dokumente*, III, 2, p. 69.
- 104 **Hurmuzaki**, *Documente*, III, 464; XII, pp., 12-13, 17; **E. Stănescu**, *art.cit.*, p. 203.
- 105 **Hurmuzaki**, *Documente*, XII, p. 16.
- 106 *Ibidem*, III, p. 227; **N. Iorga**, *Acte și fragmente*, I, pp. 128-129.
- 107 **Hurmuzaki**, *Documente*, III, p. 227, 464; XII, p., 31; **A. Veress**, *Documente*, IV, pp. 175-176.
- 108 **Hurmuzaki**, *Documente*, III, 1, pp. 227-228, 232, 234, 471, III, 2, p. 95; IV, 2, p. 187; XII, pp. 31, 42; **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pp. 209-210.
- 109 **Hurmuzaki**, *Documente*, XII, p. 26.
- 110 *Ibidem*, III, 2, p. 95; **N. Iorga**, *Acte și fragmente*, I, p. 140
- 111 **Hurmuzaki**, *Documente*, Supliment, II, 1, pp. 141, 209.
- 112 *Ibidem*, XII, pp. 141, 209.
- 113 *Ibidem*, III, 1, p. 479.
- 114 *Ibidem*, IV, 2, p. 201.
- 115 **Mustafa Selaniki**, *Tarih(Cronică)*, în *Cronici turcești privind țările române*. Extrase. Vol. I, Sec.XV-mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, București, 1966, pp. 368-369.
- 116 **Hurmuzaki**, *Documente*, II,2,p.113.
- 117 **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și a Cetății Albe*, pp. 211-212.
- 118 **Hurmuzaki**, *Documente*, III, 2, pp. 107, 142.

119 **N. Iorga**, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, București, 1935, p. 192.

120 **Idem**, *Acte și fragmente*, I, p. 141.

121 **Ilie Corfus**, *art.cit.*, pp. 487-489; **idem** *Jurnalul expediției polone în Moldova din 1595*, în "Revista arhivelor", XXXII, nr. 2, 1970, p. 529; **idem**, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, în "Revista de istorie", tom 28, nr. 4, 1975, pp. 527-540.

122 **Hurmuzaki**, *Documente*, III, 1, pp. 215, 245; IV, 2, pp. 218-220; **N. Iorga**, *Acte și fragmente*, I, pp. 146-147 și 149-151.

123 **Kiatip Celebi**, *Fezleke-i tarih (Istoria sinoptică)*, în *Cronici turcesti*, vol. II, Sec. XVII-inceputul sec. XVIII, Volum întocmit de Mihail Guboglu, București, 1974, p. 45; **Miron Costin**, *Opere*. Ediție de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 45.

124 **Ion I. Nistor**, *Localizarea numelui Basarabia*, p. 14; **idem**, *Basarabia, pivotul politic al Moldovei voievodale*, p. 245; **V. Mihordea**, *art.cit.*, p. 1071.

125 **Idem** *Localizarea numelui Basarabia*, p. 14; **idem**, *Basarabia, pivotul politic al Moldovei voievodale*, p. 245.

126 **Ilie Corfus**, *Intervenția polonă în Moldova*, pp. 533-544; **idem**, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, pp. 379-385.

127 **Idem**, *Intervenția polonă în Moldova*, pp. 535-536.

128 **Mustafa Selaniki**, *op.cit.*, pp. 395-396; **Hurmuzaki**, *Documente*, IV, 2, p. 230.

129 **P.P. Panaitescu**, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936, pp. 78-79.

130 **Al. Ciorănescu**, *Documente Simancas*, p. 143; **Sergiu Columbeanu**, *Acțiunile navale ale lui Mihai Viteazul pentru stăpânire Dunării*, în "Revista de istorie", tom 28, nr. 4, 1975, pp. 491-492.

131 Pentru expediția lui Mihai Viteazul în Moldova a se vedea, printre altele, **Al. Gonța**, *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în "Studii. Revista de istorie", tom. 13, nr. 4, 1960, pp. 141-157; **C. Cihodaru**, *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova (mai-iunie 1600)*, în *Cercetări istorice*, serie nouă, V. Iași. 1974, pp. 131-145.

132 **I. Corfus**, *Correspondența inedită asupra relațiilor între Mihai Viteazul și Polonia*, Cernăuți, 1935, pp. 40-41. **Idem**, *Mihai Viteazul și polonii*, București, 1937, p. 83; **P.P. Panaitescu**, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 199; **C. Rezachevici**, *Gândirea politică a lui Mihai Viteazul și etapele elaborării planului de dobândire a Moldovei*, în vol. "Mihai Viteazul. Culegere de studii", București, 1975, pp. 69-70; **Ion I. Nistor**, *Tratatativele lui Mihai*

Viteazul cu Polonia, în "Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice", s. III, t. XVI, 1934, pp. 63-64.

133 **I. Corfus**, *Michel le Brav et la Pologne*, p. 494.

134 "Baba Novakum cum suo exercitu 4 Juny versus fluvios Nesther et Danuby expeditiv, ut omnes qui fidelitatem Michaeli Vaivodae praestare recusaverint, igne et ferro in nihilum redigantur" (**Hurmuzaki**, *Documente*, IV,1, p. 72; a se vedea și *ibidem*, XII, p. 951.)

135 *Ibidem*, III, 2, pp. 359-360.

136 **N. Iorga**, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 215.

137 **Idem**, *Istoria lui Mihai Viteazul*, II București, 1935, p. 82.

138 **A. Decei**, *art.cit.*, p. 478.

139 **Sergiu Iosipescu**, *Concepția strategică a lui Mihai Viteazul pentru unificarea statală românească*, în "Studii și materiale de muzeografie și istorie militară", nr. 17-18, 1984-1985, p. 169.

140 **C. Rezachevici**, *Les luttes pour l'indépendance...*, p. 597.

141 **Al. Ciorănescu**, *Documente Simancas*, p. 163.

142 **Hurmuzaki**, *Documente*, III, 2, p. 360.

143 Pentru personalitatea și acțiunile lui Baba Novac a se vedea **Marin George**, *Baba Novac căpitan în oastea lui Mihai Viteazul*, București, 1975; **Ion Georgescu**, *Baba Novac. Legendă și realitate istorică*, București, 1980.

144 **I. Corfus**, *Mihai Viteazul și polonii*, p. 351

145 **P.P. Panaitescu**, *Mihai Viteazul*, p. 136; **E. Stănescu**, *art.cit.*, II, p. 210.

Copierea acestui volum, chiar parțială, prin orice mijloace, este interzisă.

Toate drepturile rezervate. Copyright © Editura *Dorul* -

P.B. 59, 9400 Norresundby, Danemarca.

Eugen Denize

Născut în București la 27 decembrie 1954. A urmat cursurile Facultății de Istorie a Universității din București între anii 1974-1978. Din 1981 lucrează ca cercetător științific la Institutul de Istorie "Nicolae Iorga" din București. Doctor în științe istorice din 1995. Principalele direcții de cercetare: românii în relațiile internaționale în secolele XV-XVII, relațiile româno-spaniole și româno-italiene, imagologie. A publicat: *Cristobal Colón y el Nuevo Mundo en la cultura rumana*, Editura Enciclopedică, București, 1992; *Țările române și Veneția. Relații politice (1441-1541). De la Iancu de Hunedoara la Petru Rareș*, Editura Albatros, București, 1995; *Imaginea Spaniei în cultura română până la primul război mondial*, Editura Silex, București, 1996; *Bolívar y Europa en las crónicas, el pensamiento político y la historiografía*, vol. II, *Siglos XIX y XX* (colectiv), Ediciones de la Presidencia de la República, Caracas, 1992; *Istoria României. Pagini transilvane* (colectiv), Cluj-Napoca, 1994; *Miscellanea in honorem Radu Manolescu emerito* (colectiv), Ed. Universității București, 1996.